

GOTARC
Serie C. Arkeologiska skrifter no 30
1999

KULTURARVSFÖRVALTNINGENS
SAMHÄLLSUPPDRA

En introduktion till
kulturarvsförvaltningens teori och praktik

Jonas Grundberg

Uppsats för licentiatexamen

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för Arkeologi
1999

JONAS GRUNDBERG
KULTURARVSFÖRVALTNINGENS SAMHÄLLSUPPDRAG
En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik
GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter no 30

Licentiatexamen
Göteborgs Universitet
Institutionen för Arkeologi
Box 200
405 30 Göteborg

ISSN 0282-9479
ISBN 91-85952-96-6

© Jonas Grundberg

Tryckt och bunden av:
Elanders Graphic Systems

KULTURARVSFÖRVALTNINGENS SAMHÄLLSUPPDRAG

En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik.

The Character of Cultural Heritage Management and its Public Agenda **An introduction to the theory and practice of cultural heritage management.**

ABSTRACT

Thesis for the degree of Licentiate of Philosophy, Göteborg University, Department of Archaeology, 1999. Written in Swedish, with an English summary.

The aim of the thesis is to understand and discuss processes of heritage in society and to theorise the practices of the cultural heritage management sector from a number of different angles. The objective is to achieve a deeper and more informed understanding of the processes of heritage as well as the cultural heritage management sector's societal agenda.

Setting the framework for this thesis is the fact that different kinds of heritage issues and uses of history have become more and more politicised and potentially conflict-laden subjects in the world today. It is therefore important to develop a deepened and more critically informed understanding of the meaning and purpose of these processes.

The empirical starting point is cultural heritage management in Sweden. The thesis aims at examining various perspectives of the cultural heritage management sector but takes most of its examples from the archaeological part of its management.

With the concept "processes of heritage", I try to grasp the dynamic, complex processes through which individual and collective memory metaphorically transforms into cultural expressions of various kinds. These processes are understood by the author as cultural expressions of an open, general kind that take place in all parts and levels of society.

The part of the process where memory is materialised into different kinds of material cultural expression is of particular interest.

With the concept "cultural heritage management", I include all the different boards, organisations and institutions that are supposed to support and control heritage processes in society. Its role is to preserve, evaluate and select the collective memories of society.

Following fields of discussion open up:

- In what way is heritage a function of individual and collective memory, how and on what levels does it express itself? How is this process to be understood, both as a general cultural expression, and as an extremely politicised process?
- How are the activities and the commissions of cultural heritage management to be understood from a societal point of view? What social and political role does cultural heritage management have for the development of society, both from a historical and a future orientated perspective?

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	6
1 INLEDNING	7
2. MINNE	15
1.1 Individuella och kollektiva minnen	15
2 KULTURARVSPROCESSER.....	20
2.1 Kulturarvsprocesser som materialiserade minnen.....	22
2.2 Kulturarvsprocesser och musealiseringprocesser.....	23
2.3 Kulturarv som kulturprocesser.....	28
2.4 Kulturarvsvärden	30
2.5 Kulturarv som existentiell känsla	32
3 KULTURARVSBRUK	34
3.1 Kulturarv som instrument, resurs och process	34
3.2 Svensk kulturarvs- och historiepolitik före 1945.....	36
3.3 Svensk kulturarvs- och historiepolitik efter 1945.....	37
3.4 Kulturarv som ekonomisk resurs	39
3.5 Kulturarv som social process	42
4 KULTURARVSPROCESSERNAS OCH KULTURARVSFÖRVALTNINGENS HISTORIER.....	45
4.1 Den svenska stormaktstidens kulturarvsprocess.....	46
4.2 1700- och 1800-talets kulturarvsprocesser.....	49
4.3 KULTURARVSPROCESSER 1900-1940.....	58
4.4 Svensk kulturarvsförvaltning efter 1946	67

5 KULTURARVSFÖRVALTNINGEN IDAG: POLITISKT INSTRUMENT, VETENSKAPLIG VERKSAMHET ELLER SOCIAL PROCESS?	80
5.1 Den äldre kulturnationalistiska förvaltningen	81
5.2 Den moderna byråkratiska kulturarvsförvaltningen	83
5.3 Kritiken mot formuleringen av förvaltningens uppdrag	85
5.4 Kulturarvsförvaltningens skilda värdeunderlag och ansvarsuppdrag.....	87
5.5 Relationen mellan uppdragen och kulturpolitiska strategier	95
6. KULTURARVSVERKSAMHET I ETT GLOBALT PERSPEKTIV	100
6.1 Globaliseringen: mot en ny världskultur eller en ny oordning?	100
6.2 Konsekvenser för kulturarvsförvaltningar och kulturpolitik	101
6.3 Förvaltningspolitiska strategier	103
6.4 Riktlinjer för en global framtida kulturarvspolitik	105
REFERENSER.....	107
FIGURLISTA.....	120

FÖRORD

Denna uppsats har sin bakgrund i mitt liv som fältarkeolog under åren 1986 till 1996. Trots det kringflackande livet och den periodiska arbetslösheten tyckte jag om mitt arbete. Men vad jag aldrig tyckte om, eller lärde mig att helt förstå, var den arkeologiska "branschen", hur verksamheten fungerade mot sina arbetstagare och mot det omgivande samhället.

Det blev därför en utmaning för mig att förstå den verksamhet, "kulturmiljövård" som arkeologin ingick i.

Som få andra arkeologer har jag blivit uppmuntrad och stödd för detta intresse. Efter att ha formulerat mitt avhandlingsprojekt kring detta tema, arbetade jag inom ett forskningsprojekt åt Riksantikvarieämbetet kring arkeologins samhällsroll. Jag vill tacka professor Kristian Kristiansen som var den som skapade denna möjlighet för mig.

Jag vill också tacka Ola Kyhlberg för hans handledning. Utan hans intellektuella kritik, uppmuntran och starka engagemang för mitt arbete hade min skrivprocess blivit långt svårare.

Lika viktig och avgörande handledning har jag fått av professor Jarl Nordbladh. Hans allmänbildning och vägran att göra svåra saker enkla, tvingade mig att hela tiden skärpa pennan.

Jag vill även tacka mina kollegor Ola Jensen, Fiona Campbell och Fredrik Fahlander för deras praktiska hjälp och kamratskap under mitt arbete.

Till sist vill jag tacka min flickvän Jaana Malin för hennes praktiska stöd, uppmuntran och kloka frågor under arbetets gång.

Göteborg den 3 maj 1999

Jonas Grundberg

1 INLEDNING

Bakgrunden

Den internationella bakgrunden till denna uppsats är arkeologi och kulturarv. Inte längre är de neutrala studieobjekt av en tryggt avslutad dåtid de tidigare kunde upplevas vara. Istället har kulturarvsprocesser och historiebruk blivit alltmer strategiska och laddade resurser för olika politiska, ekonomiska och sociala ändamål i nutiden.

Detta är en följd av att världen förändras i rask takt i dag. Världsekonomin utgörs av ett enda sammanlänkat, men allt annat än harmoniserande, globalt ekonomiskt system. Det har drastiskt förändrat politikens och nationalstaternas villkor och lett till att tidigare stabila identiteter på nationell grund rubbats och öppnats upp.

När nationella gränser har hotats eller minskat i betydelse har det fått nynationalistiska, etniska strömningar som motreaktion och lett till ett dramatiskt ökat bruk av historia på olika vis. Opinioner av dessa slag använder aktivt nationalhistorier, arkeologi och kulturarv som redskap för att mobilisera nationella identiteter. Destabiliseringen av tidigare nationella identiteter har också lett till att tidigare undertryckta etniska minoriteter eller grupper på tvärs mellan nationerna idag kräver att även deras historia och kulturarv erkänns.

Kulturarvsförvaltningar och vad de skall förvalta har därmed blivit laddade, politiserade angelägenheter och hamnar ofta i frontlinjen mellan konkurrerande intressen. Förvaltningar världen över måste därför lägga nya perspektiv på sin verksamhet och sitt ansvar gentemot både kulturarvet och sina respektive samhällen.

Även de akademiska ämnen som på olika sätt intresserar sig för historia och historiebruket i samhället har behövt omvärdera tidigare perspektiv på sitt kunskapsfält och förhållande till omvärlden.

Uppsatsen har sin bakgrund i ett tidigare avslutat sektorsforskningsprojekt för Riksantikvarieämbetet, med författaren som huvudansvarig. Projektet, som hade samma titel som denna uppsats, bedrevs vid Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet. Det bestod i sin första del av organiseringen och genomförandet av en forskarkurs i arkeologisk kulturmiljövård, finansierat av FRN (Grundberg, et. al. 1999). Projektets andra del bestod av en problemfördjupning i kulturarvsförvaltningens teori och praktik.

Denna uppsats till en fil-lic examen utgår från det manus som överlämnades till Riksantikvarieämbetet för produktionen av en bok.

Inplacering i ett forskningssammanhang

Kulturarvsförvaltningens mångskiftande verksamhet har inte tidigare beforskats eller problematiserats i någon större utsträckning.

En avgörande förändring av detta förhållande har skett under 90-talet. Kulturarvsförvaltningen objekt och områden – samhällsbildningens historiska dimension - har utanför de akademiska och förvaltningsmässiga domänerna blivit alltmer politiskt brännbara ämnen. Närmast yrvaket har kulturarvsförvaltningarna och de humanistiska ämnena tvingats (åter)upptäcka historiebrukets laddade politiska dimension i samhället.

Förr framstod det förflutna som något passerat, avslutat och avskilt från nuet. Därmed kunde det studeras och hanteras av de akademiska och antikvariska verksamheterna som en från samtiden relativt avskild syssla, tryggt separerad från det larmande nuet. Denna illusion blir allt svårare att upprätthålla, oberoende av vilket teoretiskt synsätt man intar. Nuet tränger sig på det förflutna och verkar påverka det på avgörande vis.

Den forskning som bedrivs kring kulturarvsförvaltningens verksamhetsområde utgår till största delen från de enskilda ämnesområden som ingår i verksamheten. De discipliner som intresserar sig för historiebrukets roll i samhället är bl.a arkeologi, kulturvård, etnologi, antropologi och museologi. Det finns även ett stort, men till större delen oformulerat, forskningsområde mellan natur- och kulturmiljövården. Likheterna i det teoretiska värdeunderlaget och de praktiska beröringsområdena mellan natur- och kulturmiljövården har dock knappt berörts av forskningen (se Hedrén 1994, 1998, s 103-123, 337-355).

En tvärvetenskaplig forskning som utgår från verksamheten i sig själv, dess samhällsroll och inte i dess olika delområden återstår till stor del att formulera. Flera intressanta ansatser har dock gjorts. Ett forskningsprojekt med ett program om att problematisera kulturarvsbegreppet har bedrivits från Tema Teknik och Samhälle, Linköpings Universitet, vilket hittintills resulterat i två antologier (se Anshelm 1993, Alzén 1998). Den museologiska forskningen arbetar också i stor utsträckning tvärvetenskapligt. Den problematiserar muséernas kunskapsområde, ideologi och samhällsroll vilket täcker in en stor del av kulturarvsförvaltningens område (för en museologisk bibliografi, se Palmqvist 1997)

För den akademiska universitetsbedrivna arkeologins del har tidigare den arkeologiska praxisen inom kulturarvsförvaltningens ramar inte ansetts vara ett självständigt eller intressant problemområde (Carman 1991). Detta till trots att det är inom kulturarvsförvaltningen som arkeologins samhällsroll uppstår. I takt med en vaknande insikt om att arkeologin inte bara påverkar samhället utan att även det omgivande samhället påverkar arkeologin på avgörande sätt, har denna inställning förändrats drastiskt under 90-talet.

Den akademiska arkeologins nyväckta intresse för arkeologins samhällsroll har framförallt intresserat sig för ämnets intima kopplingar till nationalism och identitetspolitik i olika sammanhang.¹ Detta intresse för "*the politics of archaeology*" har förklarats som att arkeologin förlorat sin politiska oskuld (Rowlands 1994:130).

Den arkeologiska kulturarvsförvaltningens egen kritiska självsyn kan sägas ha varit mer praktiskt inriktad. Delvis initierad av en politisk press har stora insatser gjorts för

¹ Se t. ex Dias-Andreu 1996, Atkinson, et. al. 1996, Kohl & Fawcett 1995 om arkeologi och nationalism. Se Ucko 1995 för den kulturhistoriska arkeologins politiska implikationer och Graves-Brown 1995 för en diskussion om politiskt bruk av arkeologi för konstruktionen av en europeisk identitet.

att den uppdragsarkeologiska delen av kulturarvsförvaltningen skall fungera kostnadseffektivt sett billigare och bättre, och för att dess vetenskapliga resultat skall fördjupas och spridas.² I detta avseende har ett stort reformarbete genomförts för att ekonomiskt och vetenskapligt bättre motivera uppdragsarkeologins kostnader inom kulturarvsförvaltningen i Sverige.

Det är museerna som till största delen ansvarar för kulturarvsförvaltningens förmedlingsverksamhet. Förvaltningens verksamhet är inte synonym med dess museer. Men det är de som alltid ansvarat för förmedlingen till det omgivande samhället. Till stor del blir de därför förvaltningsverksamhetens ansikte utåt

Muséernas verksamhet har inte tidigare behandlats som ett självständigt kunskapsområde i någon större utsträckning. Detta ändras dock snabbt i takt med att museologins forskning och kritik får ett allt större genomslag inom muséernas värld. Det kan även delvis hänga samman med att den politiska pressen från det kulturpolitiska hållet ökar markant på muséerna. Det finns en uttalad kulturpolitisk vilja att reformera och vitalisera museivärlden.³

Karakterisering och avgränsning av kulturarvsförvaltningens verksamheter

Uppsatsen koncentrerar sig huvudsakligen på den svenska kulturarvsförvaltningen. Förvaltningen i Sverige har en lång historisk bakgrund och är relativt välutvecklad. Trots sin långa bakgrund och förankring i samhällsutvecklingen har den inte kritiskt beforskats ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv.

Den historik som finns har skrivits övervägande från ett internt perspektiv, med de egna institutionerna eller statliga verken som utgångspunkt. Verksamhetens egen självsyn och historieuppfattning är därför till stor del formad inifrån den egna verksamheten, av legitimerande karaktär och ej kritiskt granskad eller problematiserad från ett externt perspektiv.

Den verksamhet som har haft som uppgift att förvalta samhällets minne och historiebruk har under tidens gång skiftat namn vid ett flertal tillfällen. Den har benämnts *antikvitetstudier*, *fornvård*, *kulturminnesvård*, *kulturvård*, *kulturmiljövård*. Den senaste aktuella benämningen kan bli att verksamheten skiftar namn från kulturmiljövård till *kulturmiljöverksamhet* (Reg.prop 1996/97:3, s 157, Wijkander föreläsning 1998)

Jag har valt att genomgående använda begreppen kulturarvsförvaltning, museiverksamhet, kulturmiljövård och kulturminnesvård.

Med *kulturarvsförvaltning* vill jag innefatta *samtliga* de institutionella verksamheter som på något sätt hanterar kulturarvet. Det gäller museernas verksamheter, de verksamheter vid ämbetsverk, länsstyrelser och kommuner som innefattas under paraplybegreppet kulturmiljövård och till sist arkivväsendet. Arkivväsendet berörs dock inte i denna bok.

Med *museiverksamhet* menar jag de verksamheter som museerna förvaltar. Det gäller deras insamling och förmedling av det som identifieras som kulturarvet genom utställningar, opinionsbildning, m. m.

² Se t. ex Kristiansen 1996a, SOU 1992:137, Raä Rapport 1995:3.

³ Se t. ex SOU 1995:84, Reg. prop 1996/97:3 för de kulturpolitiska målsättningarna, Alzén & Hillström (red) 1999 för en konferensrapport kring museerna samt Lundström 1996 för ett handlingsprogram om museers samtidsengagemang. Kulturdepartementet ser för närvarande över den statliga museiorganisationen (Berg 1999)

Kulturmiljövård blir en delverksamhet inom kulturarvsförvaltningen. Det är den verksamhet inom den fysiska planeringen som ansvarar för värden, bruket och utvecklingen av kulturella värden i miljön. Den ansvarar också för olika avgränsade miljöers kulturhistoriska värden, sk riksintresseområden.

Kulturmiljöns lagskydd finns i portalparagrafen till Kulturminneslagen, Naturresurslagen och hur praxis utvecklas enligt Plan- och Bygglagen (SFS 1988:950, 1987:12 & 1987:10)

Kulturminnesvård kan avgränsas i viss mån från kulturmiljövården. Kulturminnesvården är den hårda kärna av kulturmiljövården som har det tyngsta och minst förhandlingsbara lagskyddet. Dess ansvarsområde är enskilda fornlämningsobjekt och kulturhistoriskt märkliga byggnader. Lagskyddet utgörs av Kulturminneslagen och dess utvecklade praxis.

Uppsatsen är skriven ur ett i första hand arkeologiskt perspektiv. Författaren är arkeolog men har ändå velat anlägga en så bred helhetssyn på kulturarvsförvaltningen som möjligt och inte särbehandla dess arkeologiska del.

Kulturarvsförvaltningens olika verksamhetsdelar har till största delen en gemensam värdeskala och underlag. Det finns inget i grunden som skiljer i motivet att bevara ett fornminne från en byggnad. Likheter i mål och mening med de olika verksamhetsinriktningarna är betydligt större än de skillnader som finns.

På samma sätt finns inte heller några större skillnader i mål och mening mellan kulturmiljövårdens arbete och naturvårdens. Till stor del har de utvecklats parallellt och har samma värdeunderlag. Detta faller dock tyvärr utanför ramen för denna uppsats.

Problemformulering

Bokens två avgörande problemställningar är:

- vad kulturarvet är, dels för kulturarvsförvaltningen och dels för samhället.

Vad kulturarvet identifieras som och vad det uttrycker är kulturarvsförvaltningens centrala underlag för sin verksamhet. Vad kulturarvet består i råder det dock knappast någon självklar enighet om.

En analys av begreppet på linje t. ex med Svante Beckmans lexikaliska analys (1993) visar snabbt hur pass mångtydigt och öppet begreppet kan tolkas. En analys av vad kulturarvet "är" leder därför bara fram till en viss gräns – därefter är det en relativ värde- och tolkningsfråga, med risk för att analysen och diskussionen tar slut där. Det är mer fruktbart att problematisera och fråga vad det, som identifieras som kulturarvet, gör, med vilken betydelse, vad det används till och uttrycker, än att hänga upp sig vid vad det "är". Drastiskt uttryckt kan det nämligen "vara" nästan vad som helst och skiftar i innebörd och betydelse med situation och betraktare.

Som utgångspunkt för min analys uppfattar jag det som identifieras som kulturarv som en komplex, öppen, dynamisk och kontinuerligt pågående kulturprocess i hela samhället.

Begreppets framställning som ett substantiv i bestämd person singularis, "kulturarvet", och som något som är begränsat till kulturarvsförvaltningens eget underlag och verksamhet är därför djupt missvisande.

Kulturarvsprocesser av olika slag och på olika nivåer, med varierande uttryck och intensitet äger istället rum i hela samhället. Uttrycket "kulturarvet" är därför ett uttryck för en bestämd värdering och syn på kulturarvsprocesserna, inte ett uttryck för ett sakligt förhållande.

Människors uttryck för och positiva identifiering med ett visst kulturarv får som effekt hur människor upplever sig vara en del av en kollektiv gemenskap. Även motsatsen är viktig: människors *negativa* identifiering med ett visst givet kulturarv kan få som effekt hur människor *inte* upplever sig vara en del av en viss kollektiv gemenskap.

Kulturarvet svarar även på vilken historisk bakgrund ett samhälle anser sig ha, varifrån och från vilka, samhället anser sig härstamma från.

Till sist svarar kulturarvet även på hur samhället vill bli ihågkommet i framtiden. Till vilket urval av vad för minne vill vi idag bli ihågkomna för framtiden av efterkommande generationer?

Den andra problemställningen är:

- vad är en kulturarvsförvaltning, vad skall den göra och till vilken "nytta"?

Vad kulturarvsförvaltningen skall göra till vilken nytta uttrycks som de kulturpolitiska ansvarsuppdrag förvaltningen har. Frågan blir då vilka dessa är och hur kulturarvsförvaltningen uttrycker och fullgör dem? Hur har kulturarvsförvaltningen uttryckt vad för kulturpolitiskt uppdrag förr och hur gör den det idag? På vilka olika vis kan den formulera sina uppdrag i morgon?

Jag vill uttrycka kulturarvsförvaltningens grundläggande ansvarsuppdrag på följande vis:

- kulturarvsförvaltningen är den officiella verksamhet som har som uppdrag att peka ut och värdera vad som skall bevaras och förmedlas i samhället som den för tillfället "rätta" historien och kulturarvet.

Den kanske mest avgörande kulturpolitiska och demokratiska aspekten på denna verksamhet blir på vilket sätt villkoren och möjligheterna för det medborgerliga deltagandet i denna verksamhet utformas.

En annan avgörande aspekt är hur förvaltningen väljer ut, pekar ut vad som skall identifieras som kulturarv eller kulturmiljö.

Hur skall man från antikvarisk synpunkt välja ut, "reservera", vad som skall bevaras, respektive försvinna, av äldre historiska miljöer och objekt?

Frågeställningen kan formuleras något annorlunda:

Hur och på vilket sätt ges äldre historiska dimensioner i den fysiska miljön (istället) en möjlighet att samverka med nygestaltningen i den fortgående samhällsplaneringen av den gemensamma fysiska miljön?

Skillnaden mellan formuleringarna motsäger inte direkt varandra, men deras skilda betoningar är avgörande för kulturmiljövårdens sätt att välja att arbeta.

Med uttrycket den "rätta" historien och kulturarvet vill jag lyfta fram den politiska och samtidsbetonade dimensionen av den förmedling som äger rum genom museernas verksamhet

I vilken utsträckning upplever sig samhällsmedborgare kunna påverka och delta i dessa verksamheter? Vilket utrymme ges "spontana", självständiga uttryck för kulturarvsprocesser av olika slag i samhället, i den verksamhet som förvaltningen företräder?

Samhällsuppdraget formulerat på ovanstående vis ger kulturarvsförvaltningen ett uppdrag att både stödja underifrån och kontrollera ovanifrån den process som samhällets kulturarvsprocesser utgör.

Det är ett tungt och kontroversiellt politiskt uppdrag som tidigare varit relativt marginaliserat, men som nu växer i politisk aktualitet.

I ett historiskt perspektiv har kulturarvsförvaltningen framförallt varit inriktad på att själv uttrycka dessa kulturprocesser ovanifrån och noggrant kontrollera "spontana" yttringar av dessa processer i samhället. I ett nutida och framtida perspektiv kan den kanske komma att behöva hitta nya verktyg för att både främja, stödja och fortsätta kontrollera yttringar av dessa kulturprocesser i samhället.

Kritik och avgränsning

Uppsatsens problemfält är vittomfattande och leder i många riktningar. Med nödvändighet har behandlingen av de olika ämnena som ryms inom uppsatsen blivit mycket ytliga och generella. I mest varje kapitel kan den som är insatt i ämnet beklaga vad som utelämnats och inte fått komma med.

Den teoretiska ansatsen är relativt ytlig och har knappast använt sig av hela det fält som kulturteorin inrymmer. En läsning av t. ex Frankfurtsskolans kulturkritiska teori med företrädare som Adorno Horkheimer eller en mer djupgående kunskap om Walter Benjamins arbeten hade säkerligen gett mer kött på benen åt de reflektioner och skisser över kulturarvets natur och väsen som jag sökt ge uttryck åt.

Den historiska delen av uppsatsen är även den mycket summarisk och generell. T. ex har turistföreningarnas intressanta verksamhet i början av 1900-talet utelämnats, liksom hembygdskunskapens introduktion i folkskoleundervisningen.

Kulturarvsförvaltningens förhållande och historiskt sett, parallella utveckling med naturvården berörs knappt i denna uppsats. Detta är beklagligt. De två verksamheterna har till stora delar ett gemensamt, men utvecklat teoretiskt värdeunderlag och skulle vinna en oärlig styrka i strategiskt och praktiskt hänseende på att utveckla och integrera detta (Hedrén 1998).

Författarens djupare kunskaper om kulturarvsförvaltningens administrativa och organisatoriska utveckling under den senaste 20 års perioden lämnar också mycket övrigt att önska.

En allvarlig kritik som kan riktas mot uppsatsen är att det inte finns någon introduktion till vad kulturpolitik är, dess mening och mål. Det är kanske den allvarligaste bristen i denna uppsats.

Till sist kunde jag ha arbetat mer på att sätta in den svenska kulturarvsförvaltningen i ett internationellt perspektiv och gett denna en djupare och mer ingående behandling.

Att ha jämfört den svenska kulturarvsförvaltningen med utvecklingen och förhållandena i Danmark och Norge hade också kunnat ge en djupare inblick i förvaltningens bakgrund och alternativa utvecklingslinjer.

Emot all denna kritik som kan riktas mot mig kan jag dock anföra att ett generellt överblickande arbete, som denna uppsats försöker vara, alltid måste dra på sig kritik

av detta slag. Att ge sig på ett stort område innebär alltid att ta en risk för att det blir så stort och så generellt att analysen förlorar i värde. Att avgränsa en del av helheten, utsätta den för ett djupare studium och avstå från att ge sig på en komplex och svåröverblickbar helhet innebär alltid en mindre risk och större "trygghet" i arbetet.

Uppsatsens uppläggning

Uppsatsens inledning börjar med en essäistisk behandling av minnet som individuellt och kollektivt begrepp, funktion och process. Ur minnets processer skapas historia och kulturarv. Därefter i det andra kapitlet prövar jag att göra en ansats till en teoretisk analys av kulturarvsbegreppet och dess olika emotionella och kognitiva värden.

Jag övergår sedan i det tredje och fjärde kapitlet till att behandla hur identifikation med kulturarv av olika slag, förr och kanske än mer idag, uttrycks i sociala processer och brukas som ett politiskt instrument och ekonomisk resurs.

Därefter övergår jag till att behandla historieintressets och kulturarvsförvaltningens historia i Sverige. Det är en bred framställning av hur historia använts och kulturarv skapats i det svenska samhället. Jag inleder med dess bakgrund, från stormaktstiden fram till 1800-talets och första hälften av 1900-talets olika konflikterande historieintressen och -bruk. Detta bildar en bakgrund för en framställning av kulturarvsförvaltningens och historiebrukets nutidshistoria under efterkrigstiden fram till idag.

Det femte kapitlet behandlar den nutida nationella kulturarvsförvaltningens uppdrag och uppgifter ur ett jämförande historiskt och analytiskt perspektiv. Jag söker därefter, i en bitvis polemisk framställning, fånga upp den debatt som förs idag. Förslag ges till hur kulturarvsförvaltningens värdeunderlag med fördel kan särskiljas och behandlas på olika vis för att skapa en större klarhet om kulturarvsförvaltningens olika verksamhetsuppgifter.

Kapitlet avslutas med en analys av de nationella kulturpolitiska strategier som kan vara möjliga för kulturarvsförvaltningens organisation och samhällsroll i framtiden.

Det sista kapitlet avslutar uppsatsen med att på ett generellt och polemiskt vis försöka sätta in kulturarvsförvaltningarnas verksamhet i ett globalt perspektiv. Frågor som ställs är vilka konsekvenser globaliseringsprocessen har, vilka strategiska riktlinjer som kan ses för en global framtida kulturpolitik och hur detta kan påverka förvaltningarnas verksamheter.

2. MINNE

1.1 Individuella och kollektiva minnen

En av de företeelser som gör människan till människa kan vara hennes möjlighet att minnas. Det är minnet som gör eller kanske tvingar människan till att vara en historiskt reflekterande varelse. Att uppfatta tillvaron historiskt innebär att man kan undra över vad som är utifrån vad som varit. Med minnet bygger vi också in oss i en tids- och rumsuppfattning.

Att minnas är ett universellt mänskligt fenomen. Hur det organiseras och tar sig uttryck i sätt att uppfatta tid, rum och det förflutna är däremot kulturellt konstruerat. Det mänskliga minnet är till stora delar en tämligen gåtfull process. Dess främsta syfte är att svara på vilka vi är. Genom att reflektera över vad som hänt byggs en individuell och kollektiv historia upp som skapar en identitet med förankring bakåt (Halbwachs 1992, Butler 1989).

Minnets motsats är glömska. Minne och glömska förutsätter varandra i en dialektisk relation. Minnet förhöjer, förstorar och generaliserar det viktiga och glömmer bort det oviktiga. Glömskan är minnets motsats. Både individer och samhällen kan glömma, förtränga vad som inte skall eller inte får komma ihåg. Minnet handlar lika mycket om att bestämma vad som skall glömmas och förträngas som vad som ska komma ihåg. På så sätt kan glömskan vara minnets negativa dynamiska aspekt snarare än dess passiva motsats. Man måste komma ihåg vad man skall glömma. En ny logik utbildas för att binda samman glömskans lakuner och garanterar rätt ordningsföljd för t. ex. händelser (Lowenthal, 1985:193-210). Ibland kan glömskan påtvingas och förskjutas från fokus av olika samhällsintressen. Från glömskans domäner kan minnet därefter aktiveras på nytt.

Det individuella och kollektiva minnet skiljer sig inte i grunden från varandra. Men det kollektiva minnet väger tyngst för människors existens som sociala varelser. Det individuella minnet kan ha en närmast drömlig, vag existens. Det får sin styrka och bekräftelse när det delas och bekräftas av andra människor. Minnet blir då vad vi som grupper på olika plan kommer överens om att minnas och glömma.

Det kollektiva minnet blir på ett annat sätt än individuella minnen en extremt politisk process. Vad som skall minnas, respektive glömmas är i högsta grad en maktfråga i samhällen. Ett obehagligt faktum för det individuella minnet är att det kan invaderas, tas omhand och kollektiviseras av olika samhällskrafter. Med vilken framgång eller ej är en värderingsfråga. Ur ett socialt perspektiv är dock det individuella minnet närmast betydelselöst gentemot det kollektiva.

Hur organiserar sig formerna för vårt sätt att arbeta med minnet? Hur kom individer och samhällen ihåg förr? Hur arbetsformerna för minnet såg ut förr är ett dåligt beforskat och svåråtkomligt område. I samhällen utan skriftkonst var det kollektiva minnet organiserat kring en muntlig berättarkonst. I samhällen med skriftkonst är det svårt att föreställa sig den kapacitet och träning av minnet som krävdes av människor för att muntligt förmedla ur minnet t. ex. sagor, mytiska epos och lagsamlingar, m.m. När skriftkonsten etableras försvinner i stort sett dessa muntliga former för organiserandet av minnet. Det efterträds i stället av böcker och en skriftlig minneskultur.

Den muntliga berättarkonsten och skriftkulturen är dock inte de enda formerna för hur vi minns. Det talade eller skrivna ordet är bara en del av minnets förmåga att skapa historia. En egenhet med minnet är att det i stor utsträckning även arbetar genom fysiska former.

Det vi kallar minnesmärken är ofta strategiska platser för minnesarbete. Minnet kan aktiveras av dessa märken, liksom en viss doft eller en viss musik plötsligt kan aktivera minnen av tidigare händelser vi trodde vi glömt. Både som individer och grupper minns vi i stor utsträckning genom kulturyttringar.

Kulturarvsbegreppet uppstår i en process där människor och samhällen genom metaforer materialiserar minne till kulturyttringar av olika slag. Det är viktigt att komma ihåg att kulturarv uppstår som en ständigt pågående social och kulturell yttring – en process.

Kulturarvsprocessernas historia är närmast okänd. Men troligtvis finns det både mycket långa rumsliga kontinuiteter och plötsliga diskontinuiteter över tid i förhistoriska och historiska uttryck för kulturarvsprocesser. Från arkeologiska sammanhang är det väl känt hur äldre lämningar har "återanvänts" i senare tidsperioder. Den äldre bronsålderns gravhögar kan t. ex. ha återanvänts som plats för nya begravningar upp till 1000 år efter deras ursprungliga tillkomst. En gravhög kan ha ingått i landskapsbilden som ett minnesmärke med successivt skiftande betydelser under mycket långa tider efter sin tillkomst. Exempelen kan mångfaldigas (Se t. ex. Burström, Zachrisson, Winberg 1997)

Minnet skapar vår uppfattning om tiden och tiden skapar vår uppfattning om minnet. Det västerländska kristna tidsbegreppet bygger på uppfattningen att tiden löper fram i en linjär riktning. Tiden bildar en linjär axel där vi befinner oss i nuet med det förflutna bakom oss och framtiden framför oss. På så sätt skapas historien som det som ligger bakom oss. Inom andra kulturer än den västerländska finns det många andra möjliga tidsbegrepp. Där kan tiden röra sig i cirkel- och spiralmönster och det behöver inte finnas självklara avgränsningar mellan förfluten tid och tid som skall komma (Kjeldstadli 1998:46-55). För oss skulle man kunna säga att planering för framtiden motiveras av en planering bakåt, för det som varit.

1.2 Minne som historia

Det kollektiva minnet uppträder dels som det berättade eller skrivna ordet och dels som kulturarv av olika slag. Låt oss börja med dess uttryck som det berättade eller skrivna ordet. Jag kallar det för "historien".

Före den moderna tidens genombrott var historien välbekant och trygg för människor. Historien var ett välbekant land (Lowenthal 1985) I Västerlandet förklarades historien och dess förlopp genom Bibeln. Det bibliska historiebegreppet byggde på att Gud skapat världen. För sin fortsatta existens var världen beroende av Guds direkta engagemang. Då världen hade en direkt början med att Gud skapade den, hade den också ett slut när Gud skulle avsluta den. Slutet utgjordes av Yttersta Domen. Då skulle Gud döma människorna efter deras goda respektive onda handlingar. Tiden hade således en början och ett slut, en linjär riktning och en etik. Historien blev den omgivande ram inom vilken Guds handlingar utspelade sig i världen. I Bibeln kunde man läsa att "Vad som har varit är vad som kommer att vara, och vad som har hänt är vad som kommer att ske: intet nytt sker under solen" (Bibeln, Predikaren 1:9)

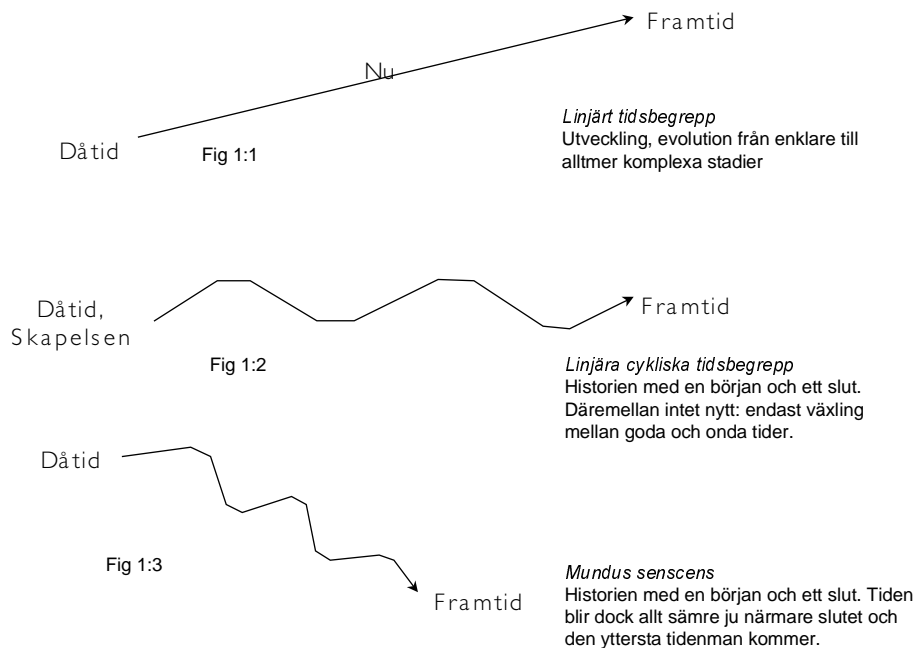


FIG 1:1-3 Olika tidsbegrepp

Inom det inbyggda linjära förloppet som höll historien samman mellan en början och ett slut hände alltså egentligen inget nytt. Vad som hände hade ett cykliskt, upprepande mönster. Kungar och riken föll, tiderna var omväxlande mer eller mindre onda. Men det var mest upprepningar på samma tema utan större betydelse (se fig 1:1-3). Historien var främst en berättelse om Guds handlingar i världen genom människornas historia. Den erbjöd en väldig källa av sedelärande och varnande gestalter och händelser som illustrerade den ständigt pågående kampen mellan Guds godhet och Djävulens ondska. Därför hade man en direkt och levande kontakt med historien som gav moraliska förebilder och varningar för nutiden och visade vad som skulle hända i framtiden (Toulmin & Goodfield 1966).

Ett nytt tids- och historiemedvetande slår igenom i Europa under 1800-talets två första decennier. Tiden och historien börjar uppfattas som en utveckling mot ständigt nya former. Det förflutna som tidigare var ett välbekant land förvandlas nu till ett främmande. Bandet mellan då och nu förklarar främst genom religionen klipps av (Lowenthal 1985). Historien är inte längre reminiscenser av kungars och folks växlande öden under en tidlös himmel i en av Gud instiftad statisk världsordning med en början och ett slut. Verklighetens innersta karaktär är varken evig eller oföränderlig, given av vare sig en religiös absolut ordning eller ett rationalistiskt universellt förnuft. De ständigt skiftande förändringarna sågs tidigare som endast övergående krusningar på en vattenyta. Nu blir istället just den ständiga förändringen och utvecklingen verklighetens innersta karaktär (Anshelm 1993).

Det moderna historiemedvetandet stipulerar att det finns en grundläggande principiell skillnad mellan gammalt och nytt. De är åtskilda och det nya har ett automatiskt företräde i kraft av att vara nytt. Det nya är axiomatiskt bättre än det gamla eller åtminstone oundvikligt. Före den moderna tiden var historieförståelsen i princip tvärtom. Det var traditionen, det gamla som hade företräde i kraft av att vara beprövat och hävdvunnet. Det nya fanns knappt som medvetet begrepp.

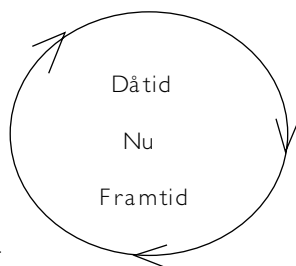


Fig 1:4

Tiden som en evigt kretsande cirkel utan början och slut. Dåtid, nutid och framtid samtidigt utan linjär riktning.

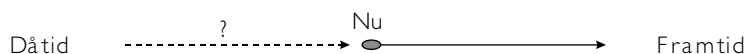


Fig 1:5

Modernt tidsmedvetande. Tiden en ständig planering för en bättre framtid i en övergående nutid. Det förflutna är passerat, dött och betydelselöst.

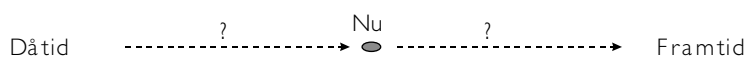


Fig 1:6

Postmodernt tidsmedvetande. Ingen historia, ingen framtid. Endast en konsumerande nutid.

FIG 1:4-6 Olika tidsbegrepp

Enligt det nya tidsmedvetandet utgörs tillvaron av ständig utveckling och utvecklingen innebär att det äldre successivt överlagras av nya kulturformer i en allt snabbare utveckling. Detta försätter den moderna människan i en kritisk belägenhet (ibid, 1993). Att vara modern innebär, enligt ett berömt citat från Karl Marx, att vara plågsamt medveten om hur *allt fast förflyktigas*.

Det innebär att leva i en paradoxal tidsmiljö som utlovar ständig förvandling av oss själva och världen, men som samtidigt hotar att förstöra allt vi har, allt vi känner till och allt som vi är. Moderniseringsprocessen innebär därmed för människor att de i livet skickas ut i en virvel av ständig förnyelse och ständig upplösning. De befinner sig i nuets gränslinje mellan det förflutna som allt hastigare försvinner bakåt allteftersom rörelsen framåt mot framtiden rör sig allt hastigare och alltmer ovisst. För att kunna hålla balansen söker hon trygghet och stöd mot ett förflutet som inte längre är självklart och välbekant se (fig 1:4-6).

Den moderna människans rötter bakåt klipps av när det förflutna försvinner i en allt hastigare takt. För att råda bot mot sin svindel och ernå en känsla av kontroll och kunskap om framtiden behöver hon på ett dramatiskt och nytt vis sin historia. (Berman 1995)

Den nya historieförståelsen utvecklades av den romantiska rörelsen kring sekelskiftet 1800. För romantikerna var tillvaron en manifestation av en enda panteistisk världsande som var en sammanhängande kosmisk helhet. Men världen uppträdde i sin materiella skepnad som en oändlig serie av enskildheter, mikrokosmos. Alla dessa enskildheter var i sig själva självständiga små universum, som samtidigt inom sin egen ram, reflekterade den större helhet de ingick i.

Två av dessa individuella enskildheter utgjordes för romantikerna av begreppen "nation" och "folk". De uttryckte sig genom ett för människogrupper förenande gemensamt ursprung, historia, språk och sedvänjor. De hade en gemensam "kultur" och bildade ett "folk". Detta var ett uttryck för ett folks själ – dess folksjäl.

Föregångaren för det romantiska programmet för politik, kultur och historia var Johann Gottfried von Herder.

Hans radikalt demokratiska och revolutionära idé var att det var den kultur, den folksjäl som bildade ett folk, som var vad den nationella statsbildningen skulle vila på – inte på despotiska regimer, enskilda kungar eller på dynastiska tillfälligheters spel om territorer, imperier, land och folk.

Dessa, i sann mening kulturpolitiska, idéer blev grundvalen för 1800-talets viktigaste och mest genomgripande politiska strömmning: nationalismen.

Därmed blev den av ett folk delade gemensamma historien själva grundvalen för nationsbildningen. Det kan illustreras med t. ex Erik Gustaf Geijers deklARATION 1811, i en anmälan av Götiska Förbundets tidskrift *Iduna*:

Vart och ett Folk lever ej blott i det närvarande, utan även i sina minnen: och det lever genom dem. Varje generation fortplantar sig ej blott fysiskt utan även moraliskt i en annan: den överlämnar den sina seder, sina begrepp. Det är denna fortgående tradition, som i olika tider likväl alltid gör Folket till ett, den utgör, för att så säga, dess personlighet. Så snart ett Folk blir odladt, blir denna tradition Historia. De levande minnena fästas i skrift, och Nationen beskådar tydligare sig själv i hävdernas spegel.
(ur Sundin 1997:19).

Under 1800-talets lopp utvecklas historicismen som ideologi. Om inte Gud och hans plan längre kan förklara tillvaron så sågs historien göra det. Genom historien kan vi förstå hur tillvaron är konstruerad och vad som driver den. Med en historisk insats kan vi göra oss själva odödliga på ett sätt som tidigare bara Guds löfte kunde. Genom att konstruera vår egen personliga livshistoria som en berättelse med en inneboende logisk plan och sammanhang kan vi förstå oss själva som just historiska varelser med en moralisk mening och ett syfte. Historicismen representerar ett försök att balansera utvecklingen i nuet mot framtiden genom att förankra och förklara den i ett historiskt förflutet. Genom utvecklingen ses det förflutna som oåterkalleligt förlorat. Det förflutna går inte att imitera eller återuppväcka. Men den finns kvar som en tradition förvaltd i form av kulturarv och bildning som kan levandegöras och bli en levande samhällskraft om den vårdas och bevaras rätt.

Historicismen blir både en kompromiss och en paradox: det förflutna är oåterkalleligt förlorat och därför samtidigt viktigt att bevara och levandegöra (Nordin 1989).

2 KULTURARVSPROCESSER

Det talade eller skrivna ordet är en del av minnets förmåga och tekniker för att skapa historia. Genom sin linearitet ger skriftkulturen en likformig struktur för den uppfattade tiden. Men den muntliga berättarkonsten och skriftkulturen är inte den enda formen för hur vi minns.

Vi minns både som individer och grupper i stor utsträckning även genom kulturyttringar. Minnet arbetar då genom immateriella och materiella kulturyttringar. På så sätt skapas olika slags kulturarv ur olika kulturyttringar, i en ständigt pågående process (se fig 2).

Med kultur avser jag alla de delade referenssystem av ideologier, beteendemönster, värderingar och materiell kultur som en grupp människor identifierar sig med.

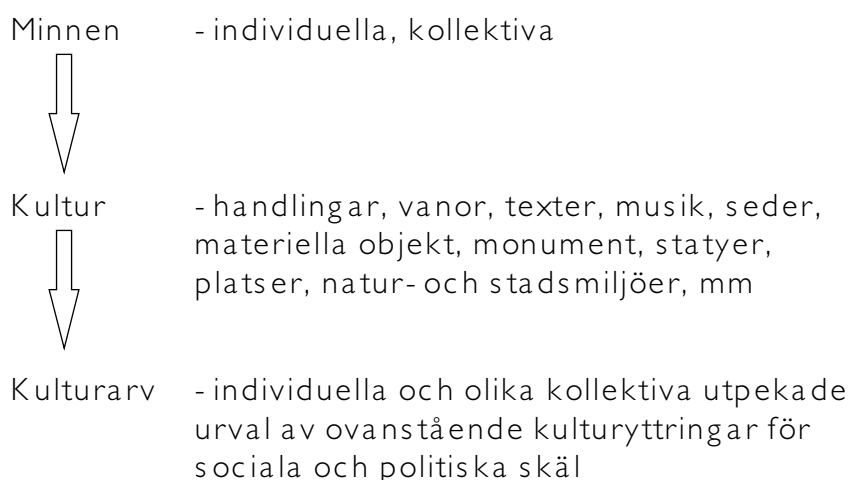


FIG 2. Minne, kultur och kulturarv. Ur minnet kultur. Ur kultur, kulturarv.

Hur minne uttrycks genom skapande av kulturarv är en mycket komplex och delvis dåligt beforskad process. Jag kallar denna process i fortsättningen för "kulturarvsprocessen". Den skall förstås som ett aktivt, föränderligt uttryck för minnet - i första hand det kollektiva minnet. Kulturarv är ett sätt för minnen att genom metaforiska transformeringar, överföringar av betydelser, uttryckas i konkreta kulturyttringar. Genom denna process blir minne materialiserat, till något som kan ses, upplevas eller höras av en eller, oftast, flera människor.

Den internationella litteraturen kring kulturarvsbegreppet och dess processer tar i stor utsträckning sin utgångspunkt från "hur samhällen minns sitt förflutna" i ett brett tvärvetenskapligt perspektiv (Urry 1996). I den internationella litteraturen återfinns t. ex. David Lowenthals brett upplagda historiska studie om hur samhällen minns och använder det förflutna (1985), David Hornes studie av museernas samhällsroll (1984), Peter Fowlers studie av det förflutnas roll i det nutida samhället (1992), Kewin Walsh och Robert Hewisons kritik mot en kulturarvsindustri och kommodifiering av ett kulturarvsbegrepp (1992, 1987).

Graham Ashworth analyserar samma kommodifierade kulturarvsbegrepp för att förstå hur kulturarv kan användas instrumentellt för medvetet skapande av kulturarv som politisk och ekonomisk resurs (Ashworth & Larkham 1992).

J. E Tunbridge & G. J Ashworth analyserar de inbyggda konfliktmekanismerna i kulturarvsbruk (1996).

Forskningsfältet är snabbt växande, genuint tvärvetenskapligt och omfattar museologi, arkeologi, antropologi, sociologi, med flera fält. Kulturarv, "heritage" definieras generellt som hur historia och minne uttrycks och används i samtiden av olika grupper i situationsbundna, skiftande kontexter. Kulturarv ses som en symbolisk kategori av historiska associationer. De representerar olika uttryck för identitet. De historiska associationerna utgörs av kulturstoff av högst varierande, närmast slumpmässig karaktär. Dessa genomgår en urvalsprocess och tilldelas metaforiska representerande meningar och värden.

Både det individuella och kollektiva minnet skapar kulturarv ur kultur genom metaforiska transformeringar. "Metaforiska transformeringar" kan illustreras med att en ring köps in. Det är en ring som existerar som en ring, inget annat. När denna ring överlämnas till den man vill förlova sig med antar den ett nytt värde. Den har blivit en symbol för ett löfte. Efter utbytet är den nu en förlovningsring. Dess värde har därmed undergått en förändring, en transformering.

Metaforen är inte stabil, symbolvärdet är endast tillskrivet för ringen. Om löftet bryts och förlovningsringen slås upp försvinner förlovningsringen. Kvar finns bara en ring "som en ring" och kanske ett obehagligt eller ett dyrkat minne av det förlorade löftet.

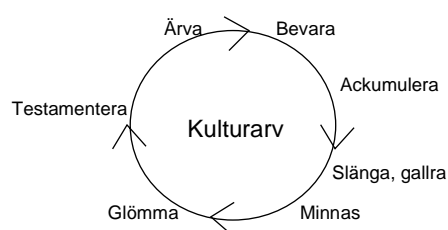
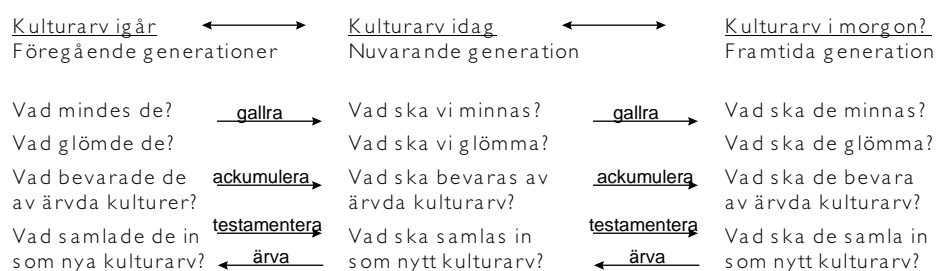


FIG 3. Kulturarvs cykeln: testamentera, ärva, ackumulera, gallra, minnas och glömma

Kulturarv skapas ur kultur i en liknande process. Minnet söker ett uttryck. Ett element väljs ut ur det kulturella fältet och förklaras vara ett uttryck för den känsla som skall gestaltas. Detta element antar ett nytt liv som metafor för denna känsla eller minne. Genom denna process tas det utvalda kulturelementet "ut ur sin tid", töms på sin tidigare mening i sitt förra sammanhang och laddas, tillskrivs en ny mening och sätts in i en ny – tidlös – tid. På så sätt, i en närmast sakral mening, "dör" en kulturyttring och "återuppstår" igen i en nytt liv.

Dessa laddade symbolvärden, metaforiskt "såsom" objekt/miljöer/traditioner, m. m, är inte stabila men cirkulerar vidare från äldre till yngre generationer. De ärvs, gallras, samlas och testamenteras vidare. Kulturyttringar som bär symbolvärden och är utpekade som kulturarv kan behålla, förlora, eller få en ny laddning.

Kulturarvsprocessen ackumulerar under tidens gång, fylls på med nytt innehåll och kan motvilligt gallras på delar av sitt innehåll. Det är en kollektiv minnes- och glömskeprocess som är både passiv och aktiv (Gjestrum 1998, muntlig komm.).

Denna arvsprocess är en akt som syftar till att skapa något bestående över tid och rum. Det är en testamenterande akt riktad mot både nuet och framtiden som syftar till att rota oss i något som skall överleva oss själva, till minnet av oss åt kommande släktled. Häri utlovar kulturarvet ett löfte om att skänka oss en slags odödlighet. Vi placerar in oss i historien. Det är vårt minne av oss själva till våra efterkommande släktled. Kulturarvsprocessen blir ett slags försök att bestämma tiden och att forma och säkerställa minnet över oss i förväg (fig 3).

2.1 Kulturarvsprocesser som materialiserade minnen

Vilka uttryck och former kan minnet ta sig i kulturarvsprocessen? Kulturarv skapas ur kultur och lånar dess allmänna uttryck. Det kan vara ett visst beteende, vissa traditioner, värderingar, platser, miljöer, monument och vissa objekt som väljs ut till att bli kulturarv. Kulturarvsprocessen kan alltså ta sig både immateriella och materiella uttryck.

Ett av de främsta och mest säregna uttrycken för kulturarvsprocessen är hur den kan göra att ting, föremål materialiseras som minnen. Den materiella kulturen har vissa uppenbara fördelar för att stödja minnet. Ting är fysiska, konkreta och går att ta på. De kan skapa ett upplevt direkt fysiskt band mellan då och nu på ett sätt som immateriella uttryck, eller det talade, skrivna ordet kan ha svårt att göra (Lowenthal 1985). De finns också i ett rikt överflöd. Det mesta som människan skapat under sin existens är inte idéer eller texter, utan ting.

I de västerländska samhällena tar sig kulturarvsprocessen med förkärlek uttryck just genom den materiella kulturen. Det beror på att i västerländska samhället har materiell kultur en särskilt aktiv symbolbärande betydelse för vitt skilda ändamål (Pearce 1995: 28-31). Genom konsumtionen och samlandet av den materiella kultur som omger oss uttrycker vi det mesta av vilka vi är, vad vi kommer ifrån och vilka vi vill vara. Vi lever i och genom våra ting.⁴

I det västerländska samhället har tingen, föremålen en egen magi, närmast ett eget liv. Andra samhällen, andra kulturer kan uppfatta den materiella kulturen, dess konsumtion, samlande och dess symbolik på helt annorlunda sätt (ibid).

Av en 17-årig skateboardåkare samlar vi in hans skateboard och hans kläder för att lagra och konservera dem i ett museimagasin. Dessa föremål blir ett "minne" av skateboardkulturen i Sverige på 1990-talet. De pekars därmed ut som ett kulturarv åt framtiden. Dessa föremål skall representera den levande 17-åringen och minnet av hans kulturyttring. Hur hans tysta, materiella attribut som vi har samlat, skall kunna

⁴ Det finns ett snabbt växande tvärvetenskapligt forskningsområde kring materiell kultur både vad avser konsumtion, samlande och symbolik. Se t.ex. Pearce 1995, 1997 för samlandet av materiell kultur, Tilley 1997 för symboliken av materiell kultur, Appadurai 1986 för materiell kultur ur ett antropologiskt perspektiv och Miller 1987 för en studie av masskonsumtionens kulturella betydelse

berätta för oss i framtiden om vem han var, tänkte och kände, hänger på vad vi tror eller tycker att hans skateboard och kläder kan berätta för oss.

Centralt för hur kulturarv uppstår som materialiserat minne, som ting, är samlandet (Pearce 1995). Att samla är en vitt spridd aktivitet som har sin största utbredning i de västerländska samhällena. Enligt en undersökning samlar en av tre västerlänningar på något (ibid: 7). Karakteristiskt för allt samlande är att ett ting tas ut ur sin tidigare kontext och tid. På så sätt "dödas" det, för att därefter sättas in i en ny kontext, en samling, och gå in i en ny, kanske "evig" tid (ibid: 20-27).

2.2 Kulturarvsprocesser och musealiseringprocesser

Vad vill, vad gör minnet genom kulturarvsprocessen?

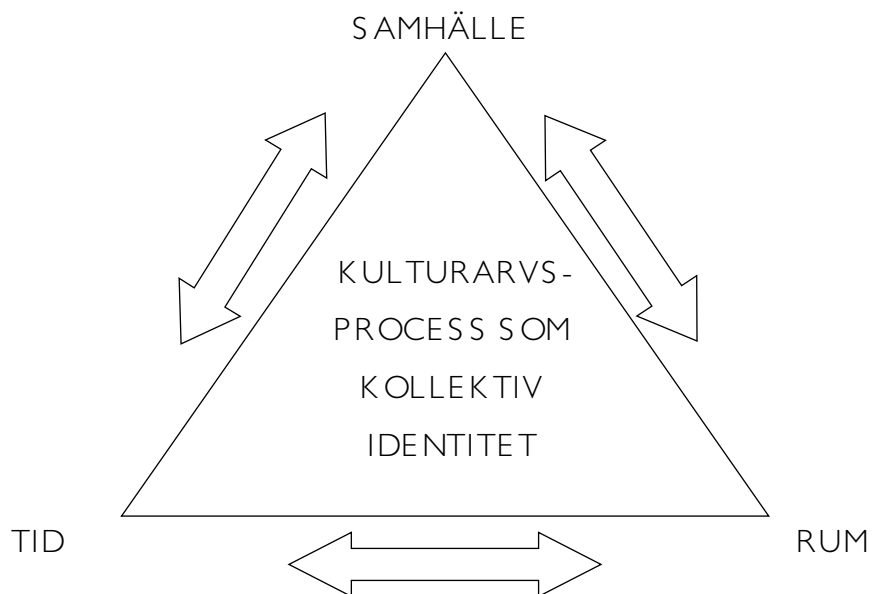


FIG 4. Kulturarv som kollektiv identitet

Genom kulturarvsprocesser uttrycks viljan till individuell och kollektiv identitet samt existentiell förankring i tid och rum (fig. 4).

Individuell identitet bekräftar vem man för tillfället vill, tror eller känner att man är. Dess förhållande till kollektiv identitet är högst osäkert. Kollektiv identitet bekräftar vilka som tillhör en grupp och vilka som inte gör det.

Individer minns och fäster, materialiserar i varierande omfattning minnet på t. ex. handlingar, objekt, platser och miljöer. Minnets utvalda förankringar kan vara ganska slumpmässigt utvalda och närmast likna olika slags collage. Beroende på personlig läggning och i vilken livsfas man befinner sig i kan det individuella kulturarvsskapandet variera i intensitet och omfattning. En del människor lever så i sitt minne att de verkar "leva baklänges". De identifierar sig helt med vad som hänt och vad de samlat som minnen av tidigare händelser. Dessa samlade minnen, som objekt, kan växa i proportion och mängd så att de närmast binder fast individen. Misstaget individen begår är att förväxla sina samlade objekt med vad de skulle hjälpa henne att minnas. Att förlora dessa, t. ex. vid en brand, kan bli en personlig katastrof. En del av ens identitet går upp i rök.

Andra individer vill inte ha ett materialiserat kulturarv. De vägrar att låta sitt minne materialisera sig till objekt, som de skulle bli beroende av. Det skulle bli en börda, en

belastning för det rörliga livet. Många människor väljer att inte aktivt minnas bakåt utan försöker leva "framlänges". Människor kan välja mellan att vilja prioritera sina "fötter" på bekostnad av sina "rötter".

Ett roligt exempel på ett privat kulturarv kan vara konstnären Peter Dahls betraktelse:

Min pappa gjöt tennsoldater när han var liten. Det var under det första världskriget, 1914-18. En soldat till häst fick större fotstöd än de andra och blev anförare, eftersom han inte trillade omkull så lätt. Pappa kallade honom Kejsaren.

Jag lekte mycket med pappas tennsoldater 1939 , när jag var fem år. En gång tappade Kejsarens häst svansen.

Samma år flyttade vi från Oslo, där vi bodde, till Sverige. Men tennsoldaterna fick stanna kvar i Norge, där det blev krig på riktigt, det andra världskriget. När kriget tog slut 1945, hämtade jag Kejsaren och hans män, eftersom jag längtat efter dem. Nu var de befriade.

På Leksaksmuseét i Stockholm kan du se gamla tennsoldater, men Kejsaren och hans män är inte där, emedan jag aldrig mer vill skiljas från dem (Peter Dahl, baksidestext till Arla mjölkpaket den 22 nov. 1998).

Minnets olika nivåer och uttryck

Minnets och dess kulturarvsprocesser kan delas in i tre nivåer:

- det individuella minnet
- kollektiva gruppminnen
- det kollektiva politiska minnets uttryck för ett helt samhälle.

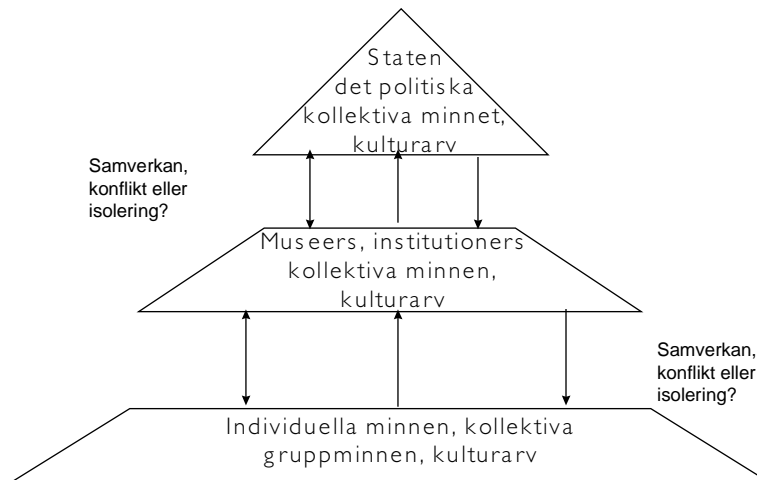


FIG 5. De kollektiva minnenas hierarkier och möjliga relationer

På samma sätt som individer, kan grupper minnas tillsammans och hänga upp sina gemensamt skapade, delade historier och minnen på objekt och platser. Det kollektiva politiska minnet är det kollektiva minnets uttryck för ett helt samhälle. Samtliga dessa nivåer spelar samtidigt. Det kollektiva minnet och dess olika kulturarvsprocesser är därför en ständigt pågående, komplex och dynamisk samhällsprocess. På de olika nivåerna blir minnet med nödvändighet ett uttryck för olika minnen. Olika kulturarvsprocesser på olika nivåer kan samverka, konfliktera eller leva separata liv (se fig 5).

De olika arven kan ha många olika motiv till hur de tillkommit. En individ kan skapa sitt eget kulturarv för sin individuella förankring och historia bakåt. Det kan vara en bygdegård som slår vakt om eller skapar sitt arv genom att bygga en hembygdsgård för sin bygd eller kämpa för att bevara en viss miljö inför en befarad exploatering. En grupp arbetare kan vilja bevara en industriell miljö inför eller efter en arbetsplatsnedläggelse.

En institution kan samla in objekt till museer och bevara platser av "riksintressant betydelse" för att vilja materialisera ett påbjudet kollektivt minne för ett helt folk, en "nation".

På grupp- och samhällsnivå är det kollektiva minnet en extremt politiskt laddad samhällsprocess. Det ligger i sakens natur. Det kollektiva minnet på samhällsnivå uttrycker vilka som hör till samhället, vilka som inte gör det, varifrån samhället kommer ifrån och hur det vill bli ihågkommet i framtiden. Det blir ett uttryck för hur samhället skriver sina historier. Här avgörs vilken historia som skall vara den rätta historien och vem/vilka som får lov att vara med och skriva den. Det kollektiva minnet blir en fråga om legitimering av intressen i konflikt med andra intressen

(Bond & Gilliam 1994). Olika kulturarvsprocesser som uttryck för olika minnen kan stå i ett hierarkiskt förhållande till varandra. Hierarkiska eller konflikterande förhållanden mellan olika kulturarv kan rentav leda till att bara vissa kulturarvsprocesser erkänns som "kulturarv".

På så sätt kan kulturarvsprocessen bli en fråga om postulerade ideologier, normativa beteenden som skall överföras till medborgare.

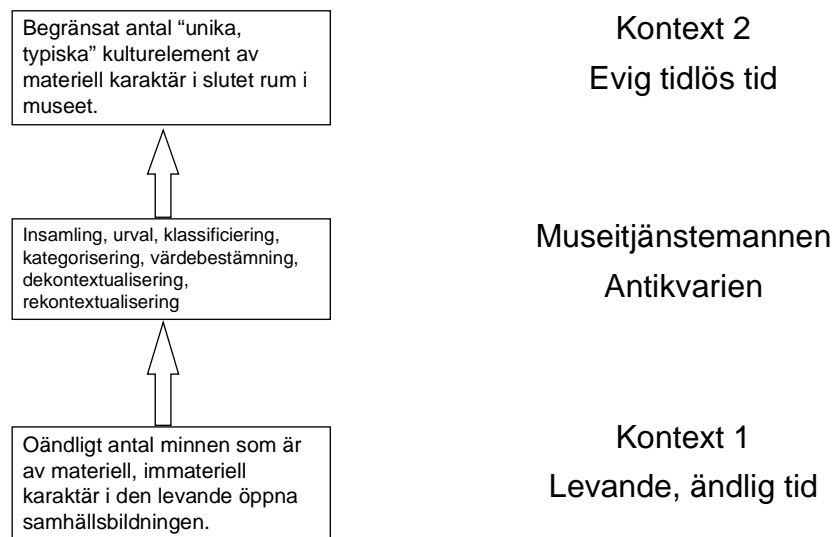


FIG 6. Den institutionella musealiseringprocessen

Det kollektiva minnets kulturarvsprocesser på samhällsnivå uttrycks och organiseras genom en kulturarvsförvaltning. Den är det politiska uttrycket för hur staten genom sina institutioner avgör vad som skall vara hela samhällets kollektiva minne. Detta minne har varit minnet av nationen.

Denna kulturarvsprocess genom museernas och kulturarvsförvaltningens verksamhet kan, enligt den norske museologen John-Aage Gjestrum, kallas för den institutionaliserade musealiseringprocessen (föreläsning 1998). Denna speciella kulturarvsprocess uttrycker hur museer och minnesvård med uppdrag från staten samlar in och avgränsar utpekade objekt, monument och platser.

Det speciella med denna verksamhet är att den har staten som huvudman, sker som en institutionaliserad verksamhet och har ett automatiskt tolkningsföreträde framför andra kulturarvsprocesser i samhället. Ett annat speciellt drag är hur den så kraftigt har betonat minnet som insamlat materialiserat minne, till samlingar av ting och objekt. Utvalda delar av materiell kultur har valts ut att samlas in. De har tagits ut ur sitt tidigare sammanhang i tid och rum och därmed "dödats" på sitt tidigare liv. Därefter har de satts in i ett nytt sammanhang, i en ny tid, ett nytt rum och återuppstått till en ny evig och tidlös tid i ett nytt rum: museet.

I denna närmast sakrala process blir museimannen nästan en präst. Genom att välja ut, samla in, klassificera in i den nya ordningen och ställa ut har han gett de utvalda objekten ett nytt liv och en ny mening (fig. 6).

Som en institutionaliserad och statlig process skiljer sig den museala kulturarvsprocessen från andra kulturarvsprocesser av mer öppna och grupporienterade karaktärer. Den har dels en sluten karaktär och dels ett tolkningsföreträde över andra, konkurrerande kulturarvsprocesser. I ett hierarkiskt

schema står den därför över andra kulturarvsprocesser och uttryck för kollektiva minnen.

Ett annat karakteristiskt kännetecken är att den som en institutionaliserad och byråkratisk verksamhet måste göra sitt underlag administrativt förvaltningsbart. Det har den gjort genom att materialisera, objektifiera sitt kulturarvsbegrepp. Kulturarvet blir museiobjekt, monumentobjekt och avgränsade objektliknande miljöer.

Tanken om minnet metaforiskt såsom objektivt föremål och objekt firade kanske sin verkliga höjdpunkt under 1800-talet. Genom att bygga museer och samla in föremål som lades ut för beskådande i tillrättalagda rader bakom glasmontrar organiserades det kollektiva minnet som ett "museende".

Sättet att organisera minnet kring objekt att se och uppleva har eventuellt passerat sin höjdpunkt. Andra sätt att organisera minnet till platser, landskap och immateriella uttrycksformer kan ha tagit överhanden och gjort det konventionella "museendet" (Ehn 1986) till en alltmer föråldrad upplevelseform.

I sin grundläggande form är kulturarvsprocessen närmast att likna vid en ständigt pågående öppen kulturyttring. Musealiseringsprocessen innebär att det kollektiva minnet istället blir institutionaliserat, att tidens gång fryses, hejdas.

Institutionaliseringsprocessen innebär att ett slutet rum skapas och att kulturarvsprocessen då kan äga rum som en sluten, noggrant kontrollerad process. Institutioner bildar slutna rum som har en viss egen självständighet gentemot det omgivande samhället. De blir en egen verklighet som upprättar olika relationer till samhället – uppåt till staten och nedåt till medborgarna. I den institutionaliserade musealiseringsprocessen finns även ett demokratiserande inslag. En viss bestämd företeelse kan standardiseras och spridas tämligen jämnt geografiskt sett inom en nation (fig 13). Det kan t. ex vara krigsmonument över den egna byns fallna och saknade under återkommande krig, läns museer med standardiserade regionala utställningsrepliker av en riksutställning eller standardiserade statykategorier av kungar, skaldar, musiker, et. c. (Nordbladh, muntl. komm.)

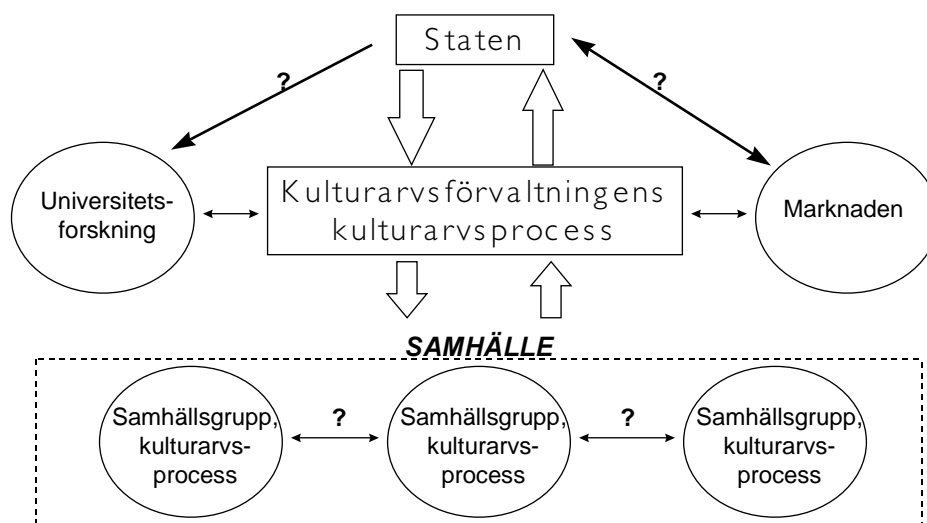


FIG 7. Kulturarvsprocessernas aktörer, relationer och hierarkier

Kulturarvsprocesserna i samhället och de institutionaliserade kulturarvsprocesserna kan förhålla sig på mycket varierade sätt till varandra. De kan aktivt förhålla sig till varandra genom att samverka eller konfliktera. De kan uppträda oberoende av varandra och varken samverka eller konfliktera. Vid sina sidor har kulturarvsprocesserna även marknaden och vetenskapen. Kulturarvsprocessernas historia – som knappt är skriven – kan vara historien kring just denna dialektik (fig. 7).

2.3 Kulturarv som kulturprocesser

Hur kan kultur uppfattas? Vad är den "kultur" som kulturarvsprocesserna gestaltar och uttrycker? Vad lägger vi i begreppet "kultur" och förstår kulturarv som uttryck för?

Kultur som ett modernt begrepp används från slutet av 1700-talet och framåt. Dess rotbetydelse anger "odling", "kultivering" och som sådant används det som ett estetiskt-konstnärligt begrepp. Kultur kan då i en snäv betydelse få innebörden andlig, konstnärlig verksamhet av annat, förmodat högre, slag än politisk och ekonomisk verksamhet (Milner 1994).

I en vidare betydelse har kultur innebörden av att vara den omgivande referensram av trosföreställningar, handlingsmönster och sedvänjor m.m. som ger ett "folk el. dyl" dess särart.⁵ Kultur blir "allt" och innefattar ett "folks" sammanlagda karakteristiska uttryck av kulturella, politiska, ekonomiska mentaliteter och aktiviteter. Kultur åskådliggör då "det" som ger ett folk el. dyl. dess särart. Det får svara på frågan om vilka "vi" är. Kulturarv kan därmed bli det symboliska kulturuttryck som uttrycker "vår" historiska nationella eller etniska identitet.

Det var den romantiska rörelsen kring slutet på 1700-talet och början på 1800-talet som skapade begreppet kultur som något som uttryckte och definierade ett folks

⁵ För en analys av kulturarvets väsen och värde genom dess lexikaliska betydelser, se Beckman 1993

egenart och identitet. Enligt den romantiska filosofin var Varat, tillvaron en panteistisk Världsande. Denna gemensamma Världsande manifesterade sig i en, i princip oändlig mängd uttryck som var och en för sig bildade ett eget unikt mikrokosmos. Dessa unika mikroskos kunde vara olika folk och nationer, olika "kulturer". Folk och nationer utgjordes av en folksjäl som hade ett eget oberoende liv bortom enskilda sociala, ekonomiska och politiska tillfälligheter. Den kom till uttryck och kunde förnimmas djupast i ett folks språk, historia och sedvanor – i dess kultur och kulturhistoria (Eriksson & Frängsmyr 1992:137-143).

Kultur var därmed uttrycket för ett folks eller en nations själ, dess *essens*. Den hade en egen homogen, statisk och avgränsad, oberoende existens med en klar avgränsning och utsträckning. En folksjäl formades av det klimat och det geografiska landskap ett folk bodde i och uttrycktes av ett folks ras, språk och religion. Ett sådant folk hade ett gemensamt ursprung och även ett gemensamt öde. Ett folk i form av en kultur var klart och tydligt urskiljbar och avgränsbar från andra folk och kulturer. Uppblandning, lån och influenser från andra kulturer kunde bara betyda en försvagning, degenerering av den egna unika rena folksjälen.

Denna kulturnationalism präglade stora delar av Europas och resten av världens politiska och kulturella utveckling under nationalismens segertåg på 18- och början av 1900-talet (Diaz-Andreu & Champion 1996:1-4, Jones 1995:63-66). Den mötte ingen allvarligare kritik förrän efter Andra Världskriget. Då började kritik utvecklas från antropologiskt håll om att kultur som uttryck för folks, etniska gruppers delade värdesystem inte kunde ses som statiska avgränsade system definierade av en inre *essens*. Distinkta typiska kulturdrag kunde delas av flera etniskt uppdelade grupper och djupa kulturskillnader kunde finnas inom etniska grupper. De långa listorna av särskiljande drag som skulle avgränsa olika grupper blev alltmer ohanterliga och tomma på mening.

Det verkliga genombrottet för ett nytt kulturbegrepp kom på 60-talet med den norske antropologen Fredrik Barth. Hans analys gjorde upp med den äldre kulturmodellens "objektiva" lista av olika kulturella likheter och olikheter. Etnisk kulturell identitet var något som tillskrevs och identifierades av aktörerna själva i en subjektiv, socialt konstituerad process. Kulturell och etnisk identitet blev ett sätt att markera gränser mellan olika grupper av folk i deras sociala och ekonomiska konkurrens med varandra. Kultur blev något, ibland närmast instrumentellt, som uttrycktes i kommunikation gentemot andra grupper av människor av sociala, politiska och ekonomiska skäl (Barth 1969). Det blev också ett begrepp som i första hand upplevdes och tillskrevs av en grupp för dess egen definition av sig själv och sin tänkta gemenskap.

Kultur och kulturer blev därmed under 1970- och 80-talet något flytande, föränderligt och dynamiskt som var uttryck för social och ekonomisk konkurrens mellan "vi" och "dem" - grupper av föränderligt slag. Härigenom försvann det avgörande likhetstecknet mellan kultur och etnisk, nationell grupp. Kultur kunde nu istället ses som något föränderligt, dynamiskt och socialt konstituerat både inom och mellan grupper av olika slag.

Den franske sociologen Pierre Bourdieu har fördjupat kulturbegreppet ytterligare (ibid 1977). Kulturell identifikation är inte enbart något instrumentellt som uppstår i mötet med den "andre", i kommunikation av mer grundläggande politiskt-ekonomiskt slag. Det är något mer grundläggande och djupare än så. Enligt Bourdieu grundläggs kultur som en serie vanor, sätt att se på och göra saker. Detta mönster av praktiker och perspektiv grundläggs i barndomen och blir en del av människors sätt att bygga upp sin inre och yttre identitet i en dialektik mellan sig själva och sin sociala

omgivning. Denna kropp av sociala vanor och kunskap, "habitus", skapar inom den grupp som delar samma habitus känslor av identifikation som vid olika tillfällen och behov uttrycks och ges form genom existerande symboliska resurser. Dessa symboliska resurser är trosföreställningar, sedvänjor och objekt som objektifieras och får symbolisera, representera identifikationskänslor i form av kulturell, delad nationalitet eller etnicitet.

Hur man utvecklar olika identiteter, uppfattar sig själv i förhållande till sin egen tradition och självmedvetande och gentemot andra människor, hänger samman med den aktuella omgivande sociala situationen. Det blir alltså en mycket skiftande och relativ historia. En viss identitet i en viss situation motsäger inte heller att man har en annan identitet i en annan situation. Den kulturella identiteten i förhållande till både ett "vi" och "de andra" kan därför också vara plural (Jones 1996:63-77).

Både det kulturessentialistiska och de andra kulturbegreppen blir avgörande för hur vi skall uppfatta och förstå begreppet kulturarv. En essentialistisk förståelse skapar ett mycket karakteristiskt kulturarvsbegrepp. Andra kulturbegrepp likaså.

2.4 Kulturarvsvärden

Med vilka värdekriterier avgör vi vad som är eller blir ett kulturarv? Vad för karaktär och värde har kulturarvsvärden? Svaren på dessa frågor bestäms av vilket kulturbegrepp vi har.

Det kulturessentialistiska synsättet förvandlar kulturens historiska föremål och monument till en slags skattkammare av idel ädelstenar. Dessa representerar en objektiv, konkret och självklar sakkunskap. Kulturarvet symboliserar "kulturnationens" inre essens, själ. Det uttrycker "tidlösa", "omistliga" värden som skall kunna förstås och uppfattas på samma sätt av i princip "alla" människor. Förutsatt att de har en adekvat "bildning och smak". Kulturarvet blir en exklusiv kategori av "det finaste" i en kultur, försett med en slags guldkantad "kvalitetsstämpel".

Denna syn utgår från en mycket bestämd kunskapsförståelse, som kan kallas för en essentialistisk epistemologi. Fakta, värden och meningar av vetenskapligt och kulturellt slag existerar på ett objektivt och neutralt vis, oberoende av vem som uppfattar dem. Dessa värden är inbäddade i kulturyttringen i sig självt. Denna kunskapsförståelse lånar mycket av sin logik från den romantiska synen på den besjälade tillvaron. Materiella manifestationers värden bestämdes inifrån de "andliga" värden, som av de invigda kunde förnimmas eller manas fram bakom materiens yttre skal.

En renodlat essentialistisk kunskapsförståelse gör ingen skillnad mellan de vetenskapliga fakta och de estetiska eller kulturella värden som antas ligga "inbäddade" i objektet. De ses som oproblematiske bedömningar av ett och samma slag för den invigde.

En mer utvecklad, men ändå till sin princip essentialistisk, kunskapsförståelse skiljer mer strängt mellan vetenskapliga och estetiska bedömningar och koncentrerar sig till den förra. Kulturarvets värde, dess kulturhistoriska värde, bestäms i första hand genom en objektiv sakkunskap, inte med estetiska bedömningar. Det objektiva kunskapsvärdet är dock "inbäddat" i objektet självt och kan tolkas på ett entydigt och neutralt vis. Därmed är det fortfarande en essentialistiskt präglad kunskapsförståelse. Kultur(arvs)historikern har därmed att avtäcka och lyfta fram kulturarvets inre värden med hjälp av sin mödosamt förvärvade objektiva sakkunskap eller förfinade, estetiska känsla och sinne. Värdet kommer "inifrån" objekten, inte från människors

uppfattningar eller värderingar. Historikerns uppgift är att lyfta fram och förklara dessa värden i kulturarvet. Han befattar sig inte med ideologi, värderingar eller politik. Han ägnar sig åt beskrivningar och förklaringar, punkt slut (Landzelius 1996:6-8, Smith-Herrnstein 1988).

Kritiken mot denna kunskapsförståelse är hård. Vetenskapligt sett betraktas det som ohållbart att utsagor om dels fakta, dels värderingar blandas samman och ses som utsagor av i princip samma karaktär (Landzelius 1996). Att betrakta kulturella värderingar som härrörande från objektet självt, utan inblandning av det betraktande subjektet och beskriva detta som "objektiv sakkunskap", låter sig inte göras idag. Värderingar och bedömningar av estetisk och kulturell art både kan och skall framföras. Objekt kan argumenteras för att ha både "unika" och "tidlösa" värden. Men argumenten härrör från den engagerade betraktaren i första hand och inte från det betraktade objektet. En annan betraktare kan ha en annan uppfattning. Bägge har rätt till att bedöma och värdera objektet men ingen har automatiskt "monopol" på värdeutsagor av den eller andra arten.

Med andra kulturbegrepp, än det essentialistiska, blir kulturvärden en socialt konstruerad, dynamisk och ständigt omstridd företeelse. Kulturella värden skapas, försvinner och omvärderas i en ständigt pågående process. Så även kulturarvsvärden.

Enligt Bourdieus kulturteori är kultur en slags kropp av sociala vanor och kunskap benämnd habitus. Inom den grupp som delar samma habitus skapas känslor av identifikation. Man känner igen varandra på att man gör saker på samma sätt. Denna identifikation uttrycks och ges form genom existerande symboliska resurser. Ur en kulturell repertoar av vitt skiftande kulturyttringar väljs vissa företeelser ut i kraft av att vara "typiska" för en grupp människor.

Detta behov av identitet kan vara riktat gentemot varandra inom vår gemensamma "habitus". Det kan också riktas utåt mot andra som ett sätt att avgränsa den egna gruppen för att ett främja ett "vi"-begrepp mot "de andra" (ibid 1977).

Denna framställning av kulturen kan överföras direkt till diskussionen om kulturarvets art och karaktär. Det som identifieras som kulturarvet blir en kategori utvalda yttringar som tillskrivs centrala symbolvärden. De skapas i en mycket mångtydig och komplex process som alltid är historiskt placerad i en viss situation. Denna produktion av det som skall bli en del av ett kulturarv är också alltid omstridd och politiskt laddad till sin karaktär (Landzelius, 1996). Vad skall väljas ut av vem?

En viktig konsekvens av detta synsätt blir att det som identifieras som kulturarvet inte har vare sig en inneboende eller över tiden stabil given mening och värde – varken som "eviga, tidlösa värden" eller som en "objektiv sakkunskap", oberoende av vem som väljer ut vad. Kulturarvsvärden är istället kulturellt konstituerade värden som i första hand erhåller sin mening och innebörd från en kontext beroende av en historiskt given tid och plats (Smith-Herrnstein 1988). Dessa innebörder och meningar kan inte fixeras, frysas fast till en annan tid och plats. Kulturarvet kan därmed inte definieras på objektivt entydiga sätt, lika lite som kultur kan det.

Hur dessa subjektivt konstituerade kulturarvsvärden skall värderas kan därför bara avgöras i ett politiskt sammanhang.

2.5 Kulturarv som existentiell känsla

På ett djupt underliggande existentiellt plan uttrycker kulturarv olika strävanden till odödlighet.

Ola Jensen har analyserat det nationella kollektiva kulturarvsbegreppet utifrån ett existentiellt perspektiv (1997, 1998d). Analysen utgår från att människan har en naturlig längtan till odödlighet. Döden kan inte förstås utifrån livet självt. Att se döden som ett enkelt "punkt och slut för livet" utan fortsättning av något slag, är en obehaglig idé för de flesta människor. Samhällen har nästan alltid erbjudit sina medlemmar någon form av idé om en transcendent död – att livet fortsätter på något vis i någon annan form. Denna längtan efter odödlighet eller ett slags evigt liv behöver inte så mycket vara en rädsla för att mista oss själva. Det kan snarare vara en skräck för att försvinna i förhållande till de andra – att helt enkelt bli bortglömda.

Under 1800-talet sker en djupgående förändring av västerländska tankar om livet och döden. Gud som den förklarande ramen kring tillvaron, som all kunskaps sanna källa och det som kan erbjuda människor en tro på ett liv efter döden försvinner eller blir allvarligt ifrågasatt för många människor. Efter 1800-talet kan ingen med absolut säker självklarhet längre hävda Guds existens utan att möta eller komma över tvivel. Människors längtan efter odödlighet kvarstår dock, med eller utan Gud. Hur skall denna längtan på individuellt och kollektivt plan kunna tillfredsställas, när löftet om en odödlig själ kändes bli alltmer tveksamt?

Vad människan kan hoppas på är den sociala odödligheten – att kunna bli ihågkommen av efterföljande generationer. Hon måste bli en del av historien, det förflutna i framtiden. Detta kan hon bara göra genom att åstadkomma något särskilt märkvärdigt i nutiden som kan ihågkommas i framtiden. Hoppet om en sådan individuell social odödlighet kan av naturliga skäl bara realiseras av en smal elit i ett samhälle. Övriga människor kan bara hoppas på att kunna uppgå i en kollektiv odödlighet, ett framtida minne (ibid 1998).

Zygmunt Baumann vill förklara nationalismens uppkomst under 1800-talet med denna känslomässigt motiverade längtan efter odödlighet. Genom att tillhöra en nation får vi en chans att kunna uppgå i en kollektiv odödlighet som kommer att överleva oss och ge oss en plats i ett minne, ett nationellt sådant (ibid 1992)

Hur skall då denna längtan om individuell och kollektiv odödlighet, en plats i ett tänkt evigt framtida minne, kunna realiseras på ett praktiskt plan?

Människan med sin förgängliga kropp och sitt korta minne i en modern verklighet utan en Gud erbjuds ingen hjälp genom sig själv för ett projekt av detta slag.

Hågkomsten måste riktas mot ett material varaktigare än människan som i sig kan förkroppsliga, symbolisera ett minne. Endast genom något som kan förkroppsliga detta minne, i ett material varaktigare än henne själv, kan människan markera sin existens i minnet för framtida generationer och tillförsäkra sig en plats i historien.

Härigenom får historien och historieintresset en ny roll och intensitet under 1800-talet.

Rätten till att få en plats i historien, i minnet åt framtiden, kräver att det finns en föregående historia där vi kan placera oss själva.

Därmed, på ett existentiellt plan, skulle ideén om kulturarvet ha kunnat födas. Ett urval av äldre materiell kultur representerar dem som föregått oss och identifieras som vårt kulturarv. Det blir vår moraliska skyldighet att bevara detta. På samma sätt kan ett urval av samtida materiell kultur väljas ut för att bli det symboliska minnet, kulturarvet, av oss till framtida generationer. Dessa urvals- och bevarandeverksamheter, som binder samman de föregående generationerna med

vår generation och förs vidare till kommande generationer, blir ett institutionaliserat samhällsintresse.

I den moderna tiden tycks allt vara förgängligt och dömt att snabbt försvinna. Det som var nytt idag är gammalt i morgon och därför värdelöst. Men plötsligt och drastiskt kan äldre, "värdelösa" föremål omvärderas. I kraft av att ha överlevt och verkat kunnat undfly tidens gång kan de bli laddade med ett nytt värde och blir metaforer för oförgänglighet, trygghet och kontinuitet. De kan användas till och bli symboliska metaforer för t. ex minnet av en evig, oförgänglig nation som vi alla tänks vara en del av. Härigenom tillförsäkras vi, som tillhör denna nation, en slags kollektiv framtida odödlighet genom en materiell symbol. Kulturarvet blir en samling relikier som firar minnet av oss själva.

Hela idén om kulturarvet som det förkroppsligade materiella minnet av dem som föregått oss och av minnet av oss själva till efterkommande generationer bygger på en förutsättning. Förutsättningen, tanken, är att de objekt som väljs ut för att representera dessa minnen kan laddas med en ursprunglig, stabil mening över tiden som kan passera till kommande generationer.

Är denna ursprungliga tanke trovärdig idag? Kan det kulturarv som "upptäcktes" eller skapades, t. ex på 1800-talet, ha samma, ursprungliga mening och betydelse för även oss idag? (Jensen 1998d).

Firar det minnet av oss – eller i en historisk ironi, bara minnet av sig självt, dess egen tid och dess fåfänga förhoppningar?

3 KULTURARVSBRUK

3.1 Kulturarv som instrument, resurs och process

På vilka sätt används kulturarvsprocessen? För vilka olika ändamål uttrycks och används kulturarv? Kulturarv kan användas för en mängd ändamål och svarar mot vilka funktioner historia kan ha. Ändamålen för att använda och uttrycka kulturarv som en politisk resurs eller ett instrument kan vara av två slag: de kan vara legitimerande eller kritiserande.

Legitimerande ändamål kan vara att rättfärdiga en viss verklighet. Det kan vara den politiskt dominerande makten eller gruppen i ett samhälle som hävdar ett visst kulturarv för en viss historia för att legitimera sin egen ställning som naturlig och rättfärdig.

Kritiserande ändamål kan vara att ifrågasätta en viss verklighet eller vilja uttrycka en alternativ potentiell sådan. Kulturarvsprocessen kan då användas som redskap för politisk och social mobilisering av grupper, som av olika anledningar känner sig åsidosatta.

Det finns även ett annat sätt för att utnyttja och använda kulturarvsprocesser. Behov för att kompensera en vacklande identitet och befintliga kulturarvsvärden i objekt och miljöer kan exploateras i en högt utvecklad kapitalistisk ekonomi. Individens osäkerhet och längtan till en egen identitet i ett masskonsumtionssamhälle, kan på ett sofistikerat sätt, genom reklamen, utlovas att bli tillfredsställt genom konsumtion av en viss prestige- och statusladdad vara.

Befintliga kulturarvsvärden i objekt och miljöer kan utnyttjas direkt för ekonomiska syften. Historicitet, det vill säga ålderspatina av olika slag, kan vara ett högt eftertraktat värde och utnyttjas ekonomiskt. Det bästa uttrycket för detta bör vara antikvitsbranschen – en av världen största och mest ekonomiskt lönsamma affärsverksamheter (för en kritisk analys av antikvitsindustrin, se Häggström 1998:32-38)

På ett globalt plan uttrycks olika politiska, ekonomiska och sociala kulturarvsprocesser i stor skala och ökande omfattning idag. De kan ses som reaktioner och uttryck för en accelererande moderniseringsprocess i en senkapitalistisk globaliseringsfas. Allt – människor, städer, platser, miljöer eller kulturella objekt har enligt detta kapitalistiska system ett ständigt fluktuerande värde som sätts på en marknad.

Den moderna kapitalismen i sin globala "postmoderna" fas exploaterar, fragmenterar och bryter ner befintliga strukturer, för att därefter bygga upp dem igen till att passa in i en marknadsstruktur. Detta marknadssystem uttrycks idag i en helt global ekonomi som inte erkänner tidigare gränser – varken nationella eller kulturella.

Denna globaliseringsprocess av det världsekonomiska systemet medför en omfattande och ständigt accelererande fragmentering och omvandling av tidigare kulturella, sociala och miljömässiga värden för människor (Landzelius 1996: 1-10). Samtidigt möjliggör det bildningen av nya värden och identiteter som går på tvärs av tidigare gränser och former för identitet.

Kulturarvsprocesserna hettas därför upp överallt idag i världen.

Kulturarv som politisk resurs och instrument: kulturarvspolitik förr och nu.

Det äldsta och mest dominerande bruket av kulturarv har varit att kulturarvsprocesser av olika slag skapats och uttryckts av olika dominerande maktintressen i samhället.

Historiskt har det framförallt handlat om hur nationalistiska rörelser, som burits upp av dominerande samhällsgrupper, har gjort kulturarvet till sitt och underordnat övriga yttringar till sina ändamål.

Det gäller framförallt den kulturnationalistiska tanken och dess sätt att aktivt inkorporera utvalda kulturelement till att uttrycka en politisk nationstanke.

Nationen är en grupp människor som bildar ett folk. Detta folk förenas av en unik, inre folksjäl. Denna folksjäl bildas av ett folks långsamma utveckling genom sin historia och den natur de lever i. Man kan inte väljas in i eller ansluta sig till ett folk. Hur detta folks karaktär och därmed hur nationalanden, "folksjälen" uttrycker, manifesterar sig i "kulturen" kan ske på ett mycket varierat och skiftande vis, t. ex. av en för varje grupp, unikt och specifikt språk och kultur. Nationernas inre karakteristiska uttryck kan varieras i det oändliga med detta nationsbegrepp. Det särskilda kan bli dess uråldriga historia i form av dess arkeologi, det kan vara dess rester av kvarblivande folkkultur, sagaepos som Kalevala, dess religion eller dess språk (Bohman 1997b).

Idéer om nationen som den naturliga, kulturella enheten för grupper av människor kräver per definition att nationen har en historia bakåt. En nation utan en historia är ingen nation. Alla nya nationer i 1800-talets Europa krävde därför en egen nationell historia och kulturarv. Särskilt den kulturella nationstanken, som utvecklades av de tyska romantikerna, krävde att för att nationen skulle ha en trovärdig existens och kunna legitimeras sig själv, måste den ha en nationell historia och kulturarv.

Detta innebar en enorm utveckling på 1800-talet för den historiska och de övriga humanistiska vetenskaperna. Från att ha varit en lärd fritidssyssla för filosofiska och moraliska ändamål utvecklades historia nu till en vetenskap, uppbyggd och ordnad efter de nya nationella principerna. På samma vis uppstod och utvecklades de nya humanistiska historiska vetenskaperna såsom arkeologi och etnologi. Dessa studier blev studier av och för fosterlandet. De blev en patriotisk gärning (Bernal 1987, Grandien 1987).

Detta statsintresse använder aktivt en viss kulturarvsprocess. Genom byggandet av nationalmuseer och skapandet av ämbetsverk, blir kulturarvsprocesserna en institutionaliserad och kontrollerad verksamhet. Det kollektiva minnets varierade kulturarvsprocesser monopoliseras av ett statligt historieintresse med institutioner och ämbetsverk i centrum. Det officiella kulturarvet blir ett uttryck i singularis för det monumentala legitimerande bruket av en viss historia (Nietschze 1924).

Denna nationalhistoria exemplifieras, symboliseras och förevisas som ett nationellt kulturarv med museisamlingar och utpekade monument i landskapet. Parallellt med museigrundandet blir en nationell historia ett obligatoriskt moment i ett nytt allmänt folkskolesystem.

Övriga yttringar av konkurrerande kulturarvsprocesser vid sidan om denna diskurs göre sig ej besvär. De blir osynliggjorda.

3.2 Svensk kulturarvs- och historiepolitik före 1945

Högerns fosterland eller arbetarrörelsens hembygd?

Vilken historia och karaktär har den svenska nationalismen haft? Hur har den aktivt skapat och använt sig av ett nationellt kulturarv och historia? Hur påverkar det vårt nationella kulturarv idag?

Den svenska staten har en mycket lång tradition av att använda sig av historien. Redan med 1600-talets svenska stormaktstid kan vi följa hur staten aktivt tog historien i bruk på ett monumentalistiskt och legitimerande vis. 1800-talets statliga intresse för historien var dock annorlunda. Stormaktstidens storslagna götiska historia var inte ämnad för folket. De hölls samman av en hårdhänt lutheransk religiös ortodoxi och avkrävdes en nationell lojalitet mot kungen, inte mot någon nation. Den svenska stormaktstatens kulturarv var ämnad att vara förebild och inge vördnad inom en stormannakrets och inför andra konkurrerande makter. Folket behövde på så vis ingen speciell "svensk" historia.

På 1800-talet hade kungen och kyrkan tappat sin tidigare hegemoniska roll. Det blev därför väsentligt för den nya borgerliga nationalstaten att skapa en historia som kunde få folk att känna sig, inte som kungens undersåtar, men som lojala medborgare till en nation. Till en början var detta en angelägenhet för de övre samhällsgrupperna. Det var en brådskande och angelägen uppgift att stärka en svensk, nationell identitet (Grandien 1987).

Nationella identiteter kan byggas upp på en mängd olika grundvalar: språk, litteratur, folkkultur, religion och gemensamma myter. I Sverige blev historien, folkkulturen och naturen grundvalarna för vad som skulle vaskas fram vara det gemensamma svenska. Grundandet av museer med den uttryckliga uppgiften att skapa en fosterlandskänsla var ett uttryck för denna strävan.

Stefan Bohman ger en fascinerande inblick i hur den svenska nationalismen byggdes upp under 1800-talet och hur det som blev det svenska kulturarvet användes i nationell mobilisering och retorik under 1900-talet (1997b). Enligt Bohman institutionaliserades mycket snabbt ett svenskt kulturarv som byggde på historia som grund. Det skedde genom uppbyggandet av institutioner som Statens Historiska Museum, Nordiska Museet och Skansen.

Denna nationalistiska modell följde till punkt och pricka den kulturnationella modellen från Tyskland. Sverige var under hela 1800-talet och 1900-talet, fram till strax före det Andra Världskrigets slut, kulturellt och politiskt djupt influerat av Tyskland. Trots en politisk neutralitet under kriget, var det Tyskland som för Sverige utgjorde det kulturella och intellektuella föredömet.

Det nationella kulturarvet, så som det uttrycktes på Nordiska Museet och Skansen i Sverige, användes aktivt i den politiska propagandan av både högern och arbetarrörelsen. Från början togs historien och kulturarvsprocesserna på entreprenad av det borgerliga etablissemanget. Sveriges historia blev dess hjältemodiga kungar och dess fria nordiska bönder.

Den fosterländska nationalismen hade sin udd riktad mot den socialistiska revolutionärt internationalistiska arbetarrörelsen. Den fick sin höjdpunkt under det Första Världskrigets sociala oroligheter. Sverige var då ett land närmast på gränsen till revolution, med borggårdstal av Gustaf V och hungerkravaller.

Efter det första världskriget ändrade nationalismen karaktär. Arbetarrörelsen gav upp det revolutionära internationella budskapet och blev själva nationellt sinnade.

En ny nationalism skapades, där Sveriges historia inte bara var dess konungar och fosterland, men även dess folk och hembygd.

Skillnaderna mellan denna folkliga och den tidigare högerorienterade nationalismen kan förvillas. Även den folkliga hembygdsorienterade nationalismen hade sina rötter i den tyska kulturnationalistiska traditionen. Det gemensamma för de bägge nationella identiteterna var att de utgick från tanken om ett folk och ett land med en unik folksjäl (ibid, 1997)

3.3 Svensk kulturarvs- och historiepolitik efter 1945

Svensk nationell identitet under och efter folkhemmet

Efter en skarp och polariserad kamp mellan skilda kulturarvs- och historieintressen från 1880 till 1930 hade Sverige en etablerad nationell identitet.

Den blev en syntes mellan den borgerliga majoritetsideologins fosterländska nationstanke och arbetarrörelsens nationella hembygds- och folkrörelsetanke. Bägge dessa nationella identiteter byggde i stora drag på ett välutvecklat och skarpt avgränsat historiskt kulturarv. Den svenska identiteten blev präglad av den nationella historien, hembygden och den svenska naturen (Bohman 1997b) Den relativa frånvaron av annat än obetydliga minoritetskulturer av bl.a. samer, judar, de resande och zigenare gjorde det politiskt oproblematiskt att utveckla en mycket homogen kulturell majoritetsidentitet.

Detta historiskt orienterade kulturarvsbygge kom delvis till ett ganska märkligt slut efter det Andra Världskrigets slut. Mycket i denna nationella kulturella identitet var identisk och närbesläktad med den tyska kulturmodellen. Efter det tyska nederlaget i Andra Världskriget blev den modellen djupt belastad. Sverige kapade så tvärt av sina kulturella och idéhistoriska band med Tyskland och utvecklade istället en delvis ny nationell identitet (Lundström 1997).

Sveriges nya nationella identitet blev det moderna projektet, löftet om framsteget i folkhemsbygget. Plötsligt var inte den nationella historien och dess kulturarv den källa där man hämtade kraft och styrka till nationsbygget. Historien blev istället den historien om den gamla onda tiden, som kunde tjäna som en avskräckande spegel mot framtidens löfte om det moderna ljusa folkhemmet (Beckman 1998). Historien som den källa där man fann sina rötter i sin hembygds kulturarv, alternativt sina stora konungars hjältebedrifter, med mera, försvann således.

Denna framtidsinriktade modernitet blev i Sverige mycket radikal (Wijkander, föreläsning 1998). Sverige blev ett modernistiskt samhällsexperiment, som sågs eller skulle ses som ett föredöme för resten av världen.

Utvecklingen hade dock ett högt pris. Stora delar av den svenska kulturmiljön i form av bl. a. dess historiska stadskärnor maldes ner i en modernistisk framstegsdröm under 60-talet. Landsbygdens kulturmiljö omvandlades drastiskt när människorna försvann i en enorm folkomflyttning in mot de nya förorterna och det moderna livet. Trots det höga priset blev den svenska utvecklingsmodellen ett begrepp som fyllde varje svensk med en anspråkslös och självklar självkänsla av att vara bäst i världen.

För denna framtidsorienterade identitet behövdes inget historiskt kulturarv. Den djupare liggande nationella identiteten, i tanken om svenskar som ett enda, i princip oblandat, folk, kvarligger dock helt intakt och oförändrad. Med eller utan historia är vi "svenskar" och bildar en, etniskt definierad, majoritetskultur på basis av

vår likhet med varandra. Denna nationella och konformistiska identitet är oproblematiserad och oreflekterad, på så sätt att den är självklar och tagen för given. Nån väsentlig utveckling eller omvandling av denna majoritetsidentitet har inte skett sedan 1930 -40-talet, då den skapades (Lundström 1997).

Den modernistiska nationalmyten om det ständiga framsteget och Sverige som ett föredöme för resten av världen, har börjat vackla mycket betänkligt under de senaste 10 åren. En tidigare, inte så lite självgod, syn på Sverige som ett föredöme för resten av världen, har idag ingen som helst trovärdighet i världen utanför. En sådan nationell identitet väcker snarare irritation och löje bland icke-svenskar.

Det är inte heller längre realistiskt att finna sin svenska nationella självkänsla i ett modernistiskt löfte om en framtid som skall bli "bättre och bättre dag för dag".

Det letas därför på nytt efter en nationell självkänsla som skall bekräfta Sverige. Det som skall identifieras som kulturarv av olika slag idag och kulturarvsförvaltningens verksamhet, kommer därmed tillbaka in i svensk politik på ett sätt som det inte gjort under 50 år. Det är inte uteslutande positivt utan snarare ett symptom på en lång och besvärlig omställningsprocess för ett nytt Sverige i ett osäkert vardande.

3.4 Kulturarv som ekonomisk resurs

Marknadens kulturarv

Det som identifieras som kulturarv är idag inte bara en politiskt styrd process. Idag formuleras och uttrycks kulturarvsprocesser även som en varierad och komplex verksamhet på en *marknad*, av allt större och strategisk ekonomisk betydelse.

Genom ett medvetet urval av vissa historiska kulturyttringar, skapas och paketeras kulturarv till en "produkt", som därefter marknadsförs mot nutida behov. Det som identifieras som kulturarv genomgår en kommodifiering och blir varor eller produkter. Kulturarvsprodukter skapas eller befintliga kulturarv utnyttjas med det uttryckliga målet att kunna *sålas* på många vis till många olika publikar. Kulturarvsprocessen blir en kulturell verksamhet av ekonomiskt slag. I detta avseende är inte kulturarv annorlunda gentemot andra kommersiella kulturprodukter som film, konst, etc.

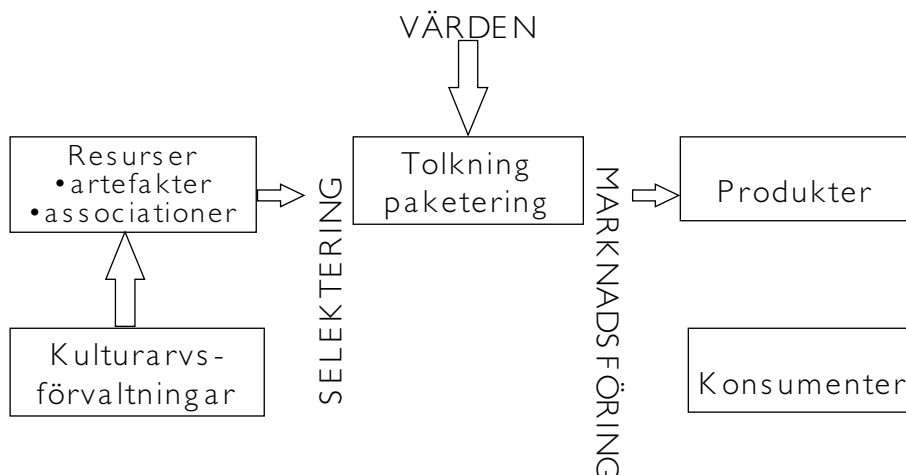


FIG 8. Kulturarv som ekonomisk resurs (Larkham & Ashworth 1994: 17)

Detta sätt att se på kulturarv som en ekonomisk resurs är Larkhams "marknadsmodell" (fig 8) Den hämtar sin terminologi från modern marknadsföring. (Ashworth & Larkham 1994:17). Med en modern marknadsföringsterminologi representerar historien en oändlig mängd möjligheter av historiska händelser, personer, folkminnen, mytologier, relikier i form av kulturhistoriska föremål och fornlämningar i den byggda eller odlade miljö de återfinns i och associeras till. Historia i denna mening blir artefakter, relikier och/eller associationer kopplade till en viss plats eller miljö. I detta vida perspektiv blir historien leverantör av råmaterial av vilket bara en försvinnande liten del kan komma att bli omvandlat till kulturarv.

En definition av kulturarv kan då bli följande:

History is the remembered record of the past: heritage is a contemporary commodity purposefully created to satisfy contemporary consumption (ibid 1994:16).

Detta är naturligtvis en lika instrumentell definition och övertagande av kulturarvsprocessen som det politiska bruket av kulturarv. Den kan också kritiseras för att inte riktigt ha innefattat den sociala dimensionen av kulturarvsprocesser. Det som identifieras som kulturarv är inte enbart skapat för att tillfredsställa en samtida konsumtion. Den är en i första hand en allmän kulturyttring som inte kan beskrivas i marknadstermer. Som en beskrivning av hur kulturarvsprocessen kan imiteras i en marknadsföringskontext och hur befintliga kulturarv används som ekonomisk resurs, av både kulturarvsförvaltningar och marknadskrafter, fungerar den dock utmärkt.

Kulturarvsindustrin

Kulturarv som en skapad eller utnyttjad produkt, image av objekt, platser, associationer kan alltså användas som en mycket rik och varierad resurs för ekonomiska aktiviteter av olika slag. Detta har givit upphov till en kulturarvssektor eller en kulturarvsindustri som är en bred samling kommersiella aktiviteter av både offentliga och privata organ.

Det kan röra sig om utveckling och marknadsföring av det historiska befintliga "kulturella kapitalet" för att locka till sig attraktiva verksamheter och konsumenter i konkurrensen mellan städer och regioner inom offentlig planering. Kulturarv som medvetet utvecklad produkt av en stads eller en regions karakteristiska image och karaktär, utvecklas och marknadsförs inom stads- och landskapsplanering för ekonomisk omstrukturering och utveckling.

Praktiskt sett blir mycket av kulturmiljövården därmed en lokal stads- och regionsplanering. Den får sitt konkreta uttryck i ett lokalt sammanhang som ett av många samverkande intressen i en planeringsprocess. Internationell kulturarvsverksamhet i form av internationella eller nationella organ erbjuder bara mindre bidrag till denna lokalt förankrade verksamhet (ibid).

Tidigare var en stad eller en regions attraktivitet beroende av de "verkliga" ekonomiska aktiviteterna och resurserna en plats erbjöd. Historicitetsvärden i miljön i form av patina eller upplevelsevärden av kulturarv kopplade till miljöer och objekt var bara ett potentiellt hinder för ekonomisk utveckling.

Historicitet och kulturarv hade, kort uttryckt, inget eget ekonomiskt värde.

Idag är det, eller utvecklas snabbt till att bli, helt annorlunda. I den senkapitalistiska ekonomin är en regions eller en stads "kulturella kapital", i form av ett aktivt marknadsfört "kulturarv", en mycket strategisk resurs för att locka till sig attraktiva verksamheter och en övre, konsumtionsstark, medelklass. Utnyttjandet av en plats historicitet som en strategisk marknadsföring, får idag ett snabbt växande ekonomiskt egenvärde. En fastighetsägare som t. ex aktivt utnyttjar historiska värden i sin utveckling av sitt fastighetskapital kan idag ofta erbjuda ett attraktivare boende än en fastighetsägare utan historiska värden i sitt fastighetsbestånd.

En lokal planering som inte aktivt utnyttjar en befintlig historicitet för att marknadsföra sin attraktivitet, kan missa den hårfina skillnaden mellan den ena regionens ekonomiska framgång och den andres fiasko.

Kulturarv som en ekonomisk resurs i den lokala planeringen är tydligast utvecklad i Europa och växer snabbt i betydelse, allteftersom konkurrensen om attraktiva rörliga verksamheter och köpstarka konsumentgrupper och behovet av differentiering ökar mellan olika städer och regioner om (ibid).

Andra delar av kulturarvsindustrin kan röra sig om etableringen av forntidsbyar, nöjesfält för "tidsresor" i temaparker eller spektakulära "upplevelser" i museer.

Framförallt rör det sig om kulturturism – en enormt snabbt växande näringsgren med en allt större ekonomisk betydelse (se t.ex. SOU 1995:84, s 511-516, Boniface & Fowler 1993, Herbert 1995).

Denna utveckling av en kulturarvsindustri har beskrivits ganska utförligt och på ett delvis mycket kritiskt sätt i litteraturen. Den kritiska genren inleddes av Roger Hewison 1987. Han kritiserade då framväxten av denna industri som ett sätt att pracka på människor en falsk, påhittad historia som de skulle kunna tro var "verklig". Detta var dessutom ett symptom på en brist på framtidstro, ett uttryck för ekonomisk pseudoaktivitet istället för verklig ekonomisk utveckling (Hewison 1987)

Hewisons anklagelser om kulturarvsindustrins "falska, påhittade" historier kan bemötas med frågan om vilken historia som är sann, respektive falsk. Vem har den rätta "autentiska" historien? Att döma ut bruk av historicitet för turism, underhållning m. m som en ekonomisk pseudoaktivitet, är också meningslöst. Ekonomisk utveckling är ekonomisk utveckling vare sig det handlar om anläggandet av en fabrik eller utveckling av turism.

Kevin Walsh har senare följt upp den kritiska linjen från Hewison. Han ser kulturarvsindustrin, vari han inkluderar museerna, som ett sätt för etablissemangen att etablera ett "falskt medvetande", i marxistisk mening. En historia skapas som systematiskt manipulerats och tömts på sitt kritiska innehåll. Historien ersätts av en estetiserande och neutraliserad pseudohistoria (ibid1992) Syftet med denna pseudohistoria är att legitimera verkligheten, som den ser ut idag. Genom att visa hur historien på ett naturligt och neutralt vis har lett fram till dagens verklighet så neutraliserar man den hotande misstanken att verkligheten kunde ha varit annorlunda eller kan förändras. Ett annat syfte är att erbjuda historiska pseudoupplevelser.

Därmed exploateras människors historiska intresse som nöje och underhållning.

Kritiken från Walsh om en neutraliserad och legitimerande historia är naturligtvis svår att kritisera. Historia bygger på tolkning. Redovisas inte tolkningen som en tolkning, utan presenteras som neutrala fakta av en tolkare som inte gör sig synlig, handlar det naturligtvis om manipulation och indoktrinering. Denna kritik träffar hårt och direkt på muséers utställningsverksamhet och förmedling (Adolfsson 1987)

Kritiken om historiska pseudoupplevelser som nöje och underhållning är lättare att bemöta. Den har ett drag av något krampaktig akademism – underhållning skulle per definition ses som dålig smak och fult. Det är svårt att helt förstå varför inte historia skulle kunna presenteras i underhållande former. All god historia är väl i själva verket underhållning – om än ibland av ett ganska mörkt slag.

Det är naturligtvis fråga om falsk marknadsföring om historieupplevelser marknadsförs som att de är historien "på riktigt" Att besöka York Viking Center och bli förespeglad att man på fullt allvar gör en tidsresa till en vikingatid, "som det verkligen var" är en förolämpning av de flestas intelligens. Likadant om man serverar folk historien som "den var" och överlåter åt dem själva att "uppleva den". Historia kan inte serveras på det viset – den historia man serverar är i sig själv ett urval.

Det är dock högst tveksamt om någon publik i egentlig mening verkligen går på en sådan falsk förespeglning om en "riktig" historia. En orolig tanke om detta kanske avslöjar mer om den intellektuelle och hans syn på "vanliga" människor än om den vanlige människan själv. Troligare är att en stor majoritet av publiken ser både en utställning på ett museum eller tar del av en forntidsupplevelse på en temapark på

samma sätt som de ser en film eller en teaterpjäs. De flesta som ser en film har inga problem med att både skilja filmen från verkligheten och kanske också att se parallellerna. Få torde köpa budskapet om att en film skulle visa "verkligheten", precis som den är. Detta område är dock mycket dåligt beforskat.

3.5 Kulturarv som social process

Hitintills har vi i detta kapitel gått igenom hur kulturarvsprocesserna kan användas för en mängd legitimerande och instrumentella syften. De kan vara av politiska och ekonomiska slag.

De politiska, instrumentella syftena kretsar kring att använda kulturarvet för olika legitimerande identitetsmål, för att uttrycka och främja politiska samhörigheter.

De ekonomiska syftena kretsar kring att utnyttja kulturarv för att främja turism, dra till sig ekonomiska attraktiviteter av olika slag, upplevelseindustrins bruk m. m.

Det förenande för alla dessa syften är att kulturarvet betraktas uppifrån: ur ett institutionellt eller ett ekonomisk perspektiv. Bruket tenderar att bli instrumentellt. Kulturarvsprocessen blir kulturarvet eller kulturarvsresurserna.

Att betrakta kulturarvet som en social process innebär något annorlunda. Vi återvänder då till det grundläggande synsättet att kulturarvsprocessen är en komplex öppen kulturyttring som äger rum i hela samhället (se kap 2).

Kulturarvsprocesserna blir då ett uttryck för hur ett samhälle hela tiden skapar och berättar historier. Det är historier om individuella och kollektiva förankringar till tid och plats, vilka som tillhör lokala, regionala och nationella gemenskaper genom historien och vilka som inte gör det. Historier och berättelser skapas och materialiseras i objekt, miljöer och sedvänjor. Dessa processer uttrycker och berättar olika historier ur olika perspektiv. Vilken, eller vilka historier, som i konkurrens med andra tillvinner sig ett tolkningsföreträde, blir en politiskt mycket laddad fråga.

Kulturarvsprocessen är bland annat grunden för den historiska dimensionen i den fysiska miljön. Enligt Sören Holmström skapas den historiska dimensionen i den fysiska miljön i en komplex, ständigt pågående process av den lokala befolkningen. Den är ett uttryck för deras vilja till en förankring och kontinuitet i sin omgivning och uttrycks som människors produktiva förhållande till sin närmiljö och deras kreativa identifikation med sin fysiska miljö (ibid 1997).

Att kunna påverka utformningen av den fysiska miljön avser möjligheten att kunna både bevara vardagsmiljöns historiska dimension och att utveckla miljön. När människor tillägnar sig sitt förflutna i sin miljö och utgår från denna i sin vidare omvandling och utveckling av sin närmiljö blir kulturarvsprocessen "historiens verkande kraft".

Tanken om "historiens verkande kraft" ingår i den romantiska idétraditionen. Den motsätter sig den moderna framstegstanken där tiden tänks på ett linjärt sätt och historien endast är passerade stadier på vägen mot löftet om framtiden. Istället är tanken en del av den gamla romantiska idén om en tidigare mer ursprunglig enhet där människor och natur ingick i en enhet, en enhet som nu är bruten. För att återställa denna enhet mellan människor och deras miljö som gått förlorad i den moderna utvecklingen utnyttjas historien för att kunna skapa en kvalitativt ny enhet mellan det gamla och det nya. Historien blir en verkande kraft i skapandet av det nya.

Den kontinuerliga omvandlingsprocessen av samhället i kombination med frånvaron av reelt inflytande över denna utveckling, har medfört att de flesta människor idag inte har tillgång till en historisk kontinuitet i sin vardagsmiljö eller

kulturella identitet. När detta upplevs på ett negativt vis, blir moderniseringsprocessen en fragmenterande process för människor. Den blir en utveckling som inte kan påverkas. Historisk kontinuitet är en bristvara i dagens samhälle. Denna brist har blivit ett samhällsproblem när "utvecklingens" löfte om en kompenserande bättre framtid inte längre är en självklar tanke.

Bristen på en historisk kontinuitet i närmiljön når sin lösning när människor har reella möjligheter att identifiera sig med sin närmiljö och kan påverka utformningen av det (ibid). Hur bereds människor möjlighet att kunna ta praktisk del av utformningen av sin fysiska miljö? Kulturarvsprocessen är inte bara ett uttryck för den upplevda historiska dimensionen i vardagsmiljön. Framförallt uttrycker och skapar kollektiva kulturarvsprocesser olika grupsamhörigheter i samhällsmiljön. Genom kulturarvsprocesser uttrycks olika vi-känslor på lokala, regionala och nationella nivåer. Hur bereds medborgare att själva kunna ta aktiv del i denna kulturella process? Frågan är kanske mest akut för nya grupper i samhället: hur bereds nya svenska medborgare möjligheter att kunna ta aktiv del och skapa sig en plats i bildningen och uttrycken av kulturella samhörigheter – på platser, i miljöer, i kulturella gemenskaper och få dessa bekräftade och sanktionerade av kulturinstitutioner?

Konkurrerande uttryck för politiska, ekonomiska och sociala kulturarvsprocesser

Jag skrev tidigare att olika uttryck för kulturarv och/eller politiska, ekonomiska och sociala bruk av dem på ett globalt plan ökar dramatiskt i mängd och omfattning idag. Det visar sig då tydligt hur dessa olika kulturarv eller bruk av dem ofta konkurrerar eller konflikterar med varandra. De överensstämmer inte med varandra.

Ett sätt enligt Tunbridge & Ashworth att uttrycka detta förhållande är att olika kulturarv eller bruk av kulturarv ger upphov till *dissonanser* (ibid 1996:20-21). Uttrycket kan på ett musikaliskt sätt förstås som att något skorrar falskt. Det ger upphov till disharmoniska ljud, t.ex. i en orkester. Motsatsen är konsonanser, en orkester som spelar i harmoni med varandra. På ett psykologiskt sätt kan det förstås som skillnader mellan vad man säger och vad man gör, mellan attityder och verkligt uppförande. Det kan också ge upphov till dissonanser. För kulturarvs del kan det förstås som att det är omöjligt för alla att vara helt överens om meddelandet i ett visst kulturarv. Risker för kulturarvsdissonanser är ständigt närvarande och närmast oundvikliga. Möjligheten för dissonanser ligger inbäddade i själva kulturarvsbegreppet och alla de möjliga bruken av kulturarv (ibid).

Att definiera ett dissonansbegrepp på detta vis ger två fördelar för t. ex en kulturarvsförvaltning, fullt upptagen kanske med att *bruka kulturarvet insiktsfullt och stävja missbruk av det* (Reg. prop 1996/97:3).

Dels ger begreppet en möjlighet att förstå att det inte finns *ett* kulturarv eller *ett*, oproblematiskt, bruk av det. Dels ger det en möjlighet för att planera och så långt möjligt undvika dissonanser i kulturarvsbegrepp eller kulturarvsbruk.

Kulturarv stipulerar redan i sin grundläggande definition att det alltid är *någons* kulturarv och därmed också att det alltid *inte* är någon annans kulturarv. Kulturarv kan förvisso definieras som världsarv, hela mänsklighetens kulturarv, men det får sin levande kraft av att definieras tillhöra en grups kulturarv.

Redan i sin grundläggande definition uttrycker därför kulturarvsbegreppet en dissonans: skillnaden mellan mitt och ditt kulturarv. All historieskrivning och alla kulturarvsprocesser bygger på principen om urval: det måste göras ett urval av vad

och vilka som skall ingå i processen. Allt och alla kan inte ingå i en historieskrivnings- eller kulturarvsprocess. Då skulle det inte bli historia eller kulturarv, utan bara en dokument- eller faktainsamling.

En stor del av den grundläggande dissonansen som finns inbyggd i själva kulturarvsbegreppet bygger på detta nödvändiga selektiva urval. En kulturell samhörighet som byggs upp med kulturarv uttrycker med nödvändighet även vilka som *inte* tillhör denna samhörighet. En stor del av de dissonanser som kulturarv och dess bruk medför handlar om de som har fallit ut ur dessa skapade kulturella samhörigheter, de som den kulturella samhörigheten har utskiljt och inte låtit bli en gemensam del av kulturarvsprocessen (Tunbridge & Ashworth 1996:20-21).

Det är t. ex omöjligt att förstå det grekiska nationella kulturarvet och dess karaktär utan att förstå att det hela tiden går ut på att *utesluta och särskilja*: det turkiska kulturarvet från Greklandens historia under dess senaste 500 år. Därav en mäktig och skriande dissonans som kan kännas av vem som helst som besöker både Grekland och Turkiet och upptäcker likheter mellan de nationella kulturerna som "inte" skall finnas eller bortförklaras.

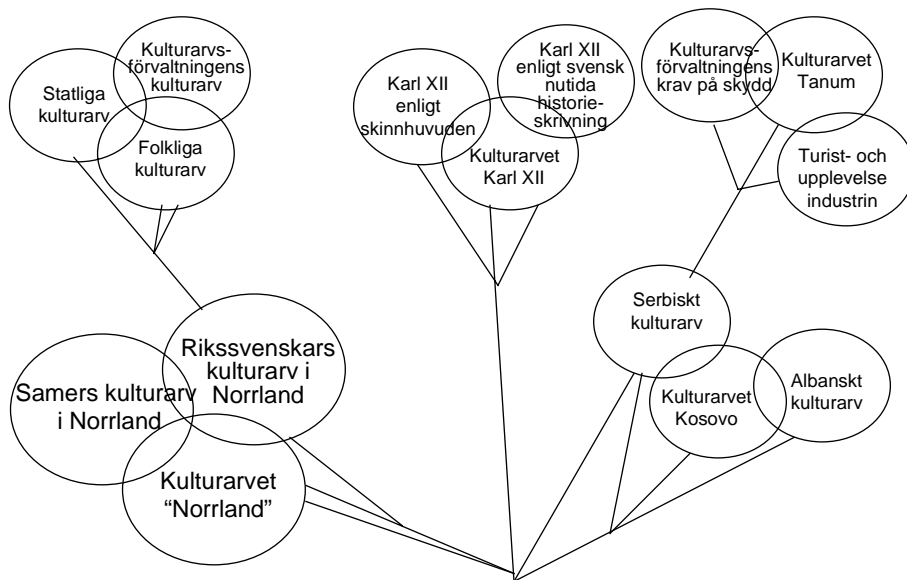


FIG 9. Olika exempel på kulturarvsdissonanser

Kulturarvsprocessens inbyggda dissonanser är ett svårt problem och det finns inga enkla lösningar på det. Men uppfattas problemet kan det hanteras och göras "förvaltningsbart" – från plats till plats, från det ena bruket till det andra, till den enes vinst på den andres bekostnad i ett ständigt skiftande mönster. Med de extrema uttryck som det upphettade kulturarvsbruket tar sig i dag är det viktigt för en kulturarvsförvaltning att kunna göra det (se fig 9).

4 KULTURARVSPROCESSERNAS OCH KULTURARVSFÖRVALTNINGENS HISTORIER

För att förstå kulturarvsprocessernas väsen och karaktär är det nödvändigt att sätta in dem i ett historiskt perspektiv. De individuella och gruppbaseade minnenas uttryck i kulturarvsprocesser känner vi inte till så mycket om. Dessa folkliga historieuttryck är inte upptecknade och förlorar sig i historiens töcken. Vi kan dock ana deras närvaro.

Arkeologiska undersökningar vittnar om hur yngre tiders gravar aktivt återanvänt betydligt äldre tiders gravmonument som nya gravplatser. Arkeologiska fornlämningar har också alltid ingått i folkloristiska sägner och haft många meningar utöver den de hade när de tillkom (Zachrisson i Burström, m.fl. 1997:92-104)

Med nödtvång blir kulturarvsprocessernas historia i mångt och mycket statsintressets och de styrande klassernas kollektiva minne. Det är den historia vi känner till och som är upptecknad.

Det statliga historieintresset i Sverige är ett av den svenska statens tidigaste manifesterade intressen. Som politiskt verksamhetsfält har det en unik ålder och hävd. Som en antikvarisk förvaltningsverksamhet etableras den redan i början på 1600-talet. Detta särskilda historieintresse bryts under århundradenas lopp återkommande mot andra historieintressen. Alla dessa olika historieintressen tävlar med varandra om tolkningsföreträde och utrymme både inom och utom den antikvariska förvaltningsverksamheten.

Den antikvariska verksamheten och dess relation till andra icke-statliga historie-och kulturarvsintressen blir ett uttryck för olika tiders självförståelse. Likt en kameleont, skiftar verksamheten ständigt innehåll och betydelse i kampen om historien mellan konflikterande intressegrupper.

Härigenom blir kulturarvsförvaltningen och de konkurrerande historiebruken en djupt fascinerande spegel av det samhälle och den tid den befinner sig i.

4.1 Den svenska stormaktstidens kulturarvsprocess

De första ansatserna till en motsvarighet för dagens antikvariska verksamhet gjordes i Sverige redan i slutet på 1500-talet. Då uppdrogs 1599 åt Johannes Bureus att "dragha kring om hela Rijket att afskrifva runstenar" (SOU 1922:11-12: 2)

Den svenska kungamakten hade fått ett hastande behov av en nationell historia. Ett illustrerande kulturarv behövde snabbt samlas ihop och göras känt. Den nationella historien handlade om att i skarp konkurrens med Danmark hävda att det var Sverige som var goternas rättmätiga arvtagare. Detta skede är känt genom en rik publiceringsverksamhet i text och bild. Danskarna låg redan en aning före, med Ole Worms antikvariska insatser (Klindt-Jensen 1975).

Att kunna peka på en förnäm bakgrund och legitimera sin ställning eller den ställning man borde ha med hänvisning till ett storslaget förflutet var oerhört viktigt under medeltiden och renässansen. Förbittrade strider kunde äga rum om rätten till de mest förnäma stamtavlorna (Battail 1993).

Det *götiska arvet* och *göticismen* är de historiska föreställningar man hade om sin härstamning från det hjältemodiga folket "goterna". Detta götiska arvsbegrepp var den politiska bakgrunden till 1600-talets stora intresse för antikviteter och historia (Jensen 1997).

Ideen om ett gotiskt ursprung var emellertid varken ny eller ens av svensk härkomst, utan grundlades redan under 500-talet i Italien och Spanien. I sin mest kända form stöptes den av den östgotiske historikern *Jordanes*, som runt år 550 skrev sin berömda *Getica*. Den kom länge att bli göticismens främste urkund. I den beskriver Jordanes hur goterna, en sammanblandning av skyter, goter och geter, en gång i tiden hade bebott ön Scandza i norr med sina kvinnor amazonerna. Under ledning av kung Berik kom många av dem att tåga ut på vad som skulle visa sig vara ett mycket framgångsrikt krigståg. Bland annat kom de att besegra egyptierna och romarna, kämpa i det trojanska kriget och lägga under sig stora delar av Asien (Jordanes 1997).

Den götiska traditionen kom att leva kvar främst i Spanien för att under 11- och 1200-talet även nå upp till Norden. Denna koppling mellan goterna och Sverige omnämns i det *Fornsvenska legendariet* som skrevs i slutet av 1200-talet. Adam av Bremen såg redan i början av 1000-talet ett möjligt samband mellan svenskarna och goterna. Men det var först på 1400-talet som göticismen fick sitt egentliga genomslag i Sverige. För att få en bättre och mer förnäm placering vid kyrkomötet i Basel 1434 hävdade då biskopen av Växjö, Nicolaus Ragvaldii, Sveriges och dess konungar storhet på grund av dessas *gotiska ursprung*. Den svenska forntiden blev nu synonym med den gotiska traditionen och historieskrivandet tog fart på allvar under 1400 och 1500-talen. Exempel från 1400-talet är till exempel Ericus Olais svenska rikshistoria *Chronica Regni Gothorum*. Århundradet efter kom uppföljningar på samma tema av bland annat bröderna *Johannes* och *Magnus Olaus* (Jensen 1998b, Grandien 1987:27-31).

Mot bakgrund av Bureus första inventering av runstenar och den unga svenska stormaktens politiska ambitioner, instiftade Gustaf II Adolf riksantikvarieinstitutionen 1630. De som var antagna till tjänst att vara rikets antikvarier skulle enligt ett utfärdat memorial uppsöka och samla:

gambhle monumenter och saker varmed fäderneslandet kan blifva illustrerat medh.

Med landets antikviteter i form av gambhle monumenter och saker inbegreps inte bara vad vi i idag uppfattar som fornlämningar. Det avsåg istället allt som troddes kunna lämna direkta historiska upplysningar, som dels runstenar, äldre handskrifter, sagor, gravskrifter, mynt och dels illustrerande monument som skansar, borgar, stenkummel, gravhögar och kyrkliga minnesmärken. Framförallt var man intresserad av runstenar.

Utöver vad memorialet ålade att bli utfört, blev i samband med denna uppteckningsverksamhet bl. a en del omkullfallna runstenar uppresta. Det är intressant, då det är den första ansatsen till en minnesvård (Janson 1974:9-19). Den pådrivande kraften bakom detta memorial var troligtvis Johannes Bureus.

Ett nytt stort steg för den antikvariska verksamhetens utveckling togs under Karl XI:s förmyndarregering 1666. Då utfärdades *Kongl. Mayst:s Placath og Påbudh om Gambhle Monumenter och Antiquititeter i Riket*. Detta var det första försöket att reglera en statlig minnesvård i förhållande till enskilda samhällsmedlemmar. Därmed är det en första ansats till en fornminneslag. Den var tillkommen för att skydda alla: *urgambhla antiquiteter, quarlefvor och effterdömen*, och som kunde illustrera:

framfarne Sweriges och Götha konungar samt andra deras förnämblige Mäns och Undersåtares manlige Bedriffter.

Dessa skulle skyddas *som om de vore* kungens personliga egendom av dels statens ombud i riket samt på frälsejorden av adeln själv.

Samtidigt instiftades Antikvitetskollegiet 1667 med Johan Hadorph som riksantikvarie. Den drivande kraften bakom detta initiativ var rikskanslern Magnus Gabriel de la Gardie (ibid). Detta nya ämbetsverk fick en kraftfull start med en förhållandevis stor stab anställda och med en instruktion att:

med samlad råd och tillhjälp alla de ting utarbete i ljust komma låta, som till de gamla svenska och götiska antikviteters upplysning och konservation lända kunna

Det huvudsakliga resultatet av kollegiets verksamhet utgörs av antikviteranssakingarna 1667-1684. Dessa rannsakingar utgjordes av utskickade cirkulärskrivelser till landets präster med anmodan att insamla uppgifter om de antikviteter som fanns i deras socknar. Rannsakingarna är idag ovärderliga historiska dokument om 1600-talets historiesyn, fornlämningsbild och levande folktradition (Baudou & Moen 1995). Härmed lades antagligen den geografisk-administrativa grund för arkiv och samlingars organisation i socknar, härader och landskap som fortfarande består.

Vid sidan av rannsakingarna måste även nämnas Eric Dahlbergs påbörjade, men aldrig avslutade inventering *Suecia Antiqua et Hodierna* 1661-1717. Med sina 488 illustrationer av hög kvalitet över landets märkligaste byggnader, monument och fornlämningsmiljöer, är den ett unikt dokument.

Dessa inventeringar hade inget märkbart fokus på vad vi idag menar med arkeologisk inventeringsverksamhet. Istället samlades "allt" in som kunde illustrera nationens "storslagna" historia. Den antikvariska inventeringsverksamheten och lagstiftningen gällde i lika hög grad landets byggnader och de kyrkliga monumenten som "arkeologiska" fornlämningar. Det fanns inget fornlämningsbegrepp under denna tid – bara ett antikviterbegrepp.

I dessa tidiga förordningar läggs grunden för vad som fortfarande gäller i dagens kulturminneslagstiftning. Landets fornlämningar och fynd, statliga byggnader och kyrkor samt i viss mån märkliga profana byggnader omfattas av rikets intresse och skulle skyddas "som om de vore kungens personliga egendom" Den enskilda ägande- och disponeringsrätten sätts här på undantag till förmån för statens

bevarandeintresse. På så vis läggs här grunden till en av de första kulturpolitiska insatserna i Sverige: att sätta upp ett bevarandemål (Janson 1973:9-19).

Detta bevarandemål av landets *urgambhle antiquiteter* är dock inte till undersåtarnas fromma. Under 1600-talet är det helt ägnat minnet av *framfarne Sweriges och Götha konungar samt andra deras förnämblige Mäns och Undersåtares manlige Bedriffter*. Nationens behov av ett förflutet var enbart dess kungars. Någon tänkt form av en "Det Svenska Folkets Historia" var ännu inte påkallad som nödvändig.

Sin kulmen nådde göticismen med hjälp av *Olof Rudbeck*. Han hade urskiljt ett samband mellan goterna (svenskarna) och de av antika författare omnämnda folket hyperboréerna. Detta smälte Rudbeck samman med Platons diskussioner kring den mytomspunna ön Atlantis, som blev synonym med den skandinaviska halvön (Rudbeck 1947).

Den antikvariska verksamheten uppstod som en direkt följd av hur Sverige utvecklades till en stormakt under 1600-talet. Det var det politiska behovet som födde den antikvariska verksamheten i sin statliga form. Den antikvariska verksamheten kan dock ändå inte sägas bara vara en renodlat styrd politisk verksamhet.

Under både 15- och 1600-talen utvecklades det en viss en motsättning mellan en historisk forskning med ett politiskt program och en mer källkritiskt betonad akademisk forskning (Baudou & Moen 1995:168). Från Olaus Petri fram till Johan Hadorph fanns det en opposition mot göticismens starka koppling till den politiska makten i Sverige och Danmark. Denna opposition misstrodde göticismens överdrifter och såg historieforskningen mer som ett oberoende mål i sig själv. På 1530-talet skrev Olaus Petri sin svenska krönika. Han sökte aktivt undvika den dansk-svenska antagonismen och ville bara ta upp det som han trodde vara *sanningen likkast*. Denna krönika mötte dock starkt motstånd i kungahuset och de patriotiska kretsarna. Det blev istället Johannes och Olaus Magnus skrifter som fick officiellt genomslag. Olaus Petris krönika förbjöds och trycktes aldrig förrän 1818 – ett öde som drabbat många "obekväma" historier (ibid).

Hadorph och Antikvitetskollegiet markerade tydligt sitt ogillande av Rudbecks överdrifter i *Atlantica*. Den schism som blev allt mer märkbar mellan Rudbeck och Antikvitetskollegiet under 1680-talet slutade dock helt med Rudbecks seger. Det var det göticistiska historieprogrammet och *Atlantica* som vann Karl XI:s och De la Gardies gehör (Schück 1943-44)

Antikvitetskollegiets kraftfullt och brett upplagda verksamhet fick en relativt kort blomstringsperiod. Dess motstånd mot Rudbecks överdrifter inverkade troligen en hel del för dess ganska snöpliga slut. Antikvitetskollegiet ombildades 1692 till ett betydligt blygsammare Antikvitetsarkiv, vid sidan av Kungliga Biblioteket och Riksarkivet. Det är en historisk ironi att samtidigt som Rudbecks utformning av göticismen blev nära nog statsreligion och stod på sin höjdpunkt så försvann kort därefter det statliga historieintresset för ett storslaget förflutet. Sveriges stormaktsställning vittrade snabbt ihop mot slutet på 1600-talet och man fick helt andra problem än att ha en tillräckligt monumental historia.

En historisk lärdom av Antikvitetskollegiets öde är kanske att staten inte alltid är en helt förtroendeingivande huvudman för kulturarvsförvaltningar...

4.2 1700- och 1800-talets kulturarvsprocesser

Kulturarvsprocessen i början av 1800-talet.

Under 1700-talet följer så den statliga antikvariska verksamhetens "dark ages". Det svenska storvulna göticistiska historieprogrammet under 1600-talet var officiellt passé och det mesta av den tidigare så brett upplagda antikvariska verksamheten försvinner. 1700-talets kulturella och historiska intresse tar sig helt andra uttryck än under stormaktstiden. Göticismen lever kvar, men för en existens i skuggan av 1700-talets upplysningskultur.

Som en reaktion mot upplysningstidens rationalism uppstod efter mitten av 1700-talet den romantiska väckelsen. Med den återkom intresset för fornminnen och fornnordisk historia. Jämfört med 1600-talets antikvariska verksamhet var den romantiska väckelsens historieintresse helt annorlunda.

Det utgick inte från kungamakt, ämbetsverk eller organiserades i statliga centrala projekt. Intresset utgick istället från intellektuella, personliga engagemang och individuella bildningsgrunder kring en krets godsägare och präster från en högre landsbygdskultur (Nordblad 1997:531) Det var ett privat, geografiskt spritt, historieintresse som inte behövde någon välsignelse eller tillstånd till verksamhet från vare sig kungamakt eller statliga institutioner.

Intresset tog sig uttryck i en rad antikvariska insatser. Pehr Tham från Dagsnäs, kallad den siste rudbeckianen, fungerade som en stor privat mecenat. Han finansierade C.G.G. Hjelms resor i Västergötland, Bohuslän, Öland och Gotland där denne på uppdrag av Tham avbildade och beskrev olika fornlämningar. Liknande insatser med stöd från Tham gjorde Nils Henric Sjöborg i Västergötland, Bohuslän och Småland. Med Sjöborgs *Försök till en Nomenklatur för Nordiska fornlemningar* gjordes också ett försök till en systematisering av fornminnena. Thams egen insats blev utgivandet av *Göthiske Monumenter* 1794 (ibid).

Kungliga Vitterhets- Historie- och Antikvitets Akademien bildades 1786 efter franskt mönster av Gustaf III. Den hade inget större fornminnesintresse utan var präglad av 1700-talets upplysningskultur med medaljer, litteratur och klassisk kultur i fokus. Det tidigare, under stormaktstiden, göticistiskt inspirerade intresset stod inte högt i kurs. Tvärtom hade dessa; *under Peringskiölds tid högaktade monument fallit i sitt värde* (citrat av Hallenberg, ur Schück 1946:20). Det var istället det klassicistiska antika kulturarvet som inspirerade och som förebilder hämtades från.

Den politiska bakgrunden till den romantiska rörelsens genomslagskraft i Sverige och i Europa, i början på 1800-talet, var den franska revolutionens och napoleonkrigens politiska olyckor och omvälvningar.

Danmark drabbades av blockad och bombardemang från England i början av 1800-talet. Sverige fick efter ett blodigt krig mot Ryssland 1808-09 avträda Åland och Finland i freden i Fredrikshamn 1809. Det innebar att Sverige krympte med en tredjedel av landets areal och med en fjärdedel av dess befolkning. För att komma över tyngden av nederlag och förödmjukelse började man både i Danmark och Sverige söka sig bakåt i historien för att finna tröst och stärkande förebilder.

Götiska Förbundet bildades 1811 (Grandien 1987:31-51, Schück 1946:19-25). Den blev under en tid en av de drivande krafterna i Sveriges kulturpolitiska liv, med representanter som Gustav Geijer, Esaias Tegnér, m.fl. Förbundet liknade från början mest ett studentförbund som samlade sig under skämtsamma former. Bland annat gav de varandra namn efter Fornnordens hjältar. Alla de ledande

kulturpersonligheterna i Sverige under början av 1800-talet, med ett förflutet i Götiska Förbundet, hade sålunda även ett nordiskt hjältenamn.

Gustaf Geijer var Einar Tambaskjälver och Esaias Tegnér hette Bodvar Bjarke. Företeelsen liknar onekligen det välbekanta bruket i mer moderna ungdomsgång att ge varandra smeknamn. Deras sammankomster följde ett strikt ceremoniel med fornnordiska förtecken:

*Sedan Göterne stämma hållit, förblifve de hos hvarandra
i god välfägnad; framtaga då en hvar sitt dryckeshorn,
fylla och tömme det på ett ärligt sätt. Dervid sjunges det
bekanta qvådet: "Göterne fordomdags drucko ur horn", etc,
då hvar och en ur den iskänkta Bragebägaren dricker
Förbundets välgångsskål (paragraf 17, förbundsstadgan).*

Götiska Förbundets mål för sin verksamhet var allvarligare än dess ceremoniel och umgängesformer. Programmets mål var att åstadkomma en fosterländsk och moralisk väckelse. En ny, folkligt förankrad nationell självkänsla och moral skulle väckas, bl. a. med historiens hjälp. Förebilderna kom från Tyskland och Schweiz (Grandien 1987:44-50).

Från Vitterhetsakademins instiftande fram till 1820-talet rådde det ett motsatsförhållande mellan den klassicistiskt präglade akademien och det fornnordiska historieintresset från Götiska Förbundet. Det var först när Vitterhetsakademins sekreterare Jonas Hallenberg avgick 1818 som "fornälskarna" från det Götiska förbundet vann inträde och inflytande över Vitterhetsakademins arbete och inriktning. En av Sjöborgs elever, J.G Liljegren, blev Vitterhetsakademins sekreterare och därmed riksantikvarie 1826. Därmed flyttade det Götiska Förbundet in i Vitterhetsakademien och gav det nytt liv och uttryck. Liljegren blev pionjären för det nya historieintresset och utvecklade en enorm aktivitet och ny anda i Vitterhetsakademien.

Under hans ledning utarbetades ett förslag till en ny fornminnesförordning som stadfästes 1828 (Schück 1946:19-25). Den nya fornminnesförordningen blev ett genombrott för den nya romantiska historiesynen. Det var inte längre antikviteter och monument till minne av:

framfarne Sweriges och Götha konungar samt andra deras förnämblige Mäns och Undersåtares manlige Bedriffter som skulle illustreras. Istället var det: *bevarande minnet av fäderneslandets inbyggare i forntiden* som utgjorde motivationen för fornminnesbevarandet (1828 SFS No 78).

Tiden mellan 1820 fram till 1850 innebar ett mäktigt genombrott för en nytt historiskt intresse, uppburen av en framväxande och framgångsrik ny borgerlig klass (Kristiansen 1981). Nygoticismens breda historiesyn innebar att man såg människor, landskap, folk- och fornminnen som sammanhängande uttryck för en nationell uråldrig folksjäl. Folk- och fornminnen hade ännu inte skilts av som självständiga, avgränsade vetenskaper. Istället sågs de bägge som direkta avspeglingar och ännu levande uttryck för hur livet tett sig under järnåldern (Grandien 1987:62-74).

En intensiv topografisk-antikvarisk verksamhet tog sin början från 1840-talet och framåt med ett brett upplagt kulturhistoriskt program för insamlande och uppteckning av folk- och fornminnen. Verksamheten kom därmed att ha en både etnologisk och arkeologisk karaktär. Landskap efter landskap genomrestes i en hektisk iver att

uppteckna och insamla vad som verkade vara på väg att försvinna och upplösas, i en landsbygd i snabb omvandling och utveckling (ibid). Från 1840-talet och framåt utdelade Vitterhetsakademien resestipendier och mellan 1860 fram till 1870 fanns en tjänst som antikvitetsintendent, innehavd av först P. A Sæve och därefter Nils Gabriel Djurklou (Zachrisson i Burström, m.fl. 1997).

Ett typiskt exempel på 1830-1860 talets topografisk-antikvariska verksamhet erbjuder Richard Dybeck. Han lämnade 1842 sin tjänst från hovrätten i Stockholm för att helt ägna sig åt fornforskning och utgav tidskriften *Runa*. Tidskriften, vars material han stod för nästan helt själv, behandlade allt från runstenar, gravhögar och arkeologiska fynd till levande fornminnen och ett överflöd av upptecknade sagor, visor, låtar, seder och bruk. Den kan sägas vara den första antikvariska tidskriften som sökte och lyckades väcka ett intresse för folk- och fornminnesforskning utanför en lärd krets till en bredare allmänhet. Dybeck tyckte sig, som så många inom antikvarisk verksamhet både då och nu, vara "ute i sista stunden". Hans mission var att rädda det som räddas kunde av de äldre kulturformerna i en tid då så mycket hotade att försvinna och glömmas bort (Curman 1928).

Romantikerna uttrycker den moderna tidens nya historiska uppbrottsmedvetande. De var de första som reagerade mot den nya tidens brott av traditioner och tidigare självklara förankring bakåt. Det var denna förlust av förankring bakåt, att tillvaron innebar utveckling, förändring och en ny existentiell osäkerhet som gjorde att de ville väcka till liv gamla götiska dygder i en ny och föränderlig tid (Anshelm 1993:9-13). Den romantiska rörelsen kunde med lätthet bli till enbart en reaktion mot den nya tidens förändringar och idealisera en projicerad nostalgisk forntid, där gamla dygder fortfarande stod högt i kurs. Men de romantiska idéerna rymde i sig även nya idéer som kunde vara radikalt demokratiska. För många av dem skulle historien vara folkets historia, inte dess konungars. Historien skulle dessutom spridas och göras känd för vanliga medborgare för att höja deras bildning och dygd. Något motsvarande bildningsintresse hade inte funnits tidigare. Romantikernas brinnande hängivenhet för att genom historisk bildning ingjuta dygd och en fosterlandskärlek berodde på att det var på så vis man skulle motverka de sociala omvälvningarnas och moderniseringsprocessens negativa konsekvenser. Historien hade därmed en nyckelroll (Curman 1928, Grandien 1987:45-46). Den nya fornminnesförordningen 1828 med sin formulering *till minne av fäderneslandets inbyggare* är ett exempel på detta.

En annan mäktig drivkraft för den romantiska rörelsens historieintresse var den politiska ideén att folkgrupper som liknade varandra ifråga om historiskt ursprung, arv, kultur, språk och ras borde sluta sig samman politiskt och på demokratisk grund bilda nationer. Nationer skulle inte bildas av maktpolitiska tillfälligheter utan istället grundas på mer organiskt utvecklade samhörighetsprinciper.

I Norden utvecklades denna politiska tanke till bl.a. ideén om skandinavismen. Skandinavismen byggde på uppfattningen att folken i Skandinavien hade ett gemensamt fornnordiskt ursprung och historia. Därför var de broderfolk som borde sluta sig samman i en jämlik politisk gemenskap (Grandien 1987:23-25).

Enligt ett schema av Julius Clausen genomgick skandinavismen 3 faser under loppet av 1800-talet: den litterära, den politiska och den praktiska (Clausen 1900).

Den litterära skandinavismen utvecklades ur de lärda förbindelserna mellan Lund och Köpenhamn under 1700-talet. Dessa kom att utvecklas till ett vitt förgrenat samarbete under början av 1800-talet. Detta samarbete var ett uttryck för 1700-talets upplysningstradition om ett fritt vetenskapligt utbyte och resande länder emellan

oavsett politiska, nationella hinder eller gränser (Grandien 1987:23). Bror Emil Hildebrands och Christian Jørgensen Thomsens intensiva samarbete och korrespondens är ett aktivt exempel på lärda förbindelser av detta slag

Den mer romantiskt influerade skandinavismen inspirerades av Adam Oehlenschlägers och N.F.S Grundtvigs litterära insatser i början av 1800-talet (Oehlenschläger 1819, Grundtvig 1832). Framförallt Grundtvig var en förgrundsgestalt. Han studerade de fornnordiska myterna ur ett romantiskt perspektiv, inspirerad av Friedrich von Schelling och utkom 1807 med sin första upplaga av "Nordens Mytologi". Den utkom i en andra, reviderad och utökad upplaga 1832 och blev skandinavismens "bibel" för hävdandet av den nordiska förenande historiska samhörigheten. För Grundtvig var aldrig studiet av Nordens myter något självändamål. Tvärtom ingick det som ett led i hans kulturpolitiska kamp. Med historiens hjälp och föredöme ville han uppväcka det danska folkets stridsanda och fosterländskhet i en omvälvande och orolig tid.

Skandinavismen skulle efterhand från 1840 och framåt till 1860-talet utvecklas till att bli en rörelse med ett uttalat radikalt nationalliberalt program. I Skandinavien vävdes det politiska programmet samman med krav på en utvidgad rösträtt. Det etablerade politiska etablissemanget såg på den med misstro och rädsla. Skandinavismen i sin politiska fas bars i första hand upp av studenter som var en ny, växande aktiv grupp i samhället. Det är lätt att göra liknelser med studentrörelserna under 1960-talet.

Hur pass radikal och visionär ideén om ett enat Norden kunde vara, visar t. ex Carl Jonas Love Almqvist. Han höll ett tal i "Det skandinaviske Selskab" i Köpenhamn 1846 om "skandinavismens utförbarhet" (ibid 1846, omtryckt 1994). På ett praktiskt och konkret vis visade han då hur lätt det vore att förverkliga ideén om ett enat Norden inte bara i tanke, men även i handling. Vad som förenade Norden var dess gemensamma språk och historia. Politiskt hade sällan Norden varit förenat i några större enheter. Tvärtom hade det under historiens lopp utgjorts av en myriad småriken utan större varaktighet eller betydelse. Men alla nordiska språk utgick från en gemensam "nordisk tunga" och historien var helt gemensam. För att förankra ideén om ett enat Norden i folkens själ och hjärta behövdes en ny historia och en ny undervisning i skolorna. I Danmark skulle barnen lära sig svenska och i Sverige danska. En ny historia behövde skrivas. Den historia som lärdes ut och skrevs av historikerna var bara "rikshistoria" och kungarnas historier. Detta var inget som förenade, utan tvärtom bara åtskildde de nordiska folken. Vad var kungarnas historier, annat än:

*furstarnas giftermål och de inbördes krig hvari de för
sina slägt intressen invecklat folkstammarna i, hafva
till den grad bemästrat sig rikshistoriens innehåll att
för hvarje vanlig läsare Folken sjelfva i stort sett
försvunnit åt bakgrunden (Almqvist 1994:17)*

Skulle istället en ny nordisk historia skrivas skulle den skrivas med de nordiska folkens leverne och öden i centrum istället. Då skulle historien också bli mer med sanningen överensstämmande:

*Hela detta ofog, att af patriotism förvrída fornhistorien,
försvinner så fort hela Skandinavien framstår såsom
fäderneslandet för både svenskar, danskar och norrmän (ibid:19).*

Skandinavismens politiska historia och sprängkraft tog sin början med gränskonflikterna mellan Danmark och Tyskland om Schlesvig. Enligt den danska retoriken var Schlesvig Slesvig och borde inte behöva lida under tysk överhöghet. Den tyska sidan hävdade med utgångspunkt från samma nationalistiska program den motsatta åsikten: att Slesvig var Schlesvig. Den "rätta" förståelsen av Danmarks gränskonflikter med Tyskland från övriga Norden infann sig aldrig i den realpolitiska verkligheten. I den sista väpnade konflikten mellan Danmark och Tyskland 1864 misslyckades Danmark fullständigt och fick avsäga sig alla anspråk på Schlesvig och Holstein i freden i Wien. Den politiska skandinavismen blev ett misslyckande och avfördes från den politiska agendan efter mitten av 1860-talet (Grandien:23-25,100).

Om den skandinavismen var politiskt sett död efter 1860-talet var den däremot fullt levande som ett vetenskapligt och kulturellt program under hela den senare hälften av 1800-talet. Det var som ett kulturvetenskapligt program den skördade sina största framgångar och fick sin betydelse som en mycket djupgående intellektuell och kulturellt förenande rörelse i Norden.

Detta program tog sig uttryck i ett starkt intresse för det fornnordiska arvet i de nordiska länderna. Många av de tongivande vetenskapliga gestalterna under 1800-talet i Sverige, som t. ex Gunnar-Olof Hylthén-Cavallius, Sven Nilsson och Arthur Hazelius, hade tagit avgörande intryck av studentskandinavismen under 1850-talet. De hade deltagit i studentmötena i Uppsala 1856, m.m. och förenats i en ungdomlig entusiasm för ett Norden med en gemensam historia och därför också en gemensam framtid. När den politiska entusiasmen för en politiskt gemensam framtid svalnade återstod ändå det kulturella och intellektuella engagemanget för ett gemensamt fornnordiskt arv och historia (ibid:100) .

Hylthén-Cavallius tal vid bildandet av Svenska Fornminnesföreningen i Växjö 1870 illustrerar detta förhållande. Avsikten med att samla in och uppteckna folkminnen och bevara fornlämningar var att ge ett nationellt underlag till den moderna bildningen och ett material både för vetenskapen och för dikten och konsten (ibid:106).

Det är nationalitetsgrundsatsen, tillämpad inom ett nytt område och skjutande brodd i nya bildningar, med vetenskapen till stam, med konsten såsom blomma och med hjärterötter, som tränga ned i djupet av vårt gammalnordiska kulturliv (tal av Hylthén Cavallius, ur Bringéus 1966:62)

Om Hylthen-Cavallius därmed lade upp det pedagogiska programmet för studiet av en nordisk allmogekultur som en utgångspunkt för en nordisk renässans så var det Hazelius som gjorde verklighet av budskapet (Grandien 1987:106). Hans första bildande av ett museum 1874 fick heta Skandinavisk-Etnografiska Samlingen och den stiftelse han bildade 1880 hette Nordiska Museet. För Hazelius var det självklart att det norska och svenska nationella arvet bildade en nordisk enhet. Kunskapen om detta arv skulle spridas till breda folklager i folkbildningens tjänst (ibid:107).

Intresset för det fornnordiska fick också efter 1860-talet ett nytt socialt motiv. Skandinavismen använde under 1850- och 60-talen den fornnordiska historien och myten om den fria nordiska bonden som ett argument för demokratiska reformer och liberalt sinnade idéer.

Efter 1860-talet fick det fornnordiska intresset en annan mer tydligt borgerlig och konservativ anknytning. Den begynnande industrialiseringen och omvandlingen av

samhället hade skapat ett växande proletariat i städernas utkanter av inflyttade industriarbetare. Dessas sociala nöd och missnöje skapade farhågor för en social upplösning och politisk socialism som hotade att störa och ifrågasätta samhällsordningen. Den fornnordiska historien kunde här tjäna som förebild för idén om den patriarkaliska storfamiljen. Mot den hotande idén om socialismens kollektiv och tidens tendenser till social upplösning ställdes idén om den gammalnordiska patriarkaliska storfamiljen där enighet och harmoni rådde. Tidens vånda skulle snärjas med drakslingor (ibid:100-105). Kungahuset fick här en ny roll att fylla. Hjaltekungen som ideal modifierades till kungafamiljen som idealmodell för samhället.

Kulturarvsförvaltningens politiska och vetenskapliga genombrott

1800-talet är de stora museernas grundläggningstid. Kulturarvsförvaltning på 1800-talet kom att bli grundandet av museer. Museerna utvecklades ur ett delvis annat, rationalistiskt historieintresse än det romantiska. Målet kunde vara densamma, men uttrycken blev gärna motsatta.

På samma sätt som i början av 1600-talet, utvecklas under 1800-talet ett statligt motiverat historieintresse i Sverige, samtidigt som i Danmark. Det statliga historieintresset företrädde gärna av dynamiska och auktoritativa personligheter. På 1600-talet var det personer som Ole Worm och Johannes Bureus. På 1800-talet var det gestalter som Christian Jørgensen Thomsen och Bror Emil Hildebrand (Klindt-Jensen 1975).

Hildebrand var en ung student från Lund, som tidigare hade arbetat som riksantikvarien Liljegrens amanuens. Efter Liljegrens bortgång blev han 1837 Vitterhetsakademiens sekreterare och tillika riksantikvarie. Den nya Fornminnesförordningen från 1828 hade stadgat att det var Vitterhetsakademien som hade rätt att förvärva merparten av de fornfynd som gjordes över landet: den så kallade *hembudsplikten*. Genom landmobiliseringens omfattande uppodling och utdikning i Sverige under 1800-talet ökade därmed från år till år drastiskt antalet inlämnade fornfynd till akademiens samlingar (Schück 1946: 22-31).

Hildebrand satsade hela sin gärning på att, genom denna ökning av fornfynden, bygga upp en central nationell fornsakssamling till ett museum i Stockholm. Vitterhetsakademien reducerades till att i huvudsak bli en styrelse för detta museum. Hildebrands livsverk blev invigningen av Statens Historiska Museum 1865 (Hildebrand 1937). Han kom att inneha riksantikvarietjänsten mellan 1837 till 1879 och efterträddes av sin son Hans som satt till 1907. Om Bror Emil var museigrundaren var Hans Hildebrand vetenskapsmannen. Denna epok har med rätta kallats den Hildebrandska epoken (Hildebrand 1943).

Bror Emil Hildebrand fick sina avgörande impulser och målsättningar från Danmark och Thomsen. Han påbörjade sina studier vid Lunds Universitet, där han hade nära kontakt och tillgång till Thomsen och dåtidens bäst och mest avancerat ordnade museum för fornsaker: Oldsaksamlingen i Köpenhamn. Thomsen hade kommit på att ordna upp samlingarna av antikviteter i tre perioder - sten, brons och järn. Av dessa tre perioder antog han att antikviteterna i sten var äldst och de av järn yngst. Detta var en revolution. Antikvitetsmaterialet kunde nu inordnas i serier och studeras i sig själva utan hjälp av skriftliga källor. Detta innebar ett genombrott för en helt ny förståelse av antikviteterna som ett vetenskapligt källmaterial i sig själva (Jensen

1997:142-146 Schnapp 1993). Antikvitetstudiet fick ett vetenskapligt genombrott och blev nu arkeologi.⁶

Den vetenskapliga arkeologin utvecklades under ett kraftigt inflytande av tidens naturvetenskapliga och evolutionistiska tankeströmmingar. Den tidigare romantiskt influerade historiesynen med fornminnen och fornyfynd som i första hand ett illustrerande material till en skriftligt känd historia trängdes alltmer undan till förmån för ett systematiskt studium av antikviteterna som ett vetenskapligt fysiskt källmaterial i sig själva (Hildebrand 1873). Genom att samla in stora mängder av fornyfynd till museér, noggrant ordna in fynden i typologiska serier och göra generella iakttagelser av fornyfyndens successiva utveckling skulle det bli möjligt att nå fram till objektiva vetenskapliga sanningar om forntiden (Svestad 1995, Brattli 1992). Hans Hildebrand skapade under 1870-talet den typologiska metoden, som sedan vidareutvecklades till sin höjdpunkt av Oscar Montelius (Hildebrand 1937).

Fornforskningen i Sverige och Danmark får under hela 1800- fram till början av 1900-talet en världsledande ställning. Med Thomsen och den äldre Hildebrand får fornforskningen inte bara sitt vetenskapliga, men framförallt sitt politiska genombrott. De bildade ett vetenskapligt och politiskt mönster och skola för resten av världen. Det var först med kulturkretslärans genombrott med Gustaf Kossina i Tyskland 1911 som det vetenskapliga och politiska initiativet försvann från Skandinavien. Hildebrands och Thomsens politiska målsättningar var att bygga upp nationalmuseer som skulle *illustrera fäderneslandets historia* (Jensen 1992, Sørensen-Stigh 1996). Som få andra humanistiska vetenskaper var arkeologin särskilt väl ägnad att illustrera nationens äldsta historia. Ordningen, d.v.s. klassifikationen blev både historiens skelett och dess moral (Svestad 1995)

Arkeologins utveckling i Sverige och Danmark blir ett av de bästa exemplen vi har på hur en nybildad disciplin inom humaniora under 1800-talet organiseras som en nationalvetenskap och knyts upp i sin ställning till staten och dess organ. En ställning som arkeologin i princip behållit sen dess (Diaz-Andreu 1996:1-23).

Kulturarvsprocessernas begynnande konkurrens kring mitten av 1800-talet

För den romantiska rörelsen hade fornminnen och fornyfynd inte bara ett värde som "fyndbehållare" för vetenskapligt källmaterial. De hade även ett värde i kraft av sina symbol- och upplevelsevärden. Dessa upplevelsevärden, idag ibland titulerande som "fornlämningars trivselskapande värden" var för dem "historiens verkande kraft". Som historiens verkande kraft placerades fornlämningar i en kontext med deras omgivande landskapsbild och de sägner som fanns om dem i folkkulturen. För romantikerna hade dessa symbol- och miljövärden en avgörande social och politisk betydelse för samtiden. Dessa värden skulle ingjuta dygd och fosterlandskärlekt i en tid där allt av gamla dygder och helgdkänsla för minnet av förfäderna hotade att försvinna i en förfärande snabb materialistisk, modern utveckling (Curman 1928). Dessa symbol- och miljövärden hos fornlämningar och deras miljö kunde inte transporteras till Statens Historiska Museum i Stockholm.

Fram till slutet av 1850-talet var det fortfarande denna inriktning som bestämde vitterhetsakademins verksamhet. En bred och allsidig antikvarisk-topografisk

⁶ För en intressant studie av hur själva kunskapsförståelsen av historia skiftade från en litterär till även en materiell källbaserad förståelse i början på 1800-talet, se Brattli 1992, Jensen 1998b Svestad 1995.

insamlingsverksamhet som samlade in material om både forn- och folkminnen präglade akademins arbete (Grandien 1987 63-73, Burström, m.fl. 1997:20-27).

Efter 1850-talet slog en ny verksamhet helt igenom och trängde undan den tidigare inriktningen. Det blev uppbyggandet av ett statligt centralmuseum med tillväxt av samlingar för främjandet av en ny ung empirisk och rationell vetenskap som blev målet. Vitterhetsakademiens inriktning blev nu att vara en museistyrelse som i princip innefattades av en person: riksantikvariern Hildebrand. Den dominerande verksamheten blev det passiva mottagandet av samtliga *fornfynd* och det vetenskapliga studiet och inordnandet av dessa inom Vitterhetsakademins museisamling. Fornforskningen blev nu taget på entreprenad av ett enda statligt centralmuseum som hade monopolanspråk på forskning och insamling.

Folkminnesforskningen med det material som upptecknades kring fornminnenas betydelse och värden inom folkloristiken föll helt bort och blev betraktad som ovidkommande kulturhistorisk kuriositet (Burström, m.fl. 1997:20-27). Den egentliga kulturmiljövården: bevarandet av folk- och fornminnen i landskapet kom i andra hand för den statliga antikvariska verksamheten. Resurserna gick i första hand till den museala fornforskningen i Stockholm.

Det kulturhistoriska intresset för folk- och fornminnen uttrycktes istället utanför Vitterhetsakademiens och Statens Historiska Museums verksamhet. Efter mitten av 1800-talet bildas i en snabb utveckling folk- och fornminnesföreningar. Den första föreningen "Närkes folk- och fornminnesförening" bildas 1856 av friherren Nils Gabriel Djurklou och får snabbt efterföljare i bl. a. Södermanland, Vestmanland, Dalarna och Västergötland (Svensson 1929:7).

Djurklou såg från början fornminnesföreningarna som en möjlighet att vidareutveckla och stärka Vitterhetsakademiens begränsade och små möjligheter att bevara och övervaka fornminnena i landet. Fornminnesföreningarna skulle inta samma ställning till Vitterhetsakademien som de regionalt organiserade hushållningssällskapen till Lantbruksakademien. Därigenom skulle en fungerande lokal och regional organisation byggas upp som kunde säkerställa en effektiv nationell fornminnesvård (Wetterberg 1992: 47)

1869 bildade Nils Månsson-Mandelgren Svenska Fornminnesföreningen. Den hade som mål att samla och uttrycka de olika fornminnesföreningarna och privata forskarnas gemensamma intressen (Jacobsson 1983:15, Stawenof 1972:114).

Istället för att kunna samverka visade det sig att dessa privata intressen för folk- och fornminnesforskning och det statliga fornforskningsintresset kom på kollisionkurs med varandra (se t. ex Mandelgren 1982).

Detta är ett märkligt förhållande som kräver en förklaring. Hur kom dessa historieintressen att hamna på kant med varandra? De hade uttryckligen samma mål: att stärka fosterlandskänslan med vetenskaplig verksamhet.

Enligt Djurklou stod inte konflikten mellan det gemensamma målet, men i medlen för att förverkliga detta mål. Var skulle fornforskning få bedrivas och på vilka villkor? Att utveckla och stärka en nationell fosterlandskänsla skulle enligt Djurklou ske genom att bedriva forskning som ville visa folkets forntid, historia, vanor, seder och bruk. Denna forskning skulle vara fri och kunna bedrivas av vem som helst med intresse och håg utan att behöva vara officiellt sanktionerad från högre ort.

Den officiella fornforskningen som bedrevs från Statens Historiska Museum och dess Vitterhetsakademi hade även den som mål att utveckla och stärka en nationell fosterlandskänsla. (Djurklou 1872,-73 och -75)

Men enligt Djurklou ville den göra det genom att främst vilja visa fram statens och dess institutioners historia. Dessutom framträdde den med monopolanspråk på att

bara den forskning den själv bedrev var auktoriserad som vetenskaplig verksamhet. Kritiken mot detta tolkningsföreträdare som Vitterhetsakademien och Statens Historiska Museum hävdade var stark, särskilt från Lund med företrädare som Sven Nilsson och Hylthén-Cavallius (Wetterberg 1992:41-45)).

Särskilt den gamle professorn Nilsson från Lund skrädde inte orden:

Och vad beträffar sammanhopandet af allt på ett enda ställe, så känner en hvar de för ett land alltid skadliga följderna af en alltför långt drifven centralisation, äfvensom en hvar torde inse det obilliga deri att hela landskap och deribland Sveriges södra universitets landskap utblottas på sina egendomliga fornsaker för att förlägga dem till ett ställe, der de ända till de senaste åren legat nästan obegagnade för vetenskaplig forskning (Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 1871-72:75)

En konsekvens av denna konflikt mellan det statliga historieintresset gentemot övriga historieintressen, var att provinsmuseerna aldrig kunde bygga upp verkligt högtstående samlingar av arkeologiska fornyfynd. Genom hembudspikten i fornminnesförordningen hade Statens Historiska Museum mer eller mindre ensamrätt till alla de märkligare fornyfynden. Härigenom fick provinsmuseerna från början ett ojämnt förhållande till den statligt bedrivna verksamheten och blev aldrig de självständiga regionala forskningsinstitut de hade ambitionen att bli.

En annan konsekvens av denna motsättning mellan Stockholm och provinserna blev att den kulturarvsförvaltning som utvecklades på 1800-talet lyckades aldrig etablera en organisation med ett reglerat samarbete mellan sin centrala och sina regionala delar. Vitterhetsakademien och Statens Historiska Museum verkade inte ens intresserad av det. Detta fick långtgående efterverkningar för den fortsatta utvecklingen av kulturarvsförvaltningens organisation i Sverige efter 1800-talets slut. Det skulle dröja till 1930-talet innan en fungerande regional kulturarvsförvaltning hade etablerats av den statliga kulturarvsförvaltningen

Resultatet av fornminnesföreningarnas arbete blev ändå ett ganska stort antal etablerade provins- och stadsmuseer i samtliga av landets större städer. Kring sekelskiftet fanns ett trettiotal museisamlingar i landet. Två tredjedelar av dessa tillhörde fornminnesföreningar, resten utgjordes av stadsmuseer. Denna första våg av museibildning skedde huvudsakligen i städerna. Andra vågor av museibildningar skulle komma att ske på landsbygden (Wetterberg 1992:48-49).

Sverige följde samma väg som Danmark, med en mycket starkt centraliserad arkeologisk kulturarvsförvaltning, helt centrerad kring ett enda riksmuseum. Parallelliteten mellan den danska och den svenska kulturarvsförvaltningen och de successiva museibildningarna under 1800-talet och senare är slående, enligt Kristian Kristiansen. Det är samma intressegrupper, samma konflikter, m.m. (muntlig kommentar, se även Kristiansen 1981). I Norge blev utvecklingen annorlunda. Där var de olika fylkena mycket mer självständiga vilket ledde till en decentraliserad kulturarvsförvaltning kring bildandet av 5 st regionala fylkesmuseer i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim och Tromsø. I Sverige fanns bara Stockholm och i Danmark enbart Köpenhamn.

I Finland fick aldrig arkeologin och grundandet av museer samma betydelse för utvecklingen av den nationella identiteten som i övriga Skandinavien. En stor del av

den finska nationalkänslan grundades istället på den finsk-karelska folkkulturen och dess sagaepos Kalevala.

I Island fick Landnamabok och den norröna fornnordiska sagalitteraturen spela samma roll.

4.3 KULTURARVSPROCESSER 1900-1940

Det nya historieintresset och hembygdsrörelsen

1800-talets "historiska revolution" med ett enormt framväxande vetenskapligt och allmänskulturellt intresse för historia, var fortfarande fram till slutet av århundradet något som i första hand berörde de övre borgerliga klasserna. Fornminnesföreningarna hade en relativt exklusiv karaktär och uteslöt effektivt lägre samhällsgruppers deltagande genom bl. a. höga medlemsavgifter (Rentzhog 1977:13).

Efter den dramatiska omvandlingen av landsbygden under 1800-talet i Sverige slår mot seklets slut den industriella revolutionen till med full kraft. En enorm samhällsförändring sker på de flesta områden. Den agrara revolutionen under 1800-talet går in sin sista fas på vägen mot ett industriellt jordbruk. Städerna växer med en våldsamt kraft när landsbygden, nu delvis övertaliga människor, flyttar in till städerna. Internationaliseringen ökar dramatiskt, en enorm import av masstillverkade industrivaror sköljer in över landet i en strid ström. En stor mängd människor emigrerar till Amerika. Bolagskapitalismen utvecklas med en våldsamt exploatering av råvaror och arbetskraft.

Det verkade inte finnas någon hejd på utvecklingen som kändes helt skena iväg och rycka med sig allt i sin väg. I takt med de allt skarpare och brutalare klasskillnaderna växte den politiska oron.

Det gamla samhället, där folk ännu visste vilka de var och var de hörde hemma, verkade upplösas för att ersättas av en ny internationell industriell masskultur, där en rå bolagskapitalism, en upplösning av äldre traditioner, skarp klasskamp och en hotande revolutionär socialism hotade att helt vräka samhället överända (Forslund, 1914).

Reaktionen lät inte vänta på sig. När folk rycktes upp från sina traditionella organisationsformer och flyttade in i nya okända stadsmiljöer uppstod folkrörelserna. Den häftiga och genomgripande samhällsförändringen förde med sig ett nytt behov av att bekräfta sin identitet i en historia som kunde erbjuda en plattform för den vidare resan in i en otrygg och osäker framtid. På så vis uppstod hembygdsrörelsen som en mäktig och folkligt förankrad rörelse i Sverige kring sekelskiftet (Sundin 1997:20).

Folk- och fornminnesromantiken under 1800-talet bytte nu form och gestalt. Inom fornminnesföreningarnas verksamhet var den tidigare en högreståndsföreteelse och bars upp av det översta samhällsskiktet, som kände av och reagerade på det begynnande 1800-talets första förändringsvåg.

Deras verksamhet hade blivit musealt präglad och inriktad på att samla och bevara den äldre kulturen i uppbyggda provinsmuseer. Perspektivet var övervägande tillbakablickande, konserverande och Historien sågs som avskild från den nya tiden. Till tröst och minne i en orolig tid skulle man vårda och bevara minnet av en gångens tids kultur.

Hembygdsrörelsen utgick istället från folkrörelsernas Sverige och hade en radikalt demokratisk karaktär med en bredare folklig förankring. De ville inte enbart bevara och konservera minnet av en gången kultur för dess egen skull. De ville också använda det bästa av den i nutiden för att det skulle leva vidare och vara en levande kraft för en bättre framtid. Detta innebar ett nytt historiskt perspektiv. Det förflutna skulle inte bara bevaras och vördas, men kunde genom en aktiv insats tillvaratas och användas som en resurs i samhällsbyggnaden. Det förgångna kunde bli historiens verkande kraft i nuet (Nihlén 1939, Rentzhog 1977:9-19, Rydén 1991:223-237).

Karl-Erik Forsslunds evangelium

Det hela kan sägas ha börjat med en väckelseskraft - Karl Erik Forsslunds bok *Storgården* år 1900. I den förkunnade Forsslund ett kulturkritiskt ideal i en skarp reaktion mot industrialismens avigsidor. Industrialismens människofientliga stadsmiljöer, hänsynslösa rovdrott av natur och människor, främmande internationalistiska idéer och massimport av billigt krimskräms ställdes mot ett ideal där man skulle återvända till naturen och hembygden.

Förkunnelsen var inte tillbakablickande, men framtidsinriktad. Forsslund tog upp den radikala romantiska tråden från 1800-talet om att de goda sidorna av den äldre kulturen skulle återerövas i nuet, inte så mycket för sin egen skull, men för att erbjuda en bättre och mer hållbar framtid (jfr t. ex med Dybecks och Mandelgrens tankar).

Boken blev en omedelbar framgång och tjänade som väckelseskraft för en ny och märklig folkrörelse: ungdomsrörelsen. Den var en slags bildnings-, nykterhets-, och upplysningsrörelse som samlade till stora möten på uppemot 20 000 personer. Ungdomsrörelsen är intressant genom att den är en av de första moderna tecknen i Sverige för hur ungdomen skildes ut som en ny särskild sorts kategori människor. Innan var "ungdom" bara unga vuxna människor utan särskild status eller kännetecken. Rörelsen framstår som märklig för oss då den förenade en kraftigt fosterländsk anda med en radikaldemokratisk inriktning. 1890-talets nationalism och nationalromantik var dock inte konservativ till sin natur utan gick hand i hand med en folklig frihetsrörelse som ville avskaffa både klassgränser och rösträttsstreck baserat på inkomst (Rydén 1991:224-232).

Sekelskiftets Sverige var ett mycket polariserat samhälle med skarpa och oförsonliga klasskonflikter. Det kännetecknades av en rå bolagskapitalism och av en konfliktfylld och mödosam utveckling mot en demokratisk politisk kultur. Demokratiska principer och förhandlingar istället för konflikter skulle inte slå igenom på allvar förrän under 1920-talet i Sverige (Lewin 1991:199-210).

Hembygdsrörelsen utvecklades ur den nationellt sinnade och radikala ungdomsrörelsen i början på 1900-talet. De äldre fornminnesföreningarna inneslöts så småningom i den (ibid: 224,230).

Den stora förebilden för hembygdsrörelsen blev Arthur Hazelius. Det är svårt att överskatta Hazelius betydelse inom kulturarvsförvaltningens område. Genom sitt grundande av Nordiska Museet och Skansen är han en av de som betytt mest för den svenska nationalromantikens genomslag och utformning.

Med bakgrund från ett antal föregående samlingsinitiativ etablerade Hazelius, helt utan statligt stöd, Nordiska Museet 1873. Idéen om ett nordiskt museum bröt ny mark: på 1870-talet hade den arkeologiska fornsaksforskningen

slagit igenom och blivit så dominerande att intresset för den äldre tidens folkkultur hade trängts undan.

Museets övergripande kulturpolitiska mål för Hazelius var att fostra och väcka en nationalkänsla. Hazelius arbetade mycket målmedvetet med att föra ut sitt nationella väckelsebudskap till en så bred publik som möjligt. Han utvecklade en helt ny museiteknisk metod: interiöruppställningen. De tidigare isolerade och i rader uppordnade museiföremålen byttes nu ut mot uppbyggda interiörer av levande folklivsskildringar.

Ur denna banbrytande nya utställningsteknik föddes ideén om friluftsmuseet: Skansen. Att flytta och samla ihop äldre byggnader till kulturhistoriska reservat var ingen helt ny idé. Det hade Georg Karlin redan gjort i Lund med friluftsmuseet Kulturen 1882. Men att göra detta samtidigt som att med statister och uppbyggd omkringliggande naturmiljö iscensätta det liv och den miljö de ingick i, var banbrytande.

Skansen slog upp sina portar 1891 och blev en omedelbar succé. Det epokgörande med Skansen var att den fördjupade nationalkänslan och gav den en folklig förankring. Det fosterländska hade tidigare tagits alltför mycket på entreprenad av de högsta samhällsklasserna för att ha en god klang i de bredare samhällslagren. Dessutom fanns vid början av 1900-talet ännu inte någon samlad idé om en homogen "svenskhets". Vad som fanns var regionala kulturella identiteter förankrade i de olika landskapsprovinserna. Det magiska lösenordet blev därför inte "fosterlandet", men "hembygden" (Svensson 1929:6-11).

Skansen som idé och gärning blev förebilden för den nya hembygdsrörelsen. Mellan 1905 och fram till slutet av 1920-talet bildades hembygdsgårdar och hembygdsföreningar i hundratal över hela Sverige. Det blev en mäktig folkrörelse där snart sagt varje socken i Sverige bildade sin egen hembygdsgård till ett Skansen i miniatyr. Hembygdsgårdarna skulle bli en mötespunkt där folk i bygden kunde träffas och studera bygdens historia, uppleva den på plats och ta den med sig in i framtiden som identitet och förebild. Hembygdsgården skulle även vara en förebild för det egna hemmet.

Med det uppflammande intresset och den nyväckta känslan för hembygden ingick även ett nytt intresse för naturen. Det var nu genom sekelskiftets nationalromantik som mycket av den svenska känslan för naturen grundlades. Det var också då naturtillgångar började exploateras i en tidigare okänd skala. Naturskyddsintresset gick hand i hand med hembygdsrörelsen. Känslan för naturen och landskapet var därför en del av samma folkrörelse som hembygdsrörelsen (Alzén 1993, Rydén 1991, Starbäck 1923)

Hembygdsrörelsens idéprogram stod återigen Karl Erik Forsslund för. Efter *Storgården* år 1900 utkom han 1914 med *Hembygdsvård I och II*. Den första delen gällde *Naturskydd och Nationalparker*, den andra *Kulturskydd och Bygdemuseer*. Som en kulturkritisk reaktion på den moderna utvecklingen är *Hembygdsvård* klassisk och fortfarande ett nöje att läsa (Forsslund 1914).

Ett exempel:

Det var storstaden och storindustrin som blev föräldrar till all denna nya okultur. Och det var de nya överallt förgrenade kommunikationerna – andliga och materiella – som spred den över jorden – från andra länder till vårt, från storstäderna till minsta avkrokar. Avstånden började krympa och försvinna med ofattlig fart, den gamla isoleringen var snart borta.

*Det blev en enkel sak för vem som helst att färdas till fjärran
nejder – nya bygder, andra seder blev vardagssyner för alla.
Och stannade man hemma, så kommo i alla fall nya intryck
strömmande över som en syndafloed. Var det underligt om
man blev vilsen i denna virvel, om man skakades loss av dessa
övermäktiga vindar från alla världens hörn – om man med
ens miste sitt fäste i jorden, sitt samband och sin
samkänsla med bygden och torvan (Forsslund 1914:del II:7)*

Trots sina häftiga utfall mot industrikulturens okultur var Forsslund ändå inte ensidigt negativ i sin reaktion mot den nya tidens utveckling och nyheter. Allting hade två sidor:

*Visst kan man ibland vara frestad att se maskinerna som en
hord av odjur, som kommer vältrande över landet – drakar
som glupskt sluka alla den gamla hemvuxna odlingens mogna
saftiga frukter, och som därtill ständigt kräva nya unga liv – och
som smälta om all denna näring till en ångande spillning av rå
okultur. Vi skryta med att upplysningen skingrat all gammal
spökrädsla och kolarstro. Nutiden har hemfallit åt en minst
lika grov vidskepelse och blind övertro – på maskinerna
och deras makt att lösa alla frågor och alstra allt vad
vi behöver. Men frågan är ändå inte industri eller hantverk,
fabrikstillverkning eller hemslöjd. Den saken ha två sidor
som alla andra. Naturligtvis måste vi ha storindustri.
Bilen är ett härligt åkdon, flygmaskinen är en av människans
vackraste skapelser och de kan inte hemslöjdas.
Det elektriska ljuset, den elektriska driften äro segrar och
erövringar av stoltaste slag. /...../ Det är inte storindustrin,
fabrikerna och maskinerna i sig som äro fienderna.
Utan det är deras intrång på områden där de ingenting ha
att skaffa, deras spridande av vantrevnad och smakförfall,
deras förstörelse av hela bygder med sina avfallsprodukter
och dåliga andedräkt som man måste sätta en damm för
(ibid:114).*

1916 bildades Samfundet för Hembygdsvård. Det hade föregåtts av en ganska lång förberedelse- och planeringstid främst inom Svenska Teknologföreningen. Ideén var att bilda en central samsamarbetsorganisation av redan existerande verksamma föreningar som skulle fungera som en samordnande och upplysande centralbyrå för hembygdsrörelsen. Den skulle samordna de skilda aktiviteterna inom hembygdsrörelsen och framförallt verka genom att sprida information, driva opinionsarbete och fungera som konsultationsbyrå (Björkroth 1991). Inspirationen och föredömena kom i mycket från Tyskland. Där hade hembygdsvårdens organisation nått betydligt längre och fått ett kraftigt genomslag (Wetterberg 1991, Starbäck 1920)

De ideella målsättningarna var enligt ett programförslag 1914:

Samfundets uppgift omfattar:

- dels att förhjälpa till bevarandet af äldre natur- och kulturminnen, hvilka böra skyddas som källa till kunskaper och som underlag för ett sundt nyskapande*
- Dels ock icke minst genom att vaka öfver att nya anläggningar och omdaningar såväl på landet som i tätbyggda samhällen och städerna utföres med tillräcklig hänsyn till omgivande natur och förutvarande anläggningar (ur Björkroth 1991:37).*

Enligt stadgarna vid det slutliga bildandet år 1916 skulle den verka för:

*att natur- och kulturminnen vårdas;
att nyanläggningar och omdaningar utföras med hänsyn til såväl landet och bygden som närmast omgivande natur och förutvarande anläggningar samt att i allmänhet kunskapen om och kärleken till hembygden ökas (ibid).*

Den grundläggande ideén bakom Forsslunds och Samfundets för Hembygdsvård program var att det nya samhället skulle bygga på de utvalda goda traditionerna och grundvalarna från det äldre samhället. Gammalt och nytt skulle samsas och samverka i den pågående samhällsbildningen. Därmed tillbakavisades ett tillbakablickande, konserverande och musealt perspektiv att bevara det gamla avskilt från det nya.

Samhällets kulturella arv i form av dess egen landskaps- och kulturmiljö såväl i stad som landsbygd skulle istället vara en framåtblickande kultiverande samhällskraft som skulle skapa det sunda framtida samhället i en lycklig syntes mellan gammalt och nytt (Alzén 1993. Det var detta som skulle vara hembygdsrörelsens innersta kärna.

Ett område som i synnerhet pekades ut var byggnadsväsendet. Man ville värna om den svenska byggnadstraditionen och inriktade en stor del av sin verksamhet till utgivandet av handböcker i enkel byggnadskonst, föreläsningar och rådgivande konsultativ verksamhet. Ur den första rådgivande verksamheten växte i början på 20-talet fram byggnadsbyrån och årliga anordnanden av byggmästarkurser (Wetterberg 1992:164-235, se även Björkroth 1991:23-77).

Hembygdsrörelsen växte i kraft och antal föreningar under hela början av 1900-talet. Under 10-talet bildades lika många föreningar som under de föregående 10 åren. Därefter under 20-talet ökade antalet föreningar ytterligare hade hembygdsvård som sin verksamhet (Hillmo 1991:135). Överallt byggdes det hembygdsgrändar och hölls hembygdsfester.

Hembygdsrörelsen vid vägvalet

Hembygdsrörelsen hade två, efterhand konkurrerande målsättningar på sitt program.

Den första var att bevara och skydda den gamla bygdekulturen i hembygden.

Denna målsättning fick efterhand ett alltmer konserverande perspektiv.

Hembygdsgården blev ett lokalmuseum för den egna bygdens insamlade fornsaker och bygdekultur.

Med den andra målsättningen blev bevarandet och skyddandet av den gamla bygdekulturen ett medel för att, i en syntes mellan det gamla och det nya, skapa en positiv framtida samhällsutveckling. Hembygdsgården skulle inte enbart vara ett museum för den egna bygdekulturen. Dess huvudsakliga uppgift var att väcka inspiration och förebild till människors egna nutida hem och att skapa en aktiv samlingspunkt i den egna bygden.

Man skulle även aktivt ingripa och påverka i samhällets nybildning av bebyggelse, landskapsförändring för att medverka till att det nya och det gamla skulle anpassas till varandra för en positiv samhällsutveckling (se t.ex. Nihlén 1936:33-40, 1938:257-263).

Av dessa två målsättningar tog den lokala och museala inriktningen till sist överhanden. Det hade många orsaker. Det första och viktigaste skälet var kanske den att hembygdsrörelsen var en vildvuxen bukett av många blommor. Det var många sinsemellan olika intressen som samlade sig under begreppet hembygdsrörelse. Det var från början dess styrka men det slutade som dess svaghet (Hillmo 1991:135-171).

Målsättningen om en socialt och framtidsinriktad hembygdsvård med sikte på att påverka samhällsbildningen omfattades framförallt från centralt håll. Men Samfundet för Hembygdsvård lyckades inte bli den centrala riksorganisation för hela hembygdsrörelsen den ville bli. Därigenom misslyckades hembygdsrörelsen att bli en effektiv samlad folkrörelse med ett enat program som överbryggade socken- och landskapsgränserna (ibid). Med början kring 1930 slog också en ny radikal modernitet igenom i Sverige. Det gamla skulle inte längre tas tillvara och brukas i samhällsutvecklingen. Hembygdsrörelsen började därför få konservativa och nostalgiska associationer och föll snabbt i popularitet (Wetterberg 1992:354-365).

Detta omslag i historiesyn kan följas i debatten kring Stockholmsutställningen 1930 (Malmsten 1932). Det var då funktionalismen slog igenom som nytt byggnads- och utvecklingsprogram för moderniseringen av Sverige (Wetterberg 1992: 356-361) Historien sades ha tjänat ut sin roll och kunde bara förhindra i utvecklingen av det nya samhället och den nya människan. När det gamla stod i vägen för det nya måtte det vika undan. Möjligtvis kunde det sparas som enstaka ytterst märkliga punkter och detaljer i staden och landskapet (Erixon 1937:199).⁷

Hembygdsrörelsen med sin nye ordförande John Nihlén gjorde under 1930-talet försök att tillsammans med Naturskyddsföreningen bilda en samlad riksorganisation. Han fick den nya provinsmuseiorganisationen, med Sigurd Curman och hans nytillsatta landsantikvarier, emot sig i en inflammerad och hätsk debatt som urartade. Sålunda misslyckades projektet (Hillmo 1991:135-172, Wetterberg 1992:361-365).

⁷ För en analys av hur bevarandeperspektivet i en omfattande och tidigare dåligt beforskad kulturdebatt gradvis försköts under 30-talet från miljö till objekt, se Wetterberg 1992:325-365 med tillhörande notapparat.

Den offentliga kulturarvsförvaltningens framväxt och utveckling

Resultatet av 1800-talets historisk-antikvariska intresse var uppbyggnaden av ett antal centralmuseer i Stockholm, i första hand Statens Historiska Museum, Nordiska Museet och Skansen. Härutöver hade, fram till sekelskiftet, genom fornminnesföreningarnas verksamhet även bildats ett trettiotal provinsmuseisamlingar runtom i landet.

Trots dessa goda förutsättningar fanns det ändå inte ett reglerat samarbetsförhållande mellan en central och en regional antikvarisk organisation. Förhållandet mellan Stockholm och resten av landet var istället oreglerat och grundläggande antagonistiskt (se kap 4:2:3)

Genom hembudsplikten i fornminnesförordningen så hade Statens Historiska Museum mer eller mindre ensamrätt till alla de märkligare fornfynden. Denna fråga löstes aldrig under 1800-talet på ett för alla parter tillfredsställande sätt. Ett klassiskt konfliktämne och som speglade ett grundläggande antagonistiskt förhållande mellan den centrala och regionala förvaltningen rörde fyndfördelningen. Var skulle fynden av *guld* och *silver* hamna? (Janson 1991:8). Frågan kunde, i all sin banalitet, dyka upp långt in på 1900-talet.

Det folkliga intresset för historia formligen exploderade efter sekelskiftet, framförallt på landsbygden. Antalet sockenmuseer och bygdegårdar med samlingar sköt i höjden. Initiativet och utvecklingen av kulturarvsprocesserna låg i början av 1900-talet på de frivilliga och idealistiska rörelsernas område. Det var hembygdsrörelsen med Samfundet för Hembygdsvård i spetsen som drev utvecklingen snarare än någon central statlig organisation. De utvecklade ett brett miljöbetonat program som syftade till bevarande och utveckling av kultur- och naturlandskap i en samverkan mellan gammalt och nytt (se föregående kapitel 4:3:1).

Denna utveckling skedde helt vid sidan av Vitterhetsakademien och Statens Historiska Museum. Dessa hade efter den Hildebrandska epoken blivit alltmer inneslutna i sig själva och uppfattades som en självtillräcklig och isolerad verksamhet (Janson 1991).

Utvecklingen av samhällets kulturarvsprocesser verkade börja springa ifrån akademien och dess verksamhet. En klyfta började vidgas mellan det historiska intresset från statens organ och det historiska intresset från folkligt håll. Vart var samhällets kulturarvsprocesser på väg?

En statlig utredning tillsattes därför 1913 som avgav sitt betänkande 1921 (SOU 1921:11,12). Den hade som mål att utreda situationen och komma med förslag till en omorganisering av minnesvården i landet. Betänkandet lade fram ett radikalt program till hur en samlad minnesvård med ett formaliserat samarbete mellan en central ledning och en regional organisation skulle skapas. En äldre fornvårdsverksamhet skulle bli en kulturminnesvård

Den verkliga hjärnan och drivande kraften bakom denna utredning var den blivande riksantikvarien Sigurd Curman. Han hade redan en omfattande erfarenhet av minnesvårdens organisation när han medverkade till omorganiseringen av Överintendentsämbetet till Byggnadsstyrelsen. Kommitténs betänkande 1921 utmynnade i två förslag.

Det ena förslaget var att det skulle skapas en centralorganisation för en kulturhistorisk myndighet, ett chefsämbete. Denna myndighet skulle leda arbetet ute i landet i den mån det provinsiella arbetet var beroende av statliga direktiv och stöd.

Det andra förslaget var att skapa en organisation av tjänstemän, en för varje landskap som skulle vara ombud för denna centralorganisation.

Dessa tjänstemän skulle bistå provinsmuseerna men inte sortera direkt under dem. Innehavarna av dessa tjänster föreslogs benämnas "landsantikvarier"

Med dessa förslag till ett effektivt samarbete mellan en organiserad provinsiell och reformerad central minnesvård skulle en framgångsrik verksamhet byggas upp (Berthelsson 1946).

Fornminnesvårdskommitténs arbete var radikalt och banbrytande på så sätt att den presenterade ett brett upplagt program för en helt ny omorganisering av hela kulturminnesvården. Den är en mycket genomarbetad och ambitiös statlig utredning med en klassisk genomträngande historisk översikt över den antikvariska verksamheten - således fortfarande djupt läsvärd.

Betänkandet fick dock inget omedelbart resultat. Det är också viktigt att komma ihåg att på 1910- och 20-talet var det en helt öppen fråga om kulturminnesvården skulle organiseras som en statlig administrativ myndighetspraxis eller som en samverkan mellan statliga och frivilliga organisationer. Det skulle dröja ytterligare 10-15 år innan den statliga kulturminnesvården fick en politiskt bekräftad fast form som etablerade den som en statlig myndighetspraxis.

Statsfinanserna tillät inte heller i början på 20-talet ambitiösa satsningar på kulturminnesvård. De medel som stod till buds och som man tillsammans med övriga museer och hembygdsförbund konkurrerade om, var statliga lotterimedel som började delas ut under 1920-talet. Under hela den antikvariska verksamhetens period av uppbyggande och professionalisering under början av 1900-talet fram till 1940-talet, var det dessa medel som bestämde hastigheten och omfattningen av vad man ville genomföra. Dessa medel kunde sökas och ges till både den statliga antikvariska organisationen och till hembygdsrörelsen. Därför fanns det också hela tiden en konkurrenssituation om dessa medel mellan olika delar av kulturminnesverksamheten (Wetterberg 1992).

Trots att 1921 års program för en ny kulturminnesvård inte fick något politiskt gehör fick det betydelse på ett annat sätt. Sigurd Curman blev 1923 riksantikvarie. Som hjärnan bakom idéerna om kulturminnesvårdens omorganisering i betänkandet drog han själv igång delar av idéerna.

Han omorganiserade snabbt den statliga minnesvården på så sätt att han skapade ett centralt chefsämbete med nya funktioner och skilde det från Statens Historiska Museum och Vitterhetsakademin. Härigenom uppstod dagens riksantikvarieämbete. Det riksantikvarieämbete som fanns innan var en titel kopplad till den som var sekreterare för Vitterhetsakademin.

Efter denna snabba och genomgripande omorganisering av den centrala organisationen under 20-talet, gick Curman vidare för att skapa en regional organisation. Den ursprungliga idéen om en rent statlig landsantikvarieorganisation, oberoende av provinsmuseerna, reviderades till en strategi om att få landsantikvarier tillsatta till provinsmuseerna i en halvstatlig organisation. De nya landsantikvarierna blev anställda av provinsmuseerna för att ansvara för deras verksamhet, men hade också att ansvara för arbetsuppgifter som kom från Riksantikvarieämbetet. Härigenom knöt Curman samman den regionala och centrala professionella intressesfären till en samlad och enad myndighetsverksamhet. De första landsantikvarierna tillsattes under 20-talet. Efterhand under 30-talet ökade tillsättningarna tillsammans med konsolideringen av provinsmuseernas ekonomi och lösande av lokalfrågor (Berthelsson 1946:404-426).

Frågorna om kulturminnesvårdens organisation fick sin politiskt godkända lösning 1938 efter en tillsatt utredning 1930 (SOU 1938:60) Då fullföljs mycket av det som föreslagits redan i betänkandet 1921 (SOU:1921:11, 12).

Efter omfattande förarbeten och en föregående proposition (Reg.prop 1942:8) stadfästes därefter en lagstiftning om fornminnen 1942 som efterträder 1867 års förordning (SFS 1942:350). I lagstiftningen ges fornlämningar som objekt ett mycket starkt lagskydd. De ges ett ograderat värde – fornlämningar skall skyddas utan krav på gradering av deras värden och oavsett om de varit tidigare kända eller ej. Den omgivande miljö som fornlämningar återfinns i och bildar ett sammanhang med, uppmärksammas inte i denna lagstiftning. Den enda förordning vi kan finna som erinrar om ett miljötänkande är att lagens praxis utvecklar ett visst skyddsområde om 5 m:s radie runt själva fornlämningsobjektet.

Denna starka lagstiftning för fornlämningar står i skarp kontrast till den byggnadsantikvariska lagstiftning som utvecklades för landets historiska bebyggelsekultur. För att byggnadshistoriska lämningar skall kunna bevaras krävs en omständlig procedur där den byggnadsantikvariska förvaltningen måste värdeargumentera vid varje led för att framgångsrikt kunna definiera en lämning som så *ytterst märklig* att den bör bevaras. Detta slipper helt den arkeologiska kulturarvsförvaltningen. Fornlämningsvärdet är helt ograderat, generellt för alla slags fornlämningar och inga värdeargument behövs för dess bevarande. Detta har lett till att Sverige hade 1991 över en halv miljon skyddade fornlämningar men knappt 1500 kulturminnesmärkta byggnader (Sellinge 1994: 157,164).

Fornminneslagstiftningen var i första hand en skydds- och bevarandelagstiftning. När kravet på fornlämningars bevarande hamnar i konflikt med samhällsutvecklingen kan dock dispens lämnas av Riksantikvarieämbetet för att ta bort fornlämningarna. Kravet är då att borttagandet sker i form av en vetenskaplig arkeologisk fältundersökning med författandet av en rapport. Lagens anda är dock att fornlämningar skall bevaras. De skall inte grävas bort annat än i nödfall, då samhällsutvecklingen tvingar till det.

Lagstiftningen reflekterade en syn på att det arkeologiska kulturarvet utgjordes av dess fornminnesobjekt, vars utbredning och avgränsning ansågs vara kända i sina huvuddrag av både forskningen och förvaltningen. Ett miljötänkande i linje med hembygdsrörelsens idéer blev aldrig aktuellt i lagstiftningen.

Den ständigt potentiella konflikt som förelåg mellan bevarande och borttagande av fornlämningar p.g.a. samhällsutvecklingen troddes i stora drag kunna kontrolleras och behärskas. Utvecklingen efter 1940 har kan knappast sägas ha gett forskningen eller förvaltningen rätt i sina antaganden.

4.4 Svensk kulturarvsförvaltning efter 1946

Arvet från Curman

Curman går i pension 1946 och avslutar den epok då Riksantikvarieämbetet genom hans gärning grundlades som ett ämbetsverk. Ett av hans sista banbrytande företag blev att mitt under brinnande krig 1943 dra igång utställningen "10 000 år i Sverige". Den blev stilbildande för den arkeologiska utställningen och bildade prototyp för provinsmuseernas arkeologiska utställningar ända fram till 1970-talet (Lundström 1997).

Efter Curman händer egentligen ingenting mer under en mycket lång tid. Bygget av kulturminnesvården är på ett sätt avslutat (Schück 1946). Ur en liten antikverad akademi och museum växte det fram ett modernt ämbetsverk. En provinsmuseiorganisation konsoliderades och professionaliserades över hela landet med ändamålsenliga byggnader och avlönade tjänstemän (Janson 1991).

Trots alla dessa odiskutabla framgångar går kulturarvsförvaltningen från slutet av 1940-talet in i en av sina "dark ages", liknande den som den statliga antikvariska verksamheten genomgick under 1700-talet. Verksamheten fortsätter naturligtvis, men intresset och förankringen från det omgivande samhället försvinner. Den oförutsedda krisen var att det ideologiska underlaget för denna kulturarvsförvaltning förlorade sin relevans för samhällsbildningen.

Det svenska samhället bytte nationalkänsla under 1940-talet. Från att ha haft en stor del av den nationella identiteten investerad i historien blir nationalkänslan nu istället löftet om folkhemmet, den svenska progressiva framtidsmodellen. Historien blir en avskräckande illustration och helt utan värde för det nya framväxande samhället. Tron på framtiden visar sig samtidigt bli historiens glömska (Lundström 1997).

Vad kulturarvsförvaltningen gick in i efterkrigstiden med, var ett program för att bevara och förmedla ett mycket smalt och exklusivt definierat kulturarv. Det var i första hand det institutionaliserade kulturarvet som fanns på museerna. För kulturminnesvårdens del var motsvarande program skyddet och bevarandet av fornlämningsobjekt och enstaka ytterst märkliga byggnadsminnen. Dessa skulle undantagas från den övriga samhällsutvecklingen.

För den praktiska kulturminnesvårdens del missade detta antikvariska program den kommande samhällsutvecklingen. Programmet för kulturminnesvården, som fornlämningslagstiftningen 1942 var ett uttryck för, byggde på att fornlämningarnas utbredning och avgränsning var kända i sina huvuddrag. Den potentiella konflikt som förelåg mellan bevarande och borttagande av fornlämningar, p.g.a. samhällsutvecklingen, skulle i stora drag kunna kontrolleras och behärskas av en smidig förvaltning och av ett samhälle som förstod objektens kulturvärde (se t. ex Curman 1946)

Den fortsatta kunskapsutvecklingen av arkeologin, samhällsutvecklingens krav på exploatering av ständigt ny mark och en ny tidsanda som bortsåg från kulturhistoriskt definierade kulturvärden, gjorde att samtliga dessa antaganden kom på skam.

Antalet okända och kända fornlämningar, som kom i konflikt med en alltmer accelererande samhällsutveckling, gjorde att lagstiftningens praxis kom att handla mer om villkoren för borttagandet av fornlämningar än för bevarandet av dem. Detta till trots att lagstiftningen i första hand är en skydds- och bevarandelagstiftning.

Förvaltningen förändrade också karaktär. En kulturarvsförvaltning som från början bestod av en integrerad museiverksamhet började splittras upp i olika

verksamhetsdelar. Kulturarvsförvaltningen blev en museiverksamhet och en kulturminnesvård, vilka började vandra skilda vägar.

Kulturminnesvården och den arkeologiska utgrävningsverksamhet som pågick inom den, var från början ganska liten i omfattning och en integrerad del, ett arbetsmoment i den allmänna kulturarvsförvaltningen vid museerna. Utvecklingen under 1950- och 60-talet gjorde att den istället kom att bli den i särklass största och mest omfattande verksamheten inom kulturarvsförvaltningen. Kulturminnesvård blev närmast synonymt med arkeologisk utgrävningsverksamhet.

En helt egen uppdragsarkeologisk verksamhet organiserades och utvecklades vid sidan av den traditionella museistrukturen. Antikvarier inom främst Riksantikvarieämbetet började bli anställda för att enbart ägna sig åt arkeologiska utgrävningar. UV var fött.

Kulturarvsförvaltningens relativa isolering från det omgivande samhället var mest påtaglig i muséernas stagnation. Kulturminnesvården var åtminstone synlig för resten av samhället när de dök upp för att fornlämningar skulle grävas bort. På muséerna hängde länsmodellerna efter "10 000 år i Sverige"-utställningen nästan orubbade från 1940-talet till in på 1970-talet. Den utställningen, iscensatt av Curman, var banbrytande för sin tid och representerade ett radikalt stycke ny museiteknik à la Hazelius interiörutställningar på Nordiska Museet under 1870-talet. Om den fortfarande var banbrytande 30-40 år efter sin tillkomsttid är mer betydligt mer osäkert (Lundström 1996).

I Danmark var det inte mycket bättre, snarare tvärtom. Där hängde den typologiska utställningen i princip orubbad från 1910-talet till in på 60-talet. Urmodigheten och de kulturhistoriska museernas frånvarande samhällsroll i Danmark blev så kritisk att de föreslogs läggas ned i en statlig utredning mot slutet av 50-talet (Kristian Kristiansen, muntlig komm.).

Hembygdsrörelsens tidigare grundläggande roll för kulturminnesvård och dess breda folkliga förankring hade helt försvunnit. Efter en mindre blomstringsperiod för national- och hembygdskänslan under Andra Världskriget och strax efteråt, krympte dess sociala och politiska betydelse snabbt ihop. När hembygdsrörelsen i slutet på 30-talet inte lyckades ena sig kring att arbeta för en socialt utvecklingsinriktad hembygdsvård och bilda en enad riksorganisation tillsammans med naturskydds-rörelsen, tappade den sin chans att bli en folkrörelse. I allmänhetens ögon blev de bygderomantiker, patetiskt ur takt med tidens anda.

Hembygdsvårdens program om en socialt förankrad framtidsinriktad hembygdsvård fanns kvar inom ledningen för Riksförbundet för Hembygdsvård. De verkade dock ge upp om att kunna tillföra något inom den statliga kulturminnesvårdens organisation. Den chans de hade på 30-talet att påverka kulturarvsprocessen i Sverige kom aldrig tillbaka. I stället satsade de på att försöka bevaka och påverka den massiva miljöexploatering som tog sin start i Sverige efter kriget.

De hade inte mycket gehör. Att läsa förbundets årsskrifter från slutet av 1940-talet fram till 1970 förmedlar bitvis en ganska melankolisk stämning (Se t.ex. Bygd och Naturs Årsböcker 1947-1949, 1960-1969).

Mot en ny kulturarvsförvaltning?

Hoten mot miljön och rivningsraseriet i de svenska städerna nådde sitt klimax mot slutet av det glada 60-talet. En folklig opinion började utvecklas i riktning mot en mer utvecklingskritisk och bevarande inriktning. Denna nya opinion fick sitt symboliska uttryck i striden om Kungsträdgårdens almar 1971.

Tidsandans pendel svängde tillbaka från löftet om den gränslösa utvecklingen till kravet på en bevarad natur- och kulturmiljö. Krav på en bevarad natur- och kulturmiljö hade ändå lång väg att gå från och med 60-talet. Om den folkliga opinionen mot utvecklingens grövsta överdrifter svängde först, så svängde den kulturella och politiska opinionen sist.

Historien som dimension verkade helt ha försvunnit, både inom kulturen och politiken. Den breda och folkligt förankrade bevarandeopinion som fanns under 20- och 30-talet, antingen det var för fosterlandets eller hembygdens skull, som exklusivt minne eller utvecklingsresurs, var mer eller mindre försvunnen i den kulturella och politiska debatten.

En utredning om den antikvariska organisationen hade tillsatts 1962 och avgav sitt betänkande 1964. Den hette "Antikvitetskollegiet" och är ett rörande stycke läsning om den gamla kulturminnesvårdens sista dödsryckning. Suveränt isolerad från den omgivande tidsandan ville den återuppliva stormaktstidens gamla Antikvitetskollegium som ett nytt centralt topporgan för hela kulturminnesvården. På nytt skulle en nationalkänsla ingjutas i var svensks bröst (SOU 1965:10).

Utredningen upplevdes vara anmärkningsvärt klumpigt framställd och direkt kränkande mot andra intressen än Riksantikvarieämbetets. Den sågades av en rörande enig remissopinion och förpassades snabbt till handlingarna (Kleberg 1987).

1965 tillsattes en annan utredning, Musei- och utställningssakkunniga: MUS 65. Den skulle i första hand utreda museernas organisation och ställning.

Som ersättning för den misslyckade tidigare antikvarieutredningen, fick MUS 1967 tilläggsdirektivet att även utreda kulturminnesvårdens organisation.

Det gjorde den och kom med förslaget att skilja kulturminnesvården från läns museernas ansvarsområde. Den tidigare ordningen var att kulturminnesvården sågs som museernas yttre arbetsområde. Museiarbetet var museernas inre arbetsområde. För att aktivera kulturminnesvården och integrera den i samhällsbildningen, föreslogs det att kulturminnesvården borde inlemmas i den fysiska riksplaneringen - det stora övergripande spelet om mark och vatten. Den fysiska riksplaneringen ägde inte rum inom museivärlden utan inom länsstyrelsen. Därför föreslog utredningen i sitt betänkande 1972 att den regionala kulturminnesvården skulle flyttas över till länsstyrelserna (SOU 1972:45).

Detta väckte en kraftig debatt och motstånd inom museivärlden. Fyra förbittrade museichefer gav ut "70-talets museum" (Hvarvner, m.fl. 1970). Det var en banbrytande debattbok som lade upp riktlinjer för nya ambitioner och mål för museivärlden. Mål som kanske ännu inte realiserats.

Under tiden som MUS 65 arbetade försiggick parallellt ett arbete inom Kulturrådet att bygga upp grunderna för en svensk kulturpolitik. De politiska målen om jämlikhet skulle nu även förverkligas på kulturens område.

Kulturrådets stort och brett upplagda arbete för en övergripande statlig kulturpolitik formulerade från början aldrig ett bevarandemål. Kultur, liksom allt annat handlade inte om att bevara något. Sånt var det ju bara högern som pratade om (Kleberg 1987). Vad kultur handlade om var istället utveckling, förändring och kritik, enligt Kulturrådet.

En snabb översyn över statens kulturpolitiska insatser i praktiken visade dock att många av dem kunde inte motiveras med annat än en bevarandefilosofi. En bevarandefilosofi dessutom som verkade ha anor till 1600-talet. Debattboken "70-talets museum" formulerade också ett bevarandemål som stämde till eftertanke.

I all hast slängde man därför i sista stunden in ett bevarandemål i utredningens betänkande 1972. I slutkapitlet står det där att "Kulturpolitiken skall garantera att äldre tiders kultur skall tas tillvara och levandegöras" (SOU 1972:66). Den ganska anspråkslösa och beskedliga ordalydelsen lyfts sen oförändrad in i den stora kulturpropositionen 1974 (SOU 1974:28). Bevarandemålet hade äntligen blivit ett rumsrent ord i folkhemmets Sverige. Därmed får svensk kulturminnesvård ett samhällsuppdrag stadfäst i en officiell kulturpolitik. Detta bevarandemål var knappast ett av de mer framträdande kulturpolitiska honnørsorden i början på 70-talet. Men det var ändå en plattform att starta med, för en verksamhet som under mycket lång tid legat och skvalpat i samhällets bakvatten.

En bok värd att lyfta fram i det här sammanhanget är Sverker Jansons "Kulturvård och samhällsbildning" Den utkommer året 1974, samma år som den nya kulturpolitiken slogs fast med ett bevarandemål. Boken är en bred och grundlig studie över hur och varför kulturminnesvården inte hade deltagit i samhällsbildningen och hur den istället skulle göra det. Med erfarenhet från sin tid som överantikvarie gör Jansson bl. a en teoretisk skiss till hur "kulturarvet" skapas i nutiden som en aktiv process och hur kulturminnesvården genom att förstå detta kan välja medvetet vad som kan bevaras för i morgon. Därmed skulle kulturminnesvården kunna utveckla en framförhållning och slippa rädda de sista förslummade eller redan förstörda spillrorna av kultur- och bebyggelseminnen, innan de helt försvinner.

Efter MUS 65 drogs en kraftfull förändringsverksamhet igång inom kulturminnesvården i mitten på 70-talet. Nu skulle kulturminnesvården in i samhällsbildningen inom den fysiska riksplaneringen. Den viktigaste förändringen var kanske den att nu skildes kulturminnesvården från museernas verksamhet. Samhällsbildningen ägde inte rum på museerna, enligt tidens synsätt, utan den ideala enheten för 70-talets planeringstänkande var länsstyrelselserna.

Den största reformen gällde den regionala organisationen. Den gamla landsantikvarieorganisationen ersattes med en ny länsantikvarieorganisation. De nya länsantikvarierna skulle jämsides och på likställd fot med de övriga samhällsintressena delta i den fysiska riksplaneringen. Det skulle skapas en framförhållning för bevarandebeståndet inom natur- och kulturminnesvård.

Kungstanken inom den fysiska riksplaneringen var ju att vända bevisbördan. Istället för att samhället skulle påvisa i efterhand de skadliga effekterna av den ena eller andra markanvändningen skulle utvecklingsintressena bevisa på förhand att deras nya planerade verksamheter inte skulle medföra några allvarliga miljöstörningar. Råd och anvisningar till hur verksamheten skulle läggas upp i regionala kulturminnesvårdsprogram skulle komma från den centrala riksorganisationen: riksantikvarieämbetet.

Även riksantikvarieämbetet reformerades kraftigt med en omorganisation 1976. Målsättningen för länsantikvariereformen var att kulturminnesvården skulle bli lika stark som naturvården (Biörnstad 1987, Ödmann 1993:55-59).

Kulturminnesvårdens arbete på länsstyrelserna började nu få en ny inriktning inom den fysiska riksplaneringen.

En tidigare inriktning uteslutande på objekt i form av arkeologiska fornminnen och byggnadsmonument skulle nu utvidgas till en inriktning på kulturmiljöer. Det fick sitt praktiska uttryck i arbetet med att ta fram regionala kulturminnesvårdsprogram och beskriva och avgränsa riksintresseområden.

Det nya utvidgade kulturarvs- och bevarandebegreppet uttrycks i propositionen till den nya Kulturminneslagen (Reg.prop. 1987/88:104).

Det fick sin stadfästning med den nya Naturresurslagen 1990, den nya Plan- och Bygglagen 1987, samt Kulturminneslagen 1988. Nu skall inte bara kulturminnesobjekt bevaras. Även det kulturlandskap de ingår som element i och får sitt värde från, skall bevaras.

Det uttrycks i portalparagrafen i den nya Kulturminneslagen som att:
"Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla" (SFS 1988:950).

I den föregående propositionen uttrycks det som:

Att skydda och vårda kulturarvet i vår byggda och odlade miljö är en viktig nationell angelägenhet. Kulturarvet utgörs av vad tidigare generationer skapat. Varje tid bildar sin egen uppfattning om det kulturella arvets betydelse och om vilka delar av kulturarvet som är särskilt betydelsefulla (Reg. prop. 1987/88:104, s 27).

Kulturmiljön beskrivs i Riksantikvarieämbetets forskningsprogram som:

"det samlade upplevelsebara resultatet av generationers arbete och liv. Den tar sig uttryck i landskapet såsom den av människan byggda och odlade miljön /.../ Lämningar av mark- och bebyggelseutvecklingen i miljön bildar en viktig del av samhällets historiska utveckling"
(Riksantikvarieämbetet 1990: 9.)

Genom denna nya lagstiftning uttrycks ett dramatiskt utvidgat kulturarvs- och bevarandebegrepp. Kulturarvsbegreppet är utvidgat från att ha varit kulturminnen till att bli den odlade och bebyggda kulturmiljön. Den är så vid att den även inkluderar kulturbetingade biotoper för växt- och djurliv. Därmed tangerar den naturvården.

Bevarandebegreppet är på samma sätt utvidgat från att ha varit en fråga om bevarande till att bli en fråga om även utformningen av det framtida landskapet. Kulturarvet som kulturmiljö blir därmed en tillgång i samhällsbildningen på så sätt att den skall vara en grund för nyskapande och förändringar av bebyggelse och anläggningar i landskapet (Stjernquist 1993:416).

Detta utvidgade kulturarvs- och bevarandebegrepp innebär en revolution för kulturarvsförvaltningen. Idéer om historiens verkande kraft som varit döda i 50 år återuppstår plötsligt som om de var helt nya idéer. Det är hembygdsrörelsens program för en social hembygdsvård som återuppstår i en ny skepnad (se kap 4:3:1).

Kulturarvsförvaltningen skall vara en resurs och aktiv kraft i den fysiska planeringen för att bevara och utveckla kulturella historiska värden och landskapsplanerande nygestaltning av den fysiska miljön. På samma sätt som naturvården har den ett ansvar för hushållningen med miljövärden. Den skall utveckla även den framtida miljöns historiska kontinuitet. Det nya skall utvecklas i samklang och dialog med det förflutna (Reg. prop 1996/97:3:104-109, 156-57).

Kulturmiljövård – om kulturmiljön eller särskilda ”kulturmiljöer”?

De nya idéerna om en miljöorienterad kulturvård kommer i första hand från politiskt håll. Hur har dessa nya målsättningar och dramatiskt utvidgade ansvarsområden hanterats av kulturarvsförvaltningen och samhällsplaneringen? Vilka nya medel har getts för att administrativt och juridiskt förverkliga dem? Vilken praxis har utvecklats?

I Kulturminneslagens portalparagraf finns en ideologisk programförklaring till det utvidgade kulturmiljöbegreppet. Men i det övriga regelverket till Kulturminneslagen finns bara den lagstiftning som gäller enskilda kulturminnesobjekt (SFS 1988:950). Kulturmiljöns värde, till skillnad från kulturminnen, uttrycks istället i Naturresurslagen (SFS 1987:10). Hur och på vilket sätt dessa värden skall tas tillvara i en planeringsprocess är sedan menat att framgå av Plan- och Bygglagen (SFS 1987:12).

Att förlägga lagskyddet av kulturmiljön i NRL och låta den uttryckas genom den kommunala planeringen enligt PBL ger många konsekvenser för kulturmiljövården. I Naturresurslagen likställs värden och bevarandet av kulturmiljön med naturmiljön. De ingår i samma miljöbegrepp och är resurser som skall förvaltas på ett långsiktigt och uthålligt sätt. Lagstiftningsmässigt har alltså natur- och kulturmiljövården hamnat mycket nära varandra. Det har dock ännu inte fått några särskilda konsekvenser vad avser en möjlig integrering av natur- och kulturmiljövården på länsstyrelserna. Tvärtom, såväl teoretiskt som praktiskt, är det fortfarande ett ganska stort avstånd mellan de två verksamheterna.

Med Plan- och Bygglagen blir den allmänna kulturmiljövården en angelägenhet för den lokala kommunala planeringen. Detta beror på att lagen definierar hur staten överger ett tidigare planmonopol och lämnar över ansvaret för planeringen av den allmänna fysiska miljön, inklusive dess kulturella värden, till kommunerna. Den uttrycker inte på något konkret vis definitioner och preciseringar av natur- och kulturvärden och hur dessa skall skyddas. Denna lag anger enbart att natur- och kulturvärden av ”allmän karaktär skall skyddas så långt möjligt” och att ansvaret för detta delas av alla involverade i planeringsprocessen. Lagens tyngdpunkt ligger istället på att ange hur och under vilka demokratiskt kontrollerade former, förhandlingar mellan olika intressenter inom den fysiska planeringen skall gå till. I praktiken betyder formuleringen ”skyddas så långt möjligt” att skyddet av natur- och kulturvärden är och skall vara en förhandlingsfråga. Den omgivande ramen för vad som i slutändan visar sig vara möjligt att skydda eller inte skydda, blir i praktiken mycket vitt satt. Det är de olika intressenas relativa styrka i en lokal och konkret förhandlingssituation som avgör vad som är möjligt. Som en följd härav, kan liknande ärenden bli behandlade mycket olika på ett jämförande riksplan. Kopplingen mellan den centrala och den lokala nivån inom kulturmiljövården är därför otydlig.

Ett viktigt område undantogs från det planeringsmonopol som kommunerna har. Staten kan undanta avgränsade områden med sådana särskilt utpekade natur- och kulturinnehåll att de är av riksintresse.

Dessa områden har ett lagskydd inom Naturresurslagen som är överordnat den kommunala planeringsrätten. De har därmed ett starkare lagskydd än allmänna natur- och kulturvärden, som bara skall skyddas "så långt möjligt" (Stjernquist 1993).⁸

Hur väljs då dessa riksintresseområden ut och på vilka värdemässiga grunder? Vad blir till slut en kulturmiljö av riksintresse? Definitionen för dessa kulturmiljöer av riksintresse är annorlunda än den tidigare beskrivna definitionen för kulturmiljöer i allmän mening.

I den tidigare definitionen var en kulturmiljö den historiskt upplevelsebara dimensionen av den av människan byggda och odlade miljön (Riksantikvarieämbetet 1990:9, Welinder 1993). En kulturmiljö av detta slag kan inte avgränsas i geografisk mening. Det är människor och den upplevelse de har av en miljö som sätter gränsen för vad som är en kulturmiljö. All, av människan upplevd och påverkad, miljö blir i någon mening en kulturmiljö. Vad som skall bevaras och utvecklas av dessa kulturella dimensioner av miljön blir en öppen och fri fråga.

De kulturmiljöer som utpekade som riksintresseområden definieras inte på detta vis. De definieras istället som "miljöer med kulturhistoriska värden" De uppstår av kulturminnesobjekt och dessas relation till varandra inom ett omgivande område. Särskilt "unika" eller "representativa" monument eller grupper av kulturminnen kan avgränsas och bli en "kulturmiljö", till skillnad från omgivande område av endast "allmän" karaktär. Det är alltså vissa särskilt utpekade kulturhistoriska värden i kulturminnesobjekt och dessas inbördes sammanhang och relation till varandra som avgör att en miljö kan bli en "miljö med kulturhistoriska värden".

Denna definition utgår inte från människors upplevda historiska dimensioner av en miljö. Den utgår istället från att en kulturmiljö bildas av de kulturhistoriska objekt som ingår i den. Detta värde uppfattas och graderas av en antikvarisk förvaltning på ett kulturhistoriskt och vetenskapligt underlag. En kulturmiljö som uppkommer på detta vis av en särskild konstellation av kulturminnen eller av ett monument, ett slott med omgivande park, t. ex, kan avgränsas i geografisk mening. På så vis kan man tala om en kulturmiljö, eller kulturmiljöer i bestämd form singularis och pluralis. Dessa kan avgränsas från vad som "inte" är kulturmiljöer utanför dem. Vissa områden kan då bli "kulturmiljöer", medan andra inte blir det.

Denna definition av en "kulturmiljö", som beror på närvaron av kulturminnesobjekt, har ingen hållbar vetenskaplig relevans. Vetenskapsfilosofiskt måste i så fall motsatsen kunna definieras. Vad är inte en kulturmiljö, till skillnad från en kulturmiljö? I logisk mening håller det inte. Det skulle bli ett resonemang om att "allt" i någon mening ingår i kulturmiljöbegreppet, men att en del kulturmiljöer är "mer" kulturmiljöer än andra. Däremot fungerar definitionen som ett underlag för en administrativ, politisk och praktisk sortering av vad man är mest angelägen om att bevara. Den akuta risken är naturligtvis att man blir blind för den allmänna kulturmiljön utanför "kulturmiljöerna". Den kanske rentav försvinner, definieras bort.

⁸ För en analys av kulturmiljövården och den fysiska planeringen se Stjernquist 1993, Eklöf 1996, Cars 1996.

Kulturmiljövårdens teori och praktik som den uttryckts i portalparagrafens retorik i KML , i lagskyddet i NRL och i PBL:s planeringslagstiftning, kan sammanfattas i två program:

- kulturmiljön i obestämd form singularis är den upplevelsebara historiska dimensionen av den byggda och odlade miljön. Den har ett allmänt kulturvärde och skall skyddas *så långt möjligt*.
Ansvaret för detta åligger samtliga parter i den fysiska planeringsprocessen. Medborgarnas intressen företräds av de valda kommunnämnderna i de olika kommunerna.
- kulturmiljöer i bestämd form singularis eller pluralis är miljöer med särskilda kulturhistoriska värden. Dessa miljöer utpekade ha särskilda kulturvärden och *skall* skyddas.
Ansvaret för detta är statligt och åvilar på nationell och regional nivå riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna, i samarbete med regionala museér.

Definitionsproblematiken

Dessa olika definitioner och utvecklade praxisformer är problematiska ur flera synvinklar. I sig ligger "problematiken" i sakens natur. En oproblematiserad kulturmiljövård, liksom en oproblematiserad kulturpolitik är kanske varken möjlig eller ens önskvärd i ett demokratiskt samhälle.

Men problemet med definitionerna är att de speglar två i sig oförenliga synsätt på vad som är en "kulturmiljö". Dessa synsätt finns både inom och utom kulturmiljövårdsförvaltningen. När de samexisterar sida vid sida skapas en oklar situation om vilken av dem som verkligen gäller. En osäkerhet och en ambivalens uppstår, där förvaltningen på ett opportunistiskt vis undviker att ta klar ställning för ett alternativ.

Att utgå från kulturmiljön som den av människor historiskt upplevda dimensionen i hela den byggda och odlade miljön innebär att man i första hand bevarar och utvecklar kulturvärden i den allmänna miljön. Arbetet leds in mot att påverka den planerande och gestaltande utvecklingen i den byggda och odlade miljön. Strategin är offensiv och tar sig an "hela" miljön.

Problemen med en sådan strategi är många.

Det representerar ett sätt att arbeta som skiljer sig från traditionella antikvariska praxisformer med att avgränsa och utpeka särskilda kulturella värden. Det innebär också ett steg bort från en äldre, men stark och livskraftig, konserverande inriktning på att bevara och skydda, att sätta en glaskupa över vissa utvalda element i den allmänna kulturmiljön. Utvecklade praxisformer för ett mer gestaltande utvecklingsinriktat arbete, där äldre och nyare kulturelement skall integreras och samverka i samhällsbildningen, har ännu en lång väg att gå.

För den övriga samhällsförvaltningen skulle en ny inriktning mot att integrera gammalt och nytt i samhällsbildningen också innebära en drastisk och svår omvärdering av tidigare synsätt och attityder. Det modernistiska arvet om att äldre och nytt, bevarande och nybildning står i motsats till varandra och ej kan förenas, är tungt och fortfarande starkt .

Att istället utgå från särskilt utpekade områden som "kulturmiljöer" innebär att man i första hand koncentrerar sig på att peka ut kulturvärden för enskilda kulturminnen

och dessas samhörighet och relation till varandra. Kring dessa dras sedan en avgränsning för ett område som blir en "kulturmiljö". Arbetet med att avgränsa områden leds in mot att bevaka och bevara ett urval av kulturella värden i den planerande och gestaltande utvecklingen i den byggda och odlade miljön. Strategin blir defensiv och inriktad på att enbart ta sig an valda delar eller detaljer av miljön. Denna praxis har flera fördelar. Den viktigaste är kanske att den representerar en gammal antikvarisk förvaltningstradition. Därmed erbjuder den trygga, beprövade och djupt ingrodda arbetssätt. Dessa sätt att arbeta uttrycker även trygga och förankrade kulturkonserverade former för hur man "producerar" kulturvärden. Dessa kan vara svåra att avstå från.

Den erbjuder också ett språk och en argumentation inom förhandlingsprocessen i den fysiska planeringen som även motparterna förstår och kan förhålla sig till. Nackdelarna med denna konserverande avgränsningsstrategi är naturligtvis uppenbara och djupt problematiska. Det blir en strategi som inriktar sig på att rädda vad som räddas kan inom begränsade revir. Strategin är defensiv och inriktad på att rädda ett urval detaljer eller en avgränsad fläck inom en utveckling, som kulturmiljövårdsförvaltningen i övrigt fransäger sig anspråk på att kunna utveckla eller påverka. Urvalet av kulturminnen och de geografiska avgränsningarna runt dessa blir med nödvändighet svåra och kontroversiella ärenden. När och hur tar en kulturmiljö slut, baserad på vems urval av vad för slags kulturminnen?

Enligt författarens åsikt avspeglar den officiella retoriken inom kulturmiljövården och kulturminneslagens portalparagraf en klar målsättning med att utveckla kulturmiljöbegreppet till "den av människor upplevda dimensionen i hela den byggda och odlade miljön". Det torde också vara denna definition som vanliga samhällsmedborgare känner sig mest delaktiga i. När det då visar sig att det ändå inte är denna syn som styr själva praxis uppstår det en brist på överensstämmelse mellan vad lagen och förvaltningen uttrycker att den vill och hur verkligheten till slut ser ut. Denna brist på överensstämmelse är ett misslyckande för de politiska målsättningarna om en mer utvidgad och samhällsrelevant kulturmiljövård. Det uppstår en klyfta mellan vad som sägs och vad som görs. Enligt en del kritiska kommentarer är klyftan mellan retoriken och den praktiska verksamheten så vid idag att värden av kulturmiljön skulle kunna avvecklas och en nygammal monumentvård, en "monumentmiljövård" återuppstå.

Problematikens bakgrund och uppkomst

Hur har denna situation uppkommit? Det är knappast så enkelt som att kulturmiljövården är konservativ och inte vill eller kan utveckla sina attityder och verksamhetsformer. En sådan kritik vore både enfaldig och orättvis. Motståndet mot ett utvidgat kulturmiljöbegrepp är mycket tungt från många aktörer och beror på många orsaker. Kulturmiljövården, liksom all annan förvaltning, agerar inom en ram som bestäms av vad som är politiskt och administrativt möjligt. Den politiska verkligheten för den antikvariska verksamheten är mycket komplex och motsägelsefull. Dess interna ambitioner och målsättningar bestäms av den själv. Men vad som blir möjligt att förverkliga och uppfylla i en konkret praxis bestäms av den yttre sociala och politiska verkligheten av omgivande intressen.

Med den nya Plan- och Bygglagen 1987 gav staten upp sitt planeringsmonopol och lämnade över det till kommunerna. Lagtexten anger att natur- och kulturvärden skall skyddas så långt möjligt och att detta är allas ansvar i den fysiska planerings-

processen. Vad som kan avgöras vara "så långt möjligt" gentemot andra planeringsintressen är helt en förhandlingsfråga inom varje berörd kommun.

Den större delen av vården av den allmänna kulturmiljön släpps därmed ner till kommunnivå. Vem företräder då kulturmiljövårdens intressen på kommunal nivå? Flera kommuner har tillsatt kommunantikvarier, men de är inte tvungna till detta. Kulturmiljövårdens intressen kan istället företrädas på kommunal nivå av kommunnämnden själv.

Svårigheterna med att utveckla en engagerad, offensiv kulturmiljövårdsverksamhet beror också på kulturarvsförvaltningens, i många fall, distanserade och ytliga förankring till en allmän, medborgerlig opinion.

Alltför sällan samverkar den med eller bildar aktivt opinion själv för viktiga och avgörande frågor inom kulturmiljövård, varken på länsstyrelse-, eller museinivå. För en stor opinion riskerar därför kulturmiljövården att bara vara en byråkratisk verksamhet, långt över huvudet på vanliga människor och till deras förståelser av vad kulturmiljön utgörs av.

Den befintliga samhällsopinionen, allmänhetens eget intresse och engagemang i kulturmiljövårdsfrågor, har svårt att nå fram till förvaltningen, genom reglerade kanaler. Det finns en brist på mötesplatser mellan kulturarvsförvaltningen och allmänheten.

Med denna hårda kritik framförd måste det dock sägas att den är delvis djupt orättvis. På många håll i landet bedrivs en engagerad och medborgerligt förankrad kulturmiljövård, i samverkan med kommunledningar som både tar tillvara och utvecklar sina lokala kulturmiljöer. Ändå kvarstår kritiken mot den generella kulturmiljövårdens brister.

Medborgarnas intressen företräds på ett indirekt vis av dess valda kommunnämnd vad gäller lokal kulturmiljövård. Det är kommunnämnden som avgör om den vill utveckla en intressant utvecklande kulturmiljövård eller inte. Den är inte tvungen till det. Är medborgare missnöjda med den kulturmiljövårdspolitik kommunen har eller inte har, kan de rösta bort kommunnämnden i nästa val, det är allt. Detta är knappast tillfredsställande.

Allt detta pekar mot att det finns ett demokratiskt problem, en brist på möjligheter för samhällsmedborgarna att kunna påverka och engagera sig direkt i kulturmiljövårdspolitiska frågor. Detta till trots att det medborgerliga intresset och engagemanget kring både natur- och kulturmiljö finns, eller är mycket lätt att väcka. Frågor om både bevarande, om- och nygestaltning av den egna miljön engagerar normalt ett mycket stort antal människor på det lokala planet. Det är knappast här det brister.

Kritiskt uttryckt medför detta att vi inte har den kulturmiljövård, med betoning på miljö, vi skulle kunna ha.

Nya uppgifter: positiva bruk av kulturarv?

Under 1990-talet har kulturarvet slagit igenom som ett nygammalt begrepp inom samhällsliv, politik och förvaltning. Kraftiga ekonomiska förändringar, en hög stadigvarande arbetslöshet, medlemskap i EU, en ny grupp medborgare med utländsk härkomst, m.m., har gjort att frågor om den svenska nationella självbilden och bilden av Sveriges plats i världen blivit aktuella. På ett existentiellt plan har framstegstron, löftet om framtiden, fallit i trovärdighet. På grund av dessa faktorer har kulturarvsbruket hettats upp och blivit dramatiskt aktuellt i den svenska samhällsbilden. Idag lyfts därför kulturarvet fram som ett av de centrala kulturpolitiska områdena (Reg. prop. 1996/97:3, s 156).

Det gamla bevarandemålet i kulturpropositionen från 1974 (SOU 1974:28) om att: *bevara och levandegöra äldre tiders historia* har med den senaste kulturpropositionen skiftat till att:

bevara och bruka kulturarvet (Reg.prop 1996/97:3, s 27).

Det uttrycker en mer aktiv syn på kulturarvet och kulturarvsförvaltningen har fått ett politiskt ansvar för att se till att det brukas på ett ansvarsfullt och insiktsfullt sätt (Reg. prop. 1996/97:3, s 156).

Den kanske mest bidragande faktorn till varför frågor om kulturarvet och svensk kulturell identitet har blivit så politiskt aktuella är den nya grupp av svenska medborgare med utländsk härkomst som har invandrat till Sverige under de sista 30 åren. Hur skall dessa ges även kulturella möjligheter att bli delaktiga i den svenska samhällsbildningen, inklusive att få ta del av och bli delaktiga i bildningen av det svenska kulturarvet? Hur skall samtidigt det svenska kulturarvet kunna inkludera och kommunicera närvaron av andra kulturarv och kulturella identiteter hos dessa nya svenskar?

En insikt har vuxit fram om att kulturarv inte bara uttrycker historiska samhörigheter och kulturella identiteter i tid och rum, men även vilka som inte tillhör dessa kulturella samhörigheter och står utanför. Kulturarvets klassiska uppgift är ju att uttrycka både vilka *vi* är och vilka *de andra* är.

I denna situation har det blivit politiskt nödvändigt att omdefiniera både vilka *vi* är och vilka *de andra* är.

Kulturarvsförvaltningens museiverksamhet har därför fått i uppgift att aktivt och uttryckligen använda kulturarvet som ett sätt att både främja och skapa kulturell samhörighet och förståelse för andra kulturella identiteter. De skall även motverka och argumentera emot alternativa kulturarvsbruk som, tvärtemot, vill befästa, avgränsa det egna kulturarvet för att kunna skilja ut och exkludera "de andra". Främlingsfientliga intressen skall inte få ta över forntida symboler och uttryck för det svenska kulturarvet och göra dem till sina (ibid).

Inga Lundström från Statens Historiska Museum har på uppdrag av regeringen tagit fram ett handlingsprogram för en ny samhällsroll för museerna. I detta program skall museerna genom programutställningar och samverkan med skolor, invandrarsorganisationer, m. m. motverka främlingsfientlighet och rasism (Lundström 1996).

Kulturarv som ekonomisk utvecklingsresurs?

Kulturarvsförvaltningen skall idag även främja ekonomiska intressen genom att utveckla kulturarvet som resurs för turism, fritidsrekreation och för attraktivitetshöjande regionplanering (se även kap 3:4). Det har också uppmärksamats vilken stor roll kulturarvsområdet kan spela för skapandet av arbetstillfällen och arbetsmarknadsutbildning.

Kulturutredningens slutbetänkande ger en mycket målande beskrivning på hur kulturmiljöer och kulturarv pekats ut som resurser för turism och rekreation. Möjligheter till rekreation och ett kulturellt utbud framhävs som viktigt och centralt för den enskilde medborgarens behov av mening och upplevelser i sitt liv. Marknadsföringen är riktad mot såväl inhemsk som internationell turism. Sverige skall marknadsföras, inte bara med hjälp av sin natur, men även med hjälp av kulturmiljöer och kulturarv (SOU 1995:84, s 511-516). På så sätt blir kulturarv och kulturmiljöer strategiska resurser för utvecklingen av turistnäringen.

Stora satsningar har gjorts för marknadsföring av kulturmiljöer och museer, bl. a av Riksantikvarieämbetet för nationalmonumenten Gamla Uppsala och Birka, där även nya museer byggts. Sveriges fem världsarvsobjekt utmålas ha stor potential för särskilt satsningar och marknadsföring av turistmål. I Visby har en årlig medeltidsvecka vuxit ut till en totalsatsning där hela staden går ut och återupplever sin medeltida historia med historiespel, musik och mat. En nominering till världsarvslistan hägrar...

Länsstyrelserna, länsmuseumerna, Riksantikvarieämbetet och Svenska Fastighetsverket, med sponsorer, har tagit fram skriften "Upptäcktsresan", som årligen presenterar valda delar av kulturarvet som turistmål åt de breda folklagren. Detta arbete har senare mynnat ut i bildningen av nationalorganisationen "Svenskt Kulturarv" som, enligt citat, skall "fördjupa intresset och öka kunskapen om vårt kulturarv hos en bred allmänhet"

Alla dessa initiativ och satsningar tros bli av allt större betydelse för turistnäringen. De planeras att ingå i ett nationellt handlingsprogram för turism, lett av en ny turistmyndighet. Kulturarvsförvaltningen förutsätts i framtiden arbeta i nära kontakt och samverka med denna nya myndighet.

Kulturutredningen framhäver även hur satsningar på kulturturism haft mycket positiva effekter på lokala ekonomier. Nedläggningshotade glesbygder kan t. ex få nytt liv genom satsningar på turism, där bygdens särart och historia används som utgångspunkt för utvecklade turistprofiler. Detta har även haft socialt gynnsamma spridningseffekter. Mobilisering och samling kring det gemensamma arvet, t. ex genom teateruppsättningar, upprustning och visning av den egna nedlagda industrimiljön, har varit sätt att bygga upp vilja till kraft och nytänkande hos invånare, samtidigt som det har inneburit alternativa utkomstmöjligheter. På detta vis har hela museilandskap kunnat byggas upp med inslag av teater, musik och levande hantverkstradition, i t. ex Bergslagen.

EU:s strukturfonder för satsningar på hotade glesbygder ger möjlighet till breda turismsatsningar av detta slag.

Stora satsningar på kulturarvet görs idag även av arbetsmarknadsmässiga skäl. Satsningar på kulturarv har goda förutsättningar för att skapa sysselsättningsmöjligheter. Kulturarv ger jobb.

Ett område som särskilt kan pekas ut är kanske de satsningar som gjorts på byggnadsvården. Arbetslösa byggnadsarbetare har sysselsatts i utbildnings- och utvecklingsprojekt där äldre hantverks- och materialkunskaper tagits tillvara (Reg.prop 1996/97:3, s 160). Härigenom har akut hotade kulturarv i form av hantverkskunskaper och kunskaper om äldre tiders byggnadssätt och –material kunnat bli levande kunskap hos levande byggnadsarbetare. Därmed kan kulturarv som återupplivat hantverk och ny kunskap föras tillbaka till svensk nutida byggnadstradition.

5 KULTURARVSFÖRVALTNINGEN IDAG: POLITISKT INSTRUMENT, VETENSKAPLIG VERKSAMHET ELLER SOCIAL PROCESS?

Vad är kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag? Vad är dess "nytta"?

Enligt den senaste kulturpropositionen skall den, korthugget uttryckt, *bevara och bruka kulturarvet* (Reg.prop 1996/97:3, s 27) Vad innebär det?

I kap 2 utvecklades ett perspektiv på kulturarv. Bevarande och skapande av kulturarv var sätt att organisera och uttrycka kollektiva minnesprocesser. På ett metaforiskt vis materialiseras, förkroppsligas minne till kulturyttringar, särskilt materiell kultur och miljö. Bevarandet och skapandet av kulturarv var en ständigt pågående, öppen, dynamisk och djupt politiskt laddad samhällsprocess. Dess syfte var att skapa, uttrycka och bekräfta kollektiv, existentiell identitet och förankring i tid och rum. Det kollektiva minnet som en övergripande politisk samhällsprocess, ett samhällsminne, uttrycker vilka som hör till samhället, vilka som inte gör det, varifrån samhället kommer och hur det vill bli ihågkommet i framtiden. Detta samhällsminne uttrycker hur samhället skriver sin historia, sin biografi. Det är grundläggande politiskt till sin natur. Vilken historia, vilket kulturarv skall vara den för tillfället "rätta" ? På vilket sätt får vilka lov att vara med och skapa den?



FIG 10. Kulturarvsförvaltningens politiska ansvarsuppdrag

Kulturarvsförvaltningen har som ideologiskt uppdrag att välja, normera och värdera vilken historia som för tillfället skall vara den "rätta", politiskt korrekta historien och vilka grupper i samhället som den omfattar. Uttrycket "för tillfället" uttrycker kulturarvsförvaltningens samtidsförankring. Förvaltningen är det statliga institutionaliserade uttrycket för detta politiska ansvarsuppdrag (fig. 10).

Den får därmed en starkt normerande roll genom att peka ut kulturarvets officiella, "rätta" symbol- och upplevelsevärden, vilken historia eller "kollektiva minne" som är den förenande och politiskt korrekta för hela samhället. Kulturarvsförvaltningen anger

också spelreglerna för hur samhällsgrupper tillåts vara delaktiga och ge självständiga uttryck i denna kulturprocess.

Ett annat, mindre politiskt laddat, men lika ansvarsfullt uppdrag för kulturarvsförvaltningen är att bevara och utveckla värdet av samhällets historiska källor. Den skall ombesörja att ofta unika och oersättliga historiska källor bevaras som en långsiktig resurs för kommande generationer. Den skall även utveckla ny vetenskaplig kunskap ur de historiska källorna. Detta är kulturarvsförvaltningens bevarandemässiga och vetenskapliga uppdrag för att förvalta de historiska källornas dokument- och resursvärde.

Ett sista ansvarsuppdrag är att peka ut, välja vilka nya kulturarv till minnet av oss själva ur vår egen tid, som skall kvalificera sig för att testamenteras vidare till kommande generationer.

Hur uttrycker och verkställer kulturarvsförvaltningen dessa ansvarsuppdrag? Hur har den gjort det förr och hur gör den det idag? På vilka möjliga vis kan den göra det i morgon?

5.1 Den äldre kulturenationalistiska förvaltningen

Den äldre kulturarvsförvaltningen uttryckte på ett mycket klart och tydligt sätt vad dess verksamhet handlade om och till vilken nytta den var. Den skapade och förvaltade *nationens, fosterlandets* kulturarv.

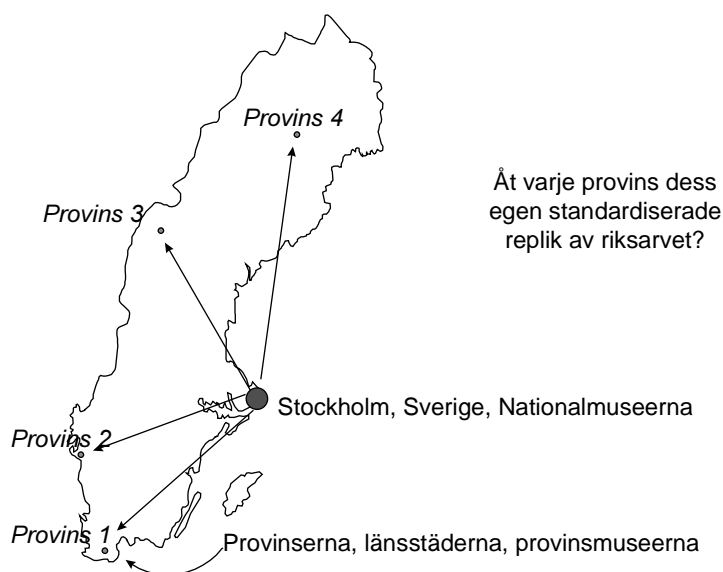


FIG 11. Historie- och kulturarvsprocessens geografiska hierarkier enligt äldre centralstyrande modell

Andra kulturarvsprocesser utanför den statliga institutionella kulturarvsprocessen marginaliserades eller inkorporerades. Vad som valdes ut att bli en del av det nationella kulturarvet samlades in från provinserna för att föras till Stockholm och dess muséer (Viksten 1937:236).

Detta nationella, fosterländska och auktoritära kulturarv skulle i lagens namn bevaras i kraft av sitt vetenskapligt definierade kulturhistoriska värde och sitt pietetsvärde. Pietetsvärdet var den vördnad och känsla av helgd det nationella

kulturarvet skapade för minnet av de *svenska förfäderna* (se SOU 1922:11,12, s 1, Reg. prop 1942:8, s 31). Minnet av vårt gemensamma ursprung och historia från de äldsta tidernas gryning var det kulturella kitt som höll nationen samman.

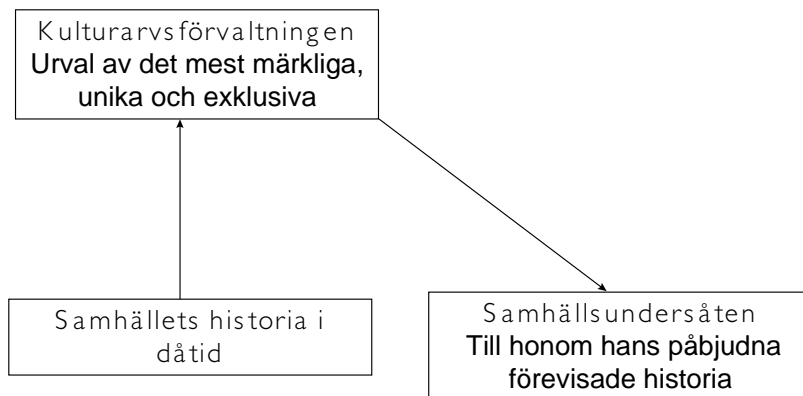


FIG 12. Historie- och kulturarvsprocessens demokratiska hierarki enligt äldre modell

Som vittnesbörd om de äldsta tiderna hade det arkeologiska kulturarvet ett särskilt laddat värde. Det hade därför en särskilt framskjuten plats i kulturarvsförvaltningen – en plats det har behållit och förstärkt.

Enligt Sigurd Curman var kulturarvet det "fastebrev" vi hade på att detta land var vårt och hade varit det sedan äldsta tider (Curman 1945:36)

Kulturarvet var den utvalda del av unikt kulturstoff som kunde undantas från den övriga samhällsutvecklingen och bevaras under lagstiftningens hägn. Dess värde utgjordes av dess kulturhistoriska värde, som var definierat enligt en essentialistisk värdeprincip. Denna princip uttrycker att vetenskapliga och kulturella, estetiska värden, i positivistisk mening, skulle vara neutrala, objektiva egenskaper i ett objekt i sig själv. Både vetenskapliga och kulturella värden skulle vara objektiva fakta och kunna uppfattas på samma sätt av alla människor. Genom en långsamt och mödosamt förvärvad empirisk och vetenskaplig kulturhistorisk sakkunskap kunde kulturarvets vetenskapliga, estetiska och nationella värden uttryckas av en utvald kulturarvsexpertis (se kap 2:4).

Denna kulturarvsförvaltning behövde inte argumentera för kulturarvets värden. Huvudansvaret var att bevara det, enligt en musealt styrd ideologi. De som hade en bildning förstod dess värden själva. Innanför en glasmonter på ett museum eller som ett monument i landskapet talade kulturarvet av sig självt till den invigde...

5.2 Den moderna byråkratiska kulturarvsförvaltningen

Den moderna kulturarvsförvaltningen har vuxit fram ur den äldre kulturarvsförvaltningens musealt präglade form och verksamhet.



FIG 13. Historie- och kulturarvsprocessens geografiska hierarki enligt modern modell

Verksamheten är utformad som en ganska hårt sammanhållen och skarpt avgränsad administrativ verksamhet. Enligt John Carman är kulturarvet den kategori av kulturstoff som samhället *i kraft av en lagstiftning* lyfter ut ur ett tidigare sammanhang, med motivet att det har särskilda värden. Det är lagen som definierar och skapar kulturarvet och dess förvaltning.

Den är utformad efter 4 principer om kulturarvet (Carman 1996). Kulturarvet är:

- en ändlig och icke förnyelsebar kulturell resurs
- en allmän angelägenhet av icke privat karaktär
- styrd av lagstiftning
- föremål för rationell värdering

Kulturarvsverksamhetens uppgift blir att ur lagens bokstav objektivt och värderationellt urskilja, samla in och bevara ett kulturarv. Vad som skall pekas ut till att bli kulturarv får inte styras av snedvridna klass- eller statusbaserade urvalskriterier. Det får inte heller riskera att uppstå tidsluckor i kulturarvets sammansättning. Kulturarvet skall vara gemensamt för alla. Därför måste det urval och den insamling som sker av kulturarvet vara så representativt sammansatt som möjligt för att kunna uttrycka hela samhällets historia (Reg.prop 1996/97:3,s 126-28).

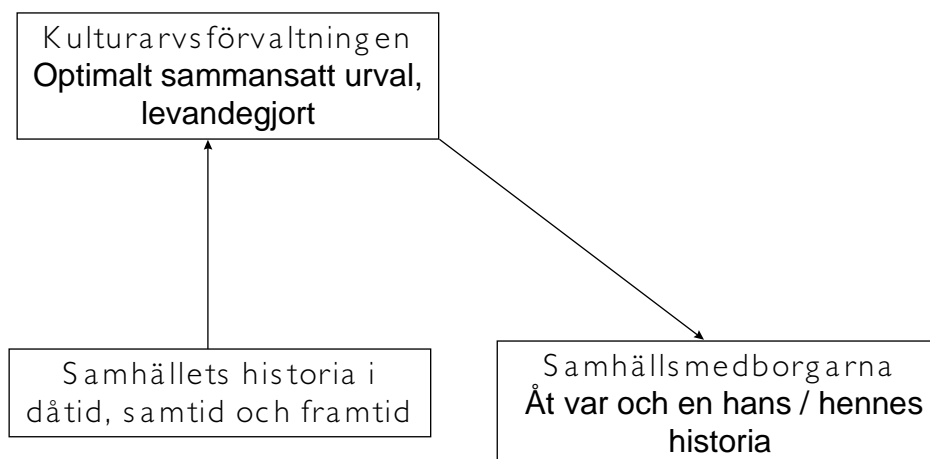


FIG 14. Historie- och kulturarvsprocessens demokratiska hierarki enligt modern modell

Kulturarvet, och den kunskap som finns i det, måste därefter förmedlas och levandegöras. Det är en demokratisk rättighet för medborgarna att få veta och ta del av sitt kulturarv. Kulturarvsförvaltningens politiska ansvarsuppdrag blir att urskilja, samla in, bevara och levandegöra detta kulturarv åt alla samhällsmedborgarna på ett opartiskt och demokratiskt sätt (fig 13, 14). På så vis skall historien bli en levande och positiv kraft för medborgarna och samhällsbildningen. Detta ansvar för kulturarvsförvaltningen innebär även ett ansvar för att kulturarvet inte skall missbrukas i främlingsfientliga och särskiljande syften (ibid:129-30).

Karakteriseringen av den äldre kulturnationalistiska och den moderna kulturarvsförvaltningen är till viss del teoretiska idealbilder. Den äldre ideologin har inte försvunnit utan finns på många sätt och ofta omedvetet, kvar i förhållningssätt och attityder inom förvaltningen. Utan att längre känna till eller nödvändigtvis sympatisera med den, kan dess hierarkiska och kulturkonserverativa attityd hänga kvar som en oreflekterad praktik man inte kan frigöra sig från. Den moderna förvaltningsmodellen, så som den framgår av de kulturpolitiska texterna, är i mångt och mycket en kulturpolitisk reaktion på de äldre tänkesätten. Denna reaktion behöver dock inte ha omsatts i praktiken som en konkret förändring av insamlingspraktik och tänkesätt. Istället existerar ofta gamla och nya sätt att se på verksamheten sida vid sida i förvaltningsverksamhet. Likheterna mellan den äldre kulturnationalistiska och den kulturpolitiskt, mer modernt formulerade modellen kan också vara större än skillnaderna. Det handlar i bägge fallen i stor utsträckning om att tillhandahålla, erbjuda ett kulturarv åt medborgarna – från ovan.

5.3 Kritiken mot formuleringen av förvaltningens uppdrag

Kulturarvsförvaltningens ansvars- och förmedlingsuppdrag, så som den är formulerad i de kulturpolitiska texterna, har blivit kritiserad på flera punkter (Bohman 1997a:12-13).

Generellt går kritiken ut på att förvaltningens uppdrag och förmedling har en politisk innebörd som är omöjlig att komma undan. Men uppdraget är formulerat och framställt som om det inte finns en politisk, normerande innebörd i det.

Tvärtom, så framställs förvaltningens ansvars- och förmedlingsuppdrag som en värdebefriad, neutral verksamhetsuppgift. Ett kulturarv skall samlas in som skall vara objektivt sammansatt och så representativt, att det kan bli ett "allas" kulturarv. Det anges inte vilken historia, kulturarv som skall förmedlas, bara att det måste vara "optimalt" sammansatt (ibid).

Ett antal centrala förhållanden kring verksamhetens innebörd och karaktär förblir därmed dolda och outtalade.

För muséernas insamlingsverksamhet hävdar kritiken att det går inte att objektivt och neutralt samla in ett idealiskt sammansatt "representativt" urval av "allt" som kan tänkas vara en del av ett kollektivt samhällsminne. Principen är kanhända vällovlig och ambitiös, men den blir omöjlig i praktiken. Historiska spår och det kollektiva samhällsminnet är i princip oändliga företeelser – liksom den materiella kulturen. Det går inte att samla in allt detta på ett neutralt och objektivt vis – inte ens i begränsade "typexemplar". Det enda som är möjligt är att göra ett urval på vad man vill bevara, samla in och förmedla.

Detta urval måste bero på vad man vill veta och vad det skall representera.

En annan del av kritiken skjuter in sig på vad det man samlar in skall representera. Det kollektiva minnet, samhällsminnet kan inte samlas in i, t. ex. ett urval av föremål vilka därefter, i sig själva, berättar något. Verkligheten framställs som mer komplex än så. Det som ett insamlat urval av t.ex. objekt skall berätta och representera bygger på hur de tolkas. Det är dessutom ofrånkomligt att man förändrar äldre betydelser och skapar nya, när ett insamlat objekt förs från en kontext över till en ny. Detta betyder att förvaltningens insamling redan i urvalet och i själva handlingen av att ställa ut något skapar nya värden. Det går inte att samla in och ställa ut, att peka ut något till att ingå i ett kulturarv, utan att skapa nya symbolvärden och metaforer (se kap 2:2).

Att vilja förtiga, dölja detta genom att framställa verksamheten som ett i princip objektivt och neutralt uppdrag blir olyckligt, enligt kritiken. Försök att objektifiera, neutralisera och därmed kontrollera kulturarvet, kan ses i sig som ett politiskt uppdrag – men av en dold, förtäckt karaktär (Lundström 1996).

Försvaret mot kritiken av kulturarvsförvaltningens insamlings- och förmedlingsverksamhet

De som vill försvara sättet som kulturarvsförvaltningen bedrivs, på hävdar att en förvaltning, som på ett demokratiskt sätt vill slå vakt om, bevara och förmedla den historiska dimensionen av samhällsbildningen, inte kan och får vara av politisk karaktär.

Att hävda att förvaltningens verksamhet är politiskt och ideologiskt betingad redan i sitt sätt att välja och normera vad som skall pekats ut att bli en del av ett kulturarv, åstadkommer bara en allmän politisering av verksamheten. Kulturarvet har tvärtom vissa universella värden och förvaltningen utgår från en vetenskaplig grund för sin verksamhet. Förvaltningen måste slå vakt om sin egen integritet och vägra låta kulturarvet bli en fråga om vilket växlande politiskt bruk av den som är "rätt" i tiden (Kohl & Fawcett 1995-4-9).

Försvaret för och kritiken emot kulturarvsförvaltningens nuvarande verksamhet och uppdrag uttrycks i en laddad diskussion om karaktären och arten av kulturarvets värden. Finns det universella, allmängiltiga värden i kulturarvet som i princip är oberoende av tid och rum? Eller finns det bara relativa, partikulära värden i kulturarvet, som alltid är beroende av i vilken tid och på vilken plats de uttrycks?

Denna diskussion reflekterar och återspeglar en debatt kring förhållandet mellan humaniora och samhälle och kunskapsproduktionens natur som pågått inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesdisciplinerna en längre tid. Förenklat uttryckt gäller diskussionen om kunskap, kunskapsproduktion och värden är av ett objektiva eller relativt slag.

Inom arkeologin har den uttryckts som en strid mellan "processuella" och "postprocessuella" uppfattningar om vad arkeologi är. Den debatten har till stor del fastnat i en ställningsstrid mellan oförenliga teoretiska positioner. Enligt min åsikt har många av debattörerna en relativt abstrakt präglad verklighetssyn som inte i någon större utsträckning utgår från någon "verklighet" utanför de akademiska elftenbenstornen. Det vore olyckligt om diskussionen kring kulturarvets värden och kulturarvsförvaltningens uppgifter skulle röna samma öde. Därtill är dess samhällsroll och betydelse för samhällsbildningen alltför stor.

Hur skall istället diskussionen kunna vidareutvecklas och fördjupas till en mer informerad och differentierad debatt kring kulturarvets eventuellt olika värden, med åtföljande konsekvenser för förvaltningens teori och praxis?

En väg är att på ett djupare och mer ingående sätt analysera de värdeskalor som finns för det som identifieras som kulturarvet och som ger upphov till de olika ansvarsuppdrag som kulturarvsförvaltningen har.

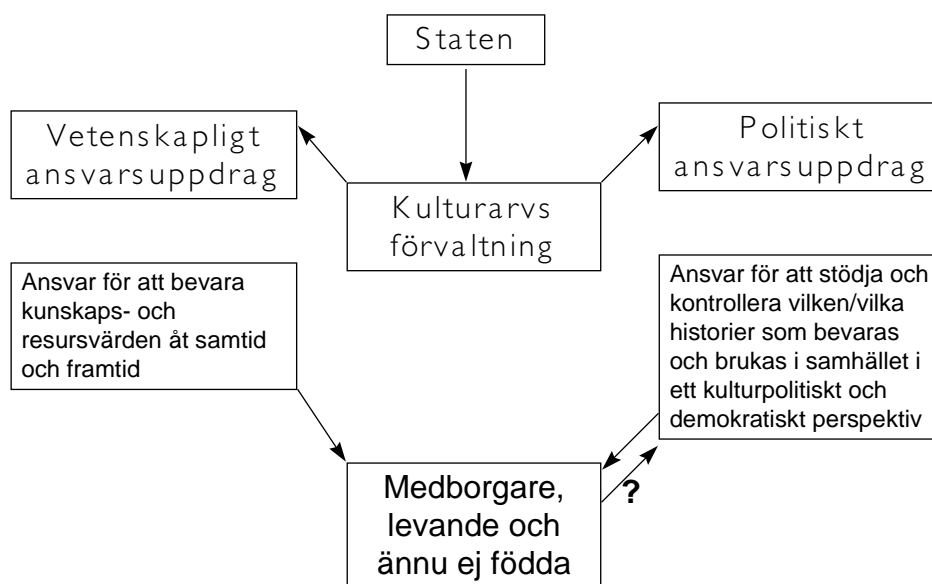


FIG 18. Kulturarvsförvaltningens vetenskapliga och politiska verksamhet- och ansvarsuppdrag

5.4 Kulturarvsförvaltningens skilda värdeunderlag och ansvarsuppdrag

För att utveckla debatten om kulturarvets värden är det nödvändigt att gå in och fördjupa analysen kring de olika värdena. Det som vi identifierar som kulturarv har inte ett, men många och ofta helt olika värden.

En utgångspunkt kan vara att uttrycka kulturarvets värde dels som historiskt dokumentvärde och dels som upplevelsevärden av olika slag (Nordin & Unnerbäck 1995). Dessa två kategorier kan, något utvidgade, definieras som vetenskapligt dokument- och resursvärde samt symbol- och upplevelsevärde.

Kulturarvsvärden

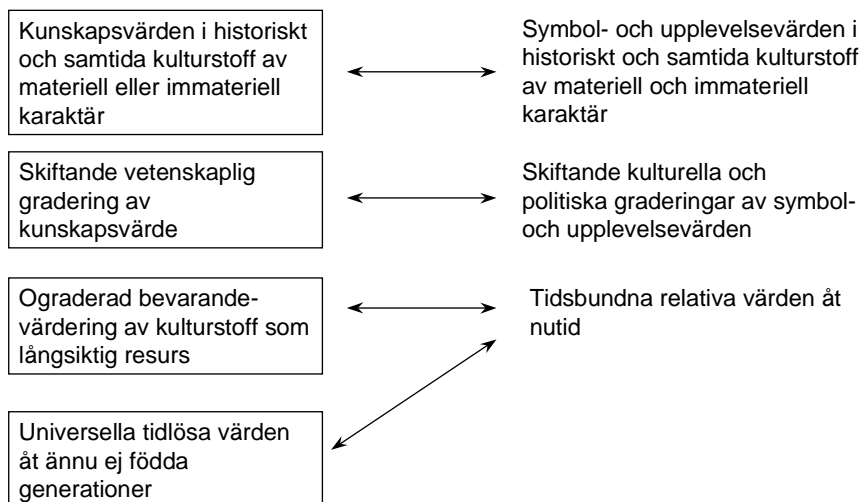


FIG 16. Kulturarvsvärden. Dokument-, resurs-, symbol- och upplevelsevärden



FIG 17. De två värdeskalornas skilda argumentationer

Historiskt dokument- och resursvärde

Kulturarvsprocesserna utnyttjar i stor utsträckning historiska spår av olika slag. Dessa har ett dokumentvärde som källmaterial. Värdet graderas vetenskapligt av den pågående forskningsverksamheten, bedriven inom eller utom kulturarvsförvaltningen.

Ett historiskt spår kan ha ytterligare ett värde, oberoende av det graderade värdet det ges av pågående vetenskaplig forskning. Det kan ges ett långsiktigt egenvärde som en resurs av icke-förnyelsebart slag. Det får då ett värde på samma sätt som naturresurser och som skall bevaras till kommande generationer (fig 19).

Vad för ansvarsuppdrag ger dessa värden kulturarvsförvaltningen? Förvaltningen blir tilldelad ett uppdrag för att på ett långsiktigt vis bevara och utveckla kunskapsvärdet av historiska spår och källor.

Det är denna verksamhet som är den dominerande delen av den kulturarvsförvaltning vi har. Det är också där vi återfinner den dominerande yrkeskåren inom kulturarvsförvaltningen: arkeologerna. Verksamheten bedrivs som en kulturminnesvård och en kulturmiljövård.

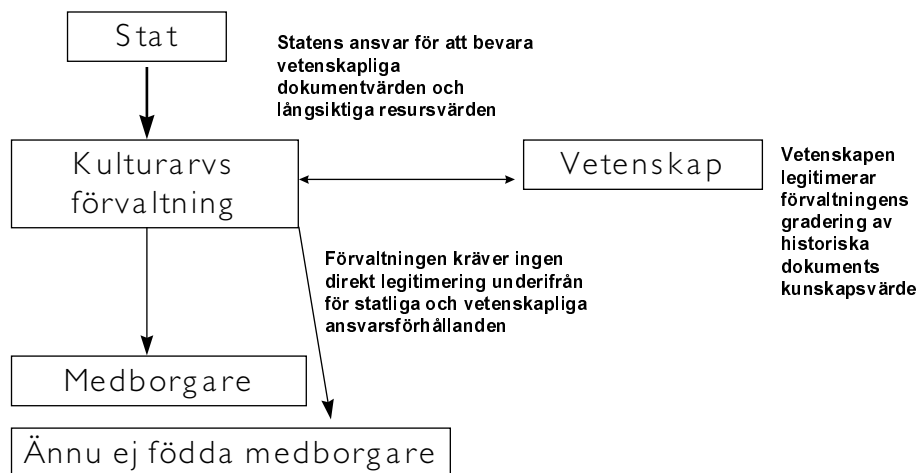


FIG 19. Kulturarvsförvaltningens vetenskapliga ansvars- och legitimeringsförhållande i samhället

I det vetenskapliga ansvarsuppdraget uttrycks förvaltningens relation till den akademiska grundforskningen. Kulturarvsförvaltningen har ett ansvar för att tillsammans och i nära samarbete med universiteten bedriva vetenskaplig forskning kring historiskt källmaterial. De har ett gemensamt ansvar för att leverera ett vetenskapligt grundmaterial till samhällets långsiktiga behov och försörjning av historisk kunskap.

Den gemensamma ansvarsfördelningen skiljer sig dock mellan kulturarvsförvaltningen och den akademiska forskningen på ett par avgörande punkter.

Det står den akademiska forskningen fritt att formulera och gradera det vetenskapliga värdet i det dokumenthistoriska källmaterialet. Den har inget långsiktigt bevarandeansvar om förvaltningen av olika historiska källor som förvaltningen har. Dess forskningsfront rör på sig ständigt – därmed varierar dess värdering och perspektiv på potentiellt källmaterial.

Kulturarvsförvaltningen måste också alltid legitimera sin egen kunskapsproduktion i den akademiska grundforskningen.

Det vetenskapliga ansvaret som kulturarvsförvaltningen har, är i grunden gemensamt med den akademiska grundforskningen. Det finns inte heller någon artskillnad i den grundforskning de utför. Men den akademiska grundforskningen har ett tolkningsföreträde framför kulturarvsförvaltningen vad gäller graderingen av det vetenskapliga värdet av historiska dokumentkällor. De resultat som kulturarvsförvaltningen når vad gäller sin egen kunskapsproduktion måste också legitimeras och sanktioneras av den akademiska grundforskningen.

Ansvaret för att långsiktigt bevara dokumenthistoriska källmaterial som en resurs tillfaller kulturarvsförvaltningen. Det bevarandeansvar som kulturarvsförvaltningen därmed har kräver av dem att utveckla en annan långsiktighet än den akademiska grundforskningen. Förvaltningen kan oavsett vilken "akademisk forskningsfront" som är aktuell, anse att ett visst historiskt källmaterial skall bevaras som en resurs för kommande generationer. Den kan inte anpassa sig helt till hur pass akademiskt intressant ett visst historiskt källmaterial råkar vara i ett visst tillfälle, för att avgöra om det skall bevaras på ett långsiktigt vis som en resurs eller inte.

Den måste vara mer långsiktig än så och har fler hänsyn än den rent forskningsmässiga att ta.

Förvaltningens vetenskapliga ansvarsuppdrag får därmed en annan karaktär än vad den akademiska grundforskningen har. På grund av även sitt långsiktiga bevarandeuppdrag måste den anlägga ett vidare och mer långsiktigt perspektiv på sitt uppdrag än vad universiteten behöver göra.

Symbol- och upplevelsevärdet

Kulturarvsprocessen är en komplex öppen kulturyttring som äger rum i hela samhället.

Det uttrycker hur olika gruppers kollektiva minnen söker uttryck. Därigenom laddas vardagsmiljöer, platser, objekt, traditioner m.m. med symbolvärden. Kulturarvsprocesserna är ett uttryck för hur ett samhälle hela tiden skapar symboler och berättar historier om sig självt. I stor utsträckning gör den det genom att använda den materiella kulturen. Härigenom materialiseras olika kollektiva minnen till olika kulturarv i en social samhällsprocess. Det är symboler och historier om individuella och kollektiva förankringar till tid och plats: vilka som tillhör lokala, regionala och nationella gemenskaper och vilka som inte gör det.

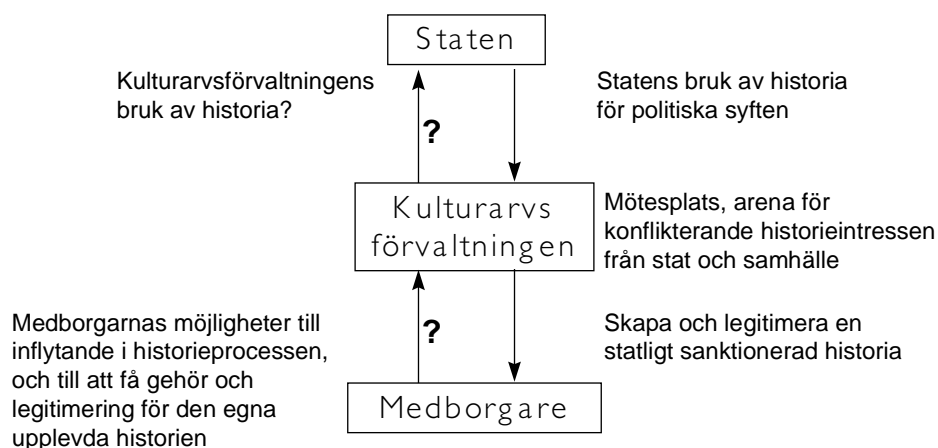


FIG 20. Kulturarvsförvaltningens politiska ansvars- och legitimeringsförhållande i samhället

Symbolvärden skapas av människor i deras upplevelser av sin tid, sitt rum och sin miljö. De uttrycker den samhörighet de känner med varandra och med sin miljö. Skapandet av dessa upplevelse- och symbolvärden och motiven till det är själva *motorn* i vad som genom kulturarvsprocesser konkretiseras, materialiseras och blir till *kulturarv*. Ett generaliserande och grovt förenklat uttryck för dessa värden i det som identifieras som kulturarvet, vore "upplevelse- och symbolvärden".

Det ideologiska ansvarsuppdraget

Vad kan kulturarvsförvaltningens uppdrag och ansvar vara för denna kulturprocess?

Kulturarvsförvaltningens politiska ansvarsuppdrag är att utveckla, främja och kontrollera, d.v.s. reglera, denna komplexa och varierade process. Uppdraget innebär att kulturarvsförvaltningen väljer, normerar vilken historia och kulturarv som skall vara den för tillfället "rätta" historien. Den definierar även villkoren för hur olika grupper av samhällsmedborgare kan och får vara delaktiga i dessa historie- och samhörighetsskapande processer.

Kulturarvsförvaltningen har ett institutionaliserat tolkningsföreträdare till att uttrycka hur det officiella historieskapandet skall ske i samhället. Den har också makten och ansvaret att formulera och peka ut vilka nya kulturarv till minnet av oss själva i vår egen tid som ska testamenteras vidare till kommande generationer.

Detta sista ansvar understryker vilken politiskt laddad och samtida verksamhet kulturarvsförvaltningen är.

Kulturarvsförvaltningens dubbla roller och ansvarsuppdrag

Denna genomgång av kulturarvets dokument- och resursvärde samt dess symbol-, upplevelse har uttryckt hur kulturarvsförvaltningen har flera ansvarsuppdrag.

Det ena uppdraget är att, delvis tillsammans med den akademiska grundforskningen, ansvara för samhällets långsiktiga behov och försörjning av kunskapsutveckling på det historiska området. Den skall leverera ett historiskt grundmaterial på vetenskaplig grund. Kulturarvsförvaltningen har ytterligare ett ansvar för de historiska källorna. Detta ansvar sträcker sig bortom det nutida vetenskapliga graderade värdet. Förvaltningen skall sörja för att historiska källor av en ofta unik och oersättlig karaktär bevaras "för evigheten" som en långsiktig resurs för kommande generationer. Detta långsiktiga resursvärde för historiskt källmaterial ger dem ett universellt egenvärde på samma sätt som naturresurser.

Det andra uppdraget är att på ett ideologiskt plan välja och normera vilken eller vilka historie- och kulturarvsprocesser som är de "rätta" i samhället och definiera villkoren för hur olika grupper av samhällsmedborgare kan och får vara delaktiga i dessa historie- och samhörighetsskapande processer.

Kulturarvsförvaltningen verkar därmed ha inte en, men två roller att fylla. Det är dessutom två helt skilda uppdrag. Det ena är vetenskapligt till sin karaktär, den andra är utpräglat politiskt. Det svarar delvis till den kulturpolitiska formuleringen att kulturarvet skall både "bevaras och brukas" (Reg. prop 1996/97: 3). Förvaltningen kan därmed ses som både bevarare och brukare av det som identifieras som kulturarv.

Marie Louise Stigh-Sørensen har belyst dessa dubbla roller för kulturarvsförvaltningen i en modell (se fig 15). Kulturarvsförvaltningen bevarar historiska spår och fakta i ett första led. I ett andra led transformerar den även denna historia genom urvalsprocesser till att bli symboliskt laddade kulturarv. I ett tredje led kan detta kulturarv sedan transformeras till politik i olika sammanhang och för olika syften Kulturarvet används som politik av en mängd användargrupper i samhället för olika samtidsrelaterade intressen. Men även kulturarvsförvaltningen uppträder som användare av kulturarv i det politiska ledet. (Stigh-Sørensen, föreläsning 1998)

Transformations of
heritage both within and
outside heritage
management

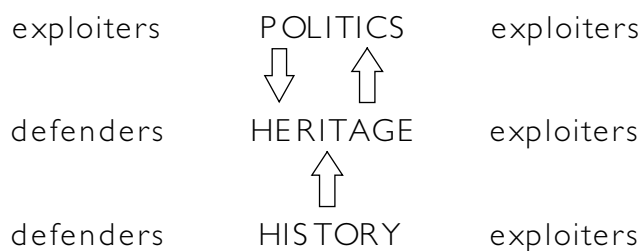


FIG 15. Transformationer av historia, kulturarv och politik inom både kulturarvsförvaltningen själv och av yttre intressen. (Sørensen-Stiøh, pågående forskning)

Sammanfattning av debatten kring kulturarvets värden och förvaltningens politiska karaktär

Med detta kan vi kanske återgå till den tidigare refererade debatten om kulturarvets universella eller relativa värden och om kulturarvsförvaltningens verksamhet har en politisk karaktär.

En första slutsats vi kan dra är att både kritikerna och försvararna av kulturarvsförvaltningens verksamhet har rätt. Fast ur olika perspektiv och om olika delar av verksamheten. Detta visar hur pass utvecklade debatten kan upplevas vara, ur ett samhällsvetenskapligt perspektiv.

Kritiken har helt rätt i att kulturarvsförvaltningens verksamhet har en avgörande politisk, ideologisk innebörd som bör formuleras och redovisas i en demokratisk dialog. Förvaltningen har ett ansvarsuppdrag för att påverka och avgöra vilken historia, vilket kulturarv som skall vara den för tillfället "rätta". Detta innebär att den tar sig rätten att normera, välja ut och auktorisera vad som skall vara det "rätta" kulturarvet. Genom organiseringen av sin verksamhet anger den också på vilket sätt som vilka samhällsgrupper får lov att vara med och skapa, utforma det som identifieras som kulturarvet.

Denna roll svarar mot kulturarvets symbol- och upplevelsevärden. De som vill försvara kulturarvsverksamhetens nuvarande verksamhet och hävdar att kulturarvet har universella värden missar rimligtvis denna roll. Vem vill hävda att symbol- och upplevelsevärden i det som identifieras som kulturarvet har ett universellt, absolut värde? Tankegången vore idag djupt odemokratisk.

Dessa symbol- och upplevelsevärden kan inte bestämmas på ett vetenskapligt entydigt sätt. De avgörs istället av vem, som i vilken tid och i vilket rum, från vilken position, betraktar och upplever den aktuella utpekade kulturyttringen, "kulturarvet". Kulturarvsprocessens symbol- och upplevelsevärden är därmed partikulära, dvs de

är alltid beroende av vem som minns och upplever vad, i vilken tid och på vilken plats.

Dessa värden kan därmed, kort uttryckt, inte avgöras på ett vetenskapligt sätt eller med att referera till några universella värden. De kan bara bestämmas på ett politiskt och förhoppningsvis så demokratiskt sätt som möjligt.

Att hävda symbol- och upplevelsevärden på något annat än ett relativt sätt blir också allt svårare idag. I dagens samhälle accepteras inte kulturella tolkningsföreträden av institutioner eller experter på samma sätt som var möjligt förr (Bauman 1987, Milner 1994:145-149). För att vara effektiva måste argument för och emot värden av olika slag hämtas på andra sätt än genom institutionellt givna tolkningsföreträden till "rätta" eller "universella" värden. Annars riskerar tomma meddelanden att skickas ut till ingen som hör (fig 20).

Nu är inte ansvaret och uppdraget för att bruka kulturarvet förvaltningens enda roll. Tvärtom har den flera roller. Dess andra huvudroll var att i samarbete med den akademiska grundforskningen vetenskapligt utveckla och tolka det dokumentmässiga kunskapsvärdet av historiska spår och källor. Den skall dessutom bevara dessa dokumentvärden åt kommande generationer som en långsiktig resurs.

Här kan de som vill försvara kulturarvsförvaltningens verksamhet från att bli "politiserad" få rätt i viktiga avseenden. Utvecklingen av dokumentvärdet i historiska källor bör förvisso inte vara inte avhängigt av politiska påbud eller opinioner som vill ha politiskt korrekta "vetenskapliga" resultat av det ena eller andra slaget. Förvaltningen kan dock fortfarande inte hävda att den hanterar universella värden i sin vetenskapliga hantering. Den ständigt pågående beforskningen av historiska spår och källmaterial graderar fortfarande dess värde, efter hur pass vetenskapligt intressant det för tillfället är. Detta värde varierar och är därmed fortfarande relativt. För bevarandet av historiska källor och spår som en resurs kan kulturarvsförvaltningen däremot skruva upp sin argumentering och sina anspråk ett snäpp. Den kan hävda att den skall sörja för att historiska källor av en ofta unik och oersättlig karaktär bevaras "för evigheten" som en långsiktig resurs för kommande generationer. Detta värde kan ge historiskt källmaterial ett universellt egenvärde på samma sätt som naturresurser. Det går alldeles utmärkt, även i dessa postmoderna tider att, t. ex. hävda att bevarandet av historiska källor har ett icke-relativt, absolut egenvärde och är ett allmänt samhällsintresse.

Vad som är kritiskt avgörande och som debatten ännu inte riktigt nått fram till, är att det inte går att behandla det som identifieras som kulturarvet som om det vore allt på en och samma gång. Om historiska källor behandlas som om deras fluktuerande symbol- och upplevelsevärden vore samma sak som deras dokument- och resursvärden kan vi inte skilja på universella och relativa värden. Vi kommer inte heller att kunna skilja på vetenskap och politik.

Genom att hålla isär kulturarvsförvaltningens politiska och vetenskapliga ansvarsuppdrag (fig 18) kan analysen istället fördjupas och debatten röra sig vidare mot en diskussion om karaktären av och förhållandet mellan de två uppdragen.

5.5 Relationen mellan uppdragen och kulturpolitiska strategier

Relationen mellan det vetenskapliga och det ideologiska uppdraget

Kulturarvsförvaltningen har tidigare hävdade ett exklusivt och auktoritärt tolkningsföreträde över *både* det vetenskapliga och politiska ansvarsuppdraget (se kap 5:1). Det historiska dokumentvärdet och det symboliska upplevelsevärdet sågs förr som två sidor av samma mynt.

I ett historiskt perspektiv har kulturarvsförvaltningen ett problematiskt kulturpolitiskt arv. Den har tidigare nästan uteslutande arbetat med att "från ovan" kontrollera och styra de historieskapande processerna i samhället. Dess verksamhet har utgått från institutioner som bildat ett relativt sett avgränsat område från det omgivande samhället och innehått ett tolkningsföreträde över alla andra historieskapande processer i samhället. Endast i begränsad utsträckning i en demokratisk process förankrade förvaltningen vad som skulle identifieras vara kulturarvet genom medborgarna själva. Förvaltningens kulturpolitiska historia är därför en ganska extrem illustration av vad kulturpolitik kan gå ut på: att kontrollera kulturprocesser i samhället.

Detta är dock inte längre det prioriterade kulturpolitiska området. Angående kulturpolitiska mål anges det mycket klart och tydligt i tillgängliga texter att en demokratiskt insiktsfull kulturpolitik går ut på att både stödja och kontrollera kulturprocesser i samhället. Det prioriterade området är att stödja (SOU 1995:84, s 15).

Vad gäller det politiska uppdraget, kan en kulturarvsförvaltning idag svårligen ge sig själv auktoritär ensamrätt till att diktera vilken historia och kulturarv som skall vara den "rätta", och helt förbehålla sig själv rätten till att förmedla den "från ovan" i ett demokratiskt samhälle (jmf med Bauman 1987). Det är svårt att få en trovärdig legitimitet för det i ett modernt demokratiskt samhälle.

Vad den kan hävda är att vara ett demokratiskt förankrat uttryck för kulturarvsprocesser i samhället – både från ovan, från statens sida och underifrån, från olika samhällsgruppers sida.

Vad gäller det vetenskapliga uppdraget har den en lättare situation för att vinna legitimitet och förankring i samhället som en expertverksamhet med ett auktoritativt tolkningsföreträde.

Det vetenskapliga uppdraget är det uppdrag som ger det en viss relativ autonomi och integritet gentemot alla övriga sär- och användarintressen, inklusive statens. I detta uppdrag hävdar förvaltningen de historiska källornas tidlösa värde och de vetenskapliga dokumentens status som långsiktiga resurser att bevara för även kommande generationer. Den kan med fördel uppfatta sig som den tröga, konservativa bevarande kraft den skall vara för att bevara historiska källor, även till kommande generationer.

Den bör dock akta sig noga för att blanda samman detta vetenskapliga ansvarsuppdrag med "kulturarvs"-argument av upplevelse- och symbolkaraktär. Ett vetenskapligt bevarandevärde i ett historiskt spår ger inte, per automatik, ett upplevelse- eller symbolvärde. Dels skall det inte behövas, dels kan det minska trovärdigheten i argumentationen. Det går inte att säga åt människor vad de "skall" uppleva inför ett historiskt spår, som kanske bara kan uppfattas av en fackman.

Det finns till exempel inget som helst vetenskapligt verifierbart upplevelse-, symbolvärde i en mörk fläck tolkad som ett arkeologiskt stolphål. Däremot kan den ha ett stort vetenskapligt värde. Men det är något helt annat.

Ändå i den praktiska förvaltningsverkligheten blandas argumenten ofta aningslöst samman. Vetenskapliga bevarandeargument varvas med argument om upplevelse- och identitetsvärden, utan att det framgår vem som upplever och identifierar sig med det berörda objektet. Kanske ingen ens har blivit tillfrågad.

Sverige utvecklas långsamt mot en ökad kulturell pluralism. Auktoriserade tolkningsföreträderna av det ena eller andra slaget tenderar att inte erkännas och accepteras på samma sätt som var möjligt förr. Medborgare definierar och uttrycker kulturprocesser, inklusive kulturarvsprocesser själva i allt större utsträckning. Ett officiellt, från ovan insamlat kulturarv, hur representativt och objektivt insamlat det än skall vara "åt alla", riskerar att hamna vid sidan av dessa andra kulturarvsprocesser eller komma med anspråk på att uttrycka dem, "åt" människor. Det är inte säkert att dessa anspråk accepteras utan vidare i samhället av olika samhällsgrupper.

Om kulturarvet istället definieras som en social samhällsprocess som skall stödjas i första hand och kontrolleras i andra hand har dock kulturarvsförvaltningen ett stort utvecklingsarbete framför sig

Om kulturarvets upplevelse- och symbolvärden inte är en kategori objekt utan en dynamisk kulturprocess som skapas av människor i deras upplevelser av sin tid, sitt rum och sin miljö, förändras verksamhetens underlag. Om dessa processer skall stödjas måste kunskap om dessa processer byggas upp. Forskningsområdet om hur kulturarvet ser ut som en process ligger i sin linda. Men intresset börjar vakna inom t. ex. museologi, arkeologi, bebyggelseantikvarisk kulturvård, antropologi och etnologi. Något tvärvetenskapligt forskningsprogram är dock ännu inte formulerat.⁹

En helt ny kommunikation måste också utvecklas. Skall den politiska legitimiteten för kulturarvsförvaltningen förankras på ett nytt sätt i de samhälleliga kulturarvsprocesserna, hos medborgarna själva, måste villkoren och uttrycken för hur dessa skall komma till tals utvecklas och formuleras. Det är en avgörande kulturpolitisk fråga som ändå är märkligt ouppmärksam, både av förvaltningen och av kulturpolitiken.

Vanliga medborgare eller intressegrupper utanför förvaltningssfären idag har få reglerade eller formella möjligheter att komma till tals. Det kan gälla synpunkter på hur t.ex. kulturmiljön bevaras och utvecklas i den fysiska planeringen. Sådana allmänna synpunkter, på vad som uppfattas och upplevs som väsentliga historiska miljövärden från de som lever och bor i en aktuell miljö, beaktas knappt från kulturmiljövården. Detta gör att kulturmiljövårdsarbetet har en svagt uppbyggd medborgerlig förankring och riskerat att få ett relativt litet genomslag i den lokala och regionala fysiska planeringen av samhällsmiljön.

⁹ Se t. ex: Kristiansens uppsats 1998:187-195, forskningsrådsnämndens planering för kulturarvsforskning, FRN Rapport 1997, Alzén & Hillström 1999) Riksantikvarieämbetet 1990, den forskning som bedrivs vid Tema Teknik och Social förändring vid Linköpings Universitet (Anshelm 1993, Hedrén, m.fl. (red) 1998) och den forskning som bedrivs vid Museologiska Institutionen vid Umeå Universitet (Lundberg & Råberg, (red) 1997, Tidskrift för Nordisk Museologi 1993 och framåt)

Kulturarvsförvaltningens alternativa handlingsstrategier och möjliga vägval

Med vilka argument och samhällelig förankring skall kulturarvsförvaltningen legitimera sina uppdrag?

Frågan gäller dels hur uppdragen var för sig skall framställas, vilken eller vilka huvudmän kulturarvsförvaltningen anser sig ha och vilket/ vilka historieintressen det skall förvalta i samhället. Detta är djupt strategiska överväganden där förvaltningen kan välja mellan flera alternativ.

Det är även avgörande viktiga vetenskapliga och politiska frågor för samhället.

Det vetenskapliga ansvarsuppdraget för kulturarvsförvaltningen är inte politiskt kontroversiellt – utom möjligen dess kostnader för att uppfylla detta uppdrag (se t. ex HUR-utredningen, SOU 1992:137). Det finns en relativ politisk enighet för att ge förvaltningen de medel och de resurser den behöver för att kunna fullgöra detta ansvarsuppdrag enligt lagtextens utformning.

Det är också det uppdrag som det kan vara lättast att legitimera ett institutionellt och auktoritärt tolkningsföreträde till i samhället.

Ödesfrågan för kulturarvsförvaltningen är istället hur den väljer att uttrycka sitt politiska ansvarsuppdrag. Hur och på vilket sätt skall den välja och normera det för tiden "rätta" framställningen av det som skall identifieras som kulturarvet i samhället? Det är också en fråga om villkoren för det medborgerliga deltagandet i denna process. Hur kan detta uppdrag uttryckas i olika möjliga kulturpolitiska strategier? Vilka alternativ, vägval, faror och möjligheter finns det?

En möjlig handlingsstrategi vore att kulturarvsförvaltningen lutar sig tillbaka mot sitt äldre kulturnationalistiska politiska arv. Den skiljer då inte på sitt vetenskapliga och politiska uppdrag. Den hävdar istället att den står för en optimalt insamlad och vetenskapligt "rätt" nationell historia som skall kunna vara giltig för "alla".

Detta scenario implicerar även att kulturarvsförvaltningen tar fasta på staten som huvudman. Den kan anta i sitt förvaltningspolitiska resonemang att den i första hand är och förblir ett sätt för staten att uttrycka en kollektiv, nationell historisk dimension för samhällsbildningen, punkt slut. Staten får vara synonym med samhället och kulturarvsförvaltningen väljer att uttrycka och utveckla ett statligt historieintresse. I en modern tappning kan det bli så att förvaltningen väljer att på ett så flexibelt och smidigt sätt som möjligt utföra, stämma, av sina mål och strategier mot de signaler som beställs från och kommer ovanifrån. Signaler "underifrån" om andra, eventuellt besvärligare, sätt att sköta sitt uppdrag skulle då ignoreras.

Historiskt sett har förvaltningen alltid definierat sin huvudman som staten och utgått från ett statligt motiverat historiebruk.

I praktiken är det tyvärr inte helt oproblematiskt att försöka grundlägga en förvaltningspolitik på detta sätt. Staten är en nyckfull huvudman med utpräglade hög- och lågkonjunkturer för sitt historieintresse. Med förkärlek uttrycker den även flera motstridiga historieintressen på samma gång.

Exempelvis förbyttes statens historieintresse och stöd för verksamheten före 1940-talet mot ett ointresse för bevarandepolitik under 1950-1970. Ett ointresse som den dåvarande kulturarvsförvaltningen stod maktlös inför. Vad gör man med en ointresserad huvudman?

I dessa postmoderna tider finns det ytterligare en hotfull dimension med att bara ha staten som huvudman. Statens traditionella historieintresse och behov av ett kulturarv har alltid varit grundläggande monumentalt och legitimerande till sin karaktär. Kulturarvet har legitimerat kungamakten eller nationen med en lämpligt mytiskt och storslaget ursprung tillbaka till historiens gryning. I tävlan med andra

nationer har kulturarvet varit ett sätt för staten att hävda sin legitimitet och sin status som "kulturnation". Härav 1800-talets febrila byggande av nationalmuseer.

Detta anrika historieintresse behöver inte vara lika aktuellt idag. Kanske inte staten längre anser sig behöva legitimeras sig med anspråk på att vara en "kulturnation", med en yttre officiell glans och polityr?

Att vara en kulturnation kan från politiskt marknadsliberalt håll upplevas vara ett drygt och orimligt kostnadskrävande uppdrag. Med fördel kan det kanske delegeras, som så många andra verksamheter, till marknaden. De njutningar och det bildningskapital à la Bourdieu som det medför för individuella konsumenter att ta del av det officiella kulturarvet kan bli en attraktiv konsumtionsvara. Museér och kulturmiljöer blir marknadsverksamheter, som vilka andra verksamheter som helst. "Kulturarvet" blir till för alla – som har råd att betala (Milner 1994:149-153).

Känns dessa scenarion negativa och hotfulla? Det gör de förvisso. Ändå måste de beskrivas, då de definitivt ligger inom det möjligas räckvidd. De beskriver scenarion som kan uppstå när man "ger efter" för krafter utifrån och det inte finns någon stark egen vilja inom förvaltningen för att själva formulera sin verksamhet i en egen styrd handlingsriktning.

Vilka mer positiva alternativ finns det då ? Hur kan kulturarvsförvaltningen istället vidareutveckla sin förvaltningspolitik?

Förvaltningen skulle relativt lätt kunna utveckla ett helt nytt fält av alternativa strategier och synsätt på sin uppgift och roll i samhället. Förutsättningarna finns redan , i de befintliga kulturpolitiska texternas formuleringar, för ett breddat perspektiv på kulturarvet och en vidgad helhetssyn på vad som är kulturarvsförvaltningens uppgiftsområde.

En ny strategi skulle börja med att erkänna och uttrycka att kulturarvsprocessen är en öppen och komplex, dynamisk kulturprocess som självständigt tar sig olika uttryck i olika delar och på olika nivåer i samhället och inrikta den dominerande delen av sin verksamhet till att generellt stödja och främja dessa kulturarvsprocesser i samhället. Förvaltningen skulle då avstå från att helt och hållet själv peka ut och identifiera vad som skall identifieras som kulturarv "åt" människor. Målsättningen skulle vara att så många samhällsmedborgare som möjligt skall beredas möjlighet att delta i de varierade kulturarvsprocesser som tillsammans uttrycker människors sociala vilja att förankra sig i tid och rum med varandra genom sin lokala kultur och miljö.

Då utvecklar förvaltningen ett bredare och mer medborgerligt mandat för sin verksamhet. Den förankrar sig då och tar mycket av sin kulturpolitiska utgångspunkt i varierade, självständiga och spontana kulturarvsprocesser "underifrån" i samhället.

Kulturarvsförvaltningen skulle dock fortfarande ta sig rätten att normera och reglera dessa kulturarvsprocesser. Kulturpolitik handlar om att reglera kulturprocesser i samhället genom att både stödja och kontrollera dem (SOU 1995:84, s 15).

Kulturarvsförvaltningen har ett ansvar att gå aktivt in och söka stävja kulturarvsprocesser när de hotar ta sig negativa uttryck. Olika bruk av kulturarv får inte negativt påverka historiska dokumentets långsiktiga resurs- och bevarandevärde. Detsamma gäller även för alla ekonomiskt motiverade bruk av kulturarv för turism- och upplevelseindustrin, i regi av förvaltningen själv eller andra aktörer. Alla kulturarvsprocesser i ett samhälle måste också acceptera de demokratiska spelreglerna. Ingen kan eller får hävda "sitt" kulturarv på bekostnad av någon annans. Inte heller får någon aktivt uttrycka och använda kulturarvsprocesser för att uttrycka fientlighet eller särskiljande mot andra medborgargrupper i samhället.

På den nationella nivån skall kulturarvsförvaltningen fortfarande "från ovan" uttrycka ett nationellt kulturarv för "Sverige". Detta nationella kulturarv måste formuleras så att det kan inkludera samtliga grupper av samhällsmedborgare i "Sverige". Både äldre medborgargrupper, nya grupper av svenska medborgare med utländsk härkomst, samer och tattare måste kunna känna sig delaktiga i detta nationella kulturarv. Kulturarv på nationell nivå måste inkludera, inte exkludera.

En ny roll för museerna?

Vilken del av kulturarvsförvaltningen skulle vara bäst skickad att främja och stödja människors egna kulturella historiska samhörigheter mellan varandra och i sin miljö på lokala och regionala plan? Var och hur skulle människors egna möjligheter att delta i det kontinuerliga bevarandet och utvecklingen av den historiska dimensionen i närmiljön kunna utvecklas? Hur kan nya grupper av svenska medborgare ges möjligheter att bli delaktiga i denna sociala process?

Det skulle kanske i första hand inte åligga de centrala statliga organen inom kulturarvsförvaltningen att genomföra en sådan medborgerligt förankrad, radikalt pluralistisk kulturpolitik. Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna har i första hand ansvaret för det vetenskapliga ansvarsuppdraget och att ansvara för bevarandet av historiska dokumentvärden. Det uppdraget skall inte ha med samtidsbetonad politik att göra. Däremot kan de formulera och uttrycka den politiska viljan till en sådan nationell kulturarvspolitik.

Möjligheten ligger i stället hos museerna. Det är i första hand museerna som skulle kunna ta upp denna spännande utmaning att genomföra en kulturarvsverksamhet av ett sådant nytt slag. Om de gör det, kan kulturarvsförvaltningens arbete plötsligt bli en mycket spännande, dynamisk, och mångfacetterad verksamhet. Initiativet skulle ligga på det lokala och regionala planet. Råd och anvisningar kan komma uppifrån om hur ett sådant lokalt och regionalt utvecklingsarbete skulle kunna gå till. Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna har möjlighet att spela en kreativ roll på det sättet. Men att ge dessa former ett lokalt, regionalt förankrat och engagerat innehåll måste varje region själv åstadkomma.

Kanske ser vi här ett framtida område för nya kulturmiljö- och kulturvårdsprogram på lokalt och regionalt plan?

6. KULTURARVSVERKSAMHET I ETT GLOBALT PERSPEKTIV

6.1 Globaliseringen: mot en ny världskultur eller en ny oordning?

Världen genomgår en globalisering som vi ännu knappt har förstått eller utvecklat förhållningssätt till.¹⁰ I spåren av den förra världsordningens sammanbrott har en ny slags världsordning eller oordning uppstått. Än så länge har den mest uttryckt sig i att världsekonomin idag utgörs av ett enda, men allt annat än harmonierande, ekonomiskt system. Den förra ekonomiska världsordningen rörde sig inom den västliga och östliga intressesfären och kunde till en viss del kontrolleras inom nationella system.

Idag är inte detta längre möjligt. Genom telekommunikationernas utveckling är världsekonomin idag integrerad i ett enda elektroniskt nätverkssystem.

De nationella systemen i den ordning av nationalstater som världen är indelad i, spelar en alltmer minskande roll för utformningen av den ekonomiska ordningen. Denna styrs istället av globala tendenser som ingen nationalstat ensam "rår på" eller kan påverka. Därmed försvinner en stor del av underlaget för att bedriva politik på det nationella planet. Det har fört med sig svåra rubbningar och obalanser för nationalstaterna. På det sociokulturella området stärks därför nationalistiska och etniska opinioner. Frågor som rör identitet, självbestämmande, m.m., laddas upp.

Det har fört med sig att olika kulturavsprocesser och historiebruk för nutida politiska och ekonomiska ändamål ökar dramatiskt i världen idag. Därmed dras kulturavsförvaltningar och arkeologi idag in i politiska och ekonomiska malströmmar som aldrig förr.

Globaliseringsprocessen kan ses som reaktioner och uttryck för en ny fas av det kapitalistiska marknadssystemets utveckling. Allt – människor, städer, platser, miljöer eller kulturella objekt har, enligt detta system, ett ständigt fluktuerande värde, som sätts på en marknad

Den moderna kapitalismen i denna globala "postmoderna" fas exploaterar, fragmenterar och bryter ner befintliga strukturer för att därefter bygga upp dem igen till att passa in i sin marknadsstruktur.

Den medför en omfattande och ständigt accelererande fragmentering och omvandling av tidigare kulturella, sociala och miljömässiga värden för människor. Samtidigt möjliggör det bildningen av nya värden och identiteter som går på tvärs av tidigare gränser och former för identitet. Motreaktionerna blir naturligtvis skarpa och tar sig olika politiska, gärna etniska uttryck.

¹⁰ För pågående forskning och debatt kring globaliseringsprocessens orsaker och effekter, se t. ex Baumann 1993, Featherstone 1990, Friedmann 1994, Milner 1994:135-15, King 1991, Appadurai 1996

6.2 Konsekvenser för kulturarvsförvaltningar och kulturpolitik

Till följd av dessa globala förändringar av spelvillkoren för nationella samhällen och ekonomier, har även kulturarvsförvaltningars angelägenheter förändrats.

Kulturarvsförvaltningar världen över finner sig alltmer hamna mitt i stridslinjen mellan politiska och ekonomiska intressen som vill använda kulturarv för olika nutidspolitiska, ekonomiska, ofta motstridiga syften. Det de är satta att förvalta har under de senaste 20 åren blivit laddade politiska och ekonomiska angelägenheter (Rowlands 1994, Kohl & Fawcett 1995, Tunbridge & Ashworth 1996, Ashworth & Larkham 1994).

Den kan heller knappast hävda en oberoende överordnad roll som enbart ser till kulturarvets allmänna egenvärde. De politiska och ekonomiska olika intressena för att använda kulturarvet kommer ju i stor utsträckning från dess egen huvudman: staten.

Äldre gränser som följde nationella linjer har satts ur spel och politikens villkor förändrats i många avseenden. När nationer och dess gränser mjukas upp har det fått som följd att nynationalistiska strömningar blommat upp. Nationalismer i olika former är därför mer livaktiga idag än de varit på 50 år. Nationella rörelser använder aktivt nationalhistorier, arkeologi och kulturarv som vapen för att mobilisera nationella identiteter (Hylland-Eriksen 1996, Stolcke 1995, Hobsbawm 1992). En särskilt laddad form av nationalism är etnisk nationalism.

När tidigare hegemoniska nationella system luckras upp, uppstår rörelser också underifrån. Tidigare förtryckta minoriteter eller regioner på tvärs mellan nationer kräver idag att deras historier och deras kulturarv också erkänns och får göras hörda.

Samtidigt krymper tiden och rummet med kommunikationernas utveckling. Vi får grupper av människor som lever på tvärs av alla tidigare gränser och linjer. Idag kan folk leva i Sverige, ha sin släkt i Europa och sitt kulturarv på andra sidan jordklotet.

Att det som identifieras som kulturarv laddas upp politiskt och används av nationalistiska intressen, är inget nytt fenomen. Tvärtom är det ett gammalt plågoris. Det kollektiva minnet, uttryckt som frågan om vem som tolkar historien och dess kulturarvsuttryck till vad, har alltid varit en extremt laddad politisk process.

Det kanske mest extrema historiska exemplet på politiskt bruk av kulturarv hittar vi i 1930- och 40-talets Tyskland. Där blev hela det tyska kulturarvet övertaget av den nationalsocialistiska staten. Det användes som ett politiskt medel för att legitimera en germansk arisk historiesyn som innebar ett enormt lidande för resten av världen (Arnold 1990). Så väldigt mycket verkar inte ha förändrats i kulturprocesser sedan 1930-talet. Idag på 1990-talet används på nytt kulturarv i liknande politiska processer.

Ett obehagligt arkeologiskt exempel, är t. ex massakern i Ayodha, Indien. Där tolkades en arkeologisk undersökning under en moské, som att det under moskén fanns rester av ett gammalt hinduiskt tempel tillägnat guden Rama. Med stöd av indiska arkeologer användes detta som argument av hindunationalistiska politiker för att piska upp en folkstorm. Flera hundra människor dog i de efterföljande sammandrabbningarna mellan muslimer och hinduer.

Incidenten drabbade direkt en efterföljande världsarkeologisk kongress i Delhi 1994. Den blev aktivt störd av hindunationalistiska arkeologer och politiker som ville

förhindra att kritik av händelserna skulle ventileras på kongressen (Hylland-Eriksen 1996:98-105, Colley 1995).

Arkeologin på 1990-talet har förvisso förlorat sin politiska oskyldighet (Rowlands 1994:130)

Det arkeologiska kulturarvet verkar vara väl ägnat att användas i politiska processer av olika slag. Det har vissa kvalitéer som andra kulturarv har svårt att leva upp till. Arkeologiska lämningar är konkreta, fysiska, antar gärna monumentkaraktär och har en oöverträffat hög ålder. De säger inte så mycket själva utan måste tolkas. Detta gör dem mångtydiga, vilket gör att de kan användas för att uttrycka flera meningar på samma gång. Det är svårt att hitta bättre råvara för symbolbruk i kulturarvsprocesser. Med hjälp av ett arkeologiskt kulturarv kan man definiera och bestämma "nationens" och "förfädernas" *mytiska* förflutna tillbaka till Hedenhös dagar. Därav arkeologins värde.

Mer nytt för den moderna eller postmoderna tiden idag, är hur kulturarv inte bara är politisk, utan framförallt ekonomisk, hårdvaluta. Idag formuleras och uttrycks kulturarvsprocesser som varierade och komplexa verksamheter på en *marknad* av allt större och strategisk ekonomisk betydelse. Kulturarvsvärden uttrycks i stor utsträckning i ekonomiska termer och kulturarv har blivit en kommodifierad vara (Larkham & Ashworth 1994).

Detta innebär två negativa faror för kulturarvsförvaltningen. Det gäller dels turismen och dels antikvitetshandeln.

Historiska och kulturella värden i platser och miljöer används i stor utsträckning som utgångspunkt för att skapa ett ekonomiskt överskott för nationell och internationell turism. Turism är idag en av de snabbast växande näringsgrenarna i världen. Kulturarvsförvaltningar och regeringar konkurrerar därför idag intensivt med varandra för att placera utvalda nationalklenoder på världsarvslistan. En sådan placering, med utsikter för att skapa ett lönsamt internationellt turistmål, kan mätas direkt i pengar (se t. ex SOU 1995:84, s 511-516).

Faran med en sådan utveckling ligger inte i turism i sig själv, men i den fara för slitage som det utpekade kulturarvsobjektet eller kulturmiljön löper, p.g.a. anstormningen av turister. En ansvarsfull kulturarvsförvaltning måste här balansera risken för slitage av ett sådant utpekat turistobjekts historiska käll- och dokumentvärde, mot den ekonomiska utveckling det kan medföra. En någorlunda ansvarsfull kulturarvsförvaltning vet i regel vad den måste prioritera i ett sådant fall, om än till priset av bittra konflikter med lokala planeringsintressen och näringsidkare.

Betydligt allvarigare är det när den inte har kontroll och medinflytande över de ekonomiska aktiviteterna kring utvecklingen av turism. Dessa kan lätt ta överhanden och förstöra det utpekade kulturarvsobjektet. Ekonomiska utvecklingsintressen, som använder historiska resurser och miljöer för turism, tar i regel inga särskilda hänsyn till långsiktiga bevarandevärden. Skulle en historisk miljö falla i värde genom överexploatering finns hundra nya att använda – på nya platser i nya länder.

Den andra faran ligger i antikvitetshandelns utveckling. Det är ett globalt fenomen att kulturstoff med utpekade kulturarvsvärden kan exploateras som kommodifierade handelsvaror. Denna handel med antikviteter är idag en av de största affärsverksamheterna i världen idag. I ekonomiskt värde överträffas den bara av vapen-, sex- och narkotikaindustrin.

Den engelske arkeologen Michael Rowlands kunde muntligt, under den forskarkurs om kulturarvsförvaltning som hölls i Göteborg 1998, berätta hur nationella museér i

afrikanska länder systematiskt plundrades på sina objekt. Dessa objekt dök sedan upp kort tid därefter på de internationella antikvitetsmarknaderna i London och Amsterdam (Schmidt & Roderick 1996).

Under det pågående kriget i Afghanistan har dess nationella kulturarv på museér nästan helt försvunnit och spritts ut över världen, genom antikvitetsmugglingens försorg. Fattigare, mer utsatta länders kulturarv har en lika stor benägenhet att hamna i den rikare världens antikvitetsinsamlingar och museér idag, som förr under kolonialismens tid. Tyvärr intar ofta museer i olika länder i västvärlden en mycket ambivalent hållning till dessa internationella trender (Greenfield 1996, Häggström 1998)

Faror och missförhållanden av dessa slag, som utvecklas ur ekonomiskt motiverade kulturarvsbruk, måste urskiljas och definieras av kulturarvsförvaltningar på både nationella och internationella plan. Utvecklingsarbetet och behovet av internationella konventioner för dessa faror har bara precis börjat.

6.3 Förvaltningspolitiska strategier

Hur skall kulturarvsförvaltningar kunna undvika att bli slagträn, offer för uppenbart negativt politiskt och ekonomiskt missbruk - även, eller rentav framförallt, från sin egen huvudman - staten?

Ett sätt har varit att hävda en skarp skiljelinje mellan kulturarv, politik och ekonomi. Kulturarvsförvaltningar har hävdat med emfas att den inte ägnar sig åt politik men åt kulturarvet i kraft av dess eget värde och helgd.

En mer modern linje är att hävda att kulturarvsförvaltningens uppdrag i första hand är ett vetenskapligt uppdrag. Det är i första hand bevarandet av historiska källor, gärna "för eviga tider" eller åtminstone för kommande generationer och den vetenskapliga kunskapsproduktionen, som är kulturarvsförvaltningens centrala uppgift.

Denna beskrivning av ansvarsuppdraget står helt på egna ben. Det vore lätt att hålla med om att det är det viktigaste, om än inte det mest "spännande", politiskt attraktiva eller ekonomiskt lukrativa, ansvarsuppdraget.

Men kulturarvsförvaltningen har både ett vetenskapligt och ett politiskt ansvarsuppdrag. Att uttrycka sitt vetenskapliga ansvarsuppdrag är att bara uttrycka halva sanningen eller förneka sig själv som kulturarvsförvaltning. Förvaltningen kan inte bortdefiniera sitt privilegierade tolkningsföreträde att även vara den normerande samhällsinstans som formulerar *vilken historia och kulturarv som för tillfället skall vara hela samhällets "rätta" historia*.

En kulturarvsförvaltning som skulle försöka förneka detta, skulle antingen fara med osanning eller definiera bort sin egen nutida roll för samhällsbildningen.

I en verklighet som verkar bli alltmer politiskt och ekonomiskt upphettad, har ett nytt sätt att se på förvaltningens uppgift, varit att se den som en konfliktförmedlare.

Kulturarvsförvaltningen skall då vara den samhällsmässigt överordnade, neutralt oberoende förmedlaren av ett kulturarv. Den skall medverka till ett ansvarsfullt och insiktsfullt bruk av det, aktivt stävja försök till missbruk av det och bilägga konflikter kring olika bruk av det. Den senaste kulturpolitiska propositionen uttrycker ett sådant sätt att se på kulturarvsförvaltningens uppgift (Reg.prop 1996/97:3:126 ff). Man får väl förutsätta att det gäller även förvaltningens och statens eget kulturarvsbruk.

Detta sätt att se sin uppgift har dock kritiserats tidigare (se kap 4:4). Det blir enbart kulturarvsförvaltningen som definierar kulturarvet. Den förbehåller åt sig själv att ta hand om både det vetenskapligt ansvarsuppdraget och förmedla de av kulturarvets

symbol- och upplevelsevärden, som anses korrekta och att se till att det brukas på ett ansvars- och insiktsfullt sätt av sig själv och inte missbrukas av andra intressen.

Politiskt desillusionerade läsare kan tänkas uttrycka tvivel på en statlig kulturarvsförvaltnings möjligheter att leva upp till denna allsmåttiga roll på ett kulturellt och demokratiskt tillfredsställande sätt. För dem kan denna beskrivning kännas otillräcklig.

En mer utvecklad och realistisk version av denna ståndpunkt är istället den australiensiske arkeologen Laura Jane Smiths analys av kulturarvsförvaltningens uppgift och verksamhetsroll (1993). För henne har kulturarvsförvaltningen ingen på förhand definierad och bestämd "optimalt sammansatt" version av ett kulturarv. Kulturarven är istället många och komplexa i uttryck och form. De uttrycker olika samhällsgruppers versioner av "sina historier" och är ständigt i potentiell konflikt med varandra. Enligt henne skall kulturarvsförvaltningen vara en konfliktförmedlare mellan dessa motstridiga historieintressen och olika kulturarvsprocesser. En sådan plural historiesyn i ett mångkulturellt samhälle är lättare att förstå i Australien än i Sverige. En version av "den svenska historien" vore omöjlig i Australien med sin stora aboriginska ursprungsbefolkning. En same som bor i Sverige kunde dock misstänkas ha lätt för att sympatisera med en sådan "australiensisk" historieskrivning.

Tanken om en kulturarvsförvaltning som i huvudsak en medlare och förvaltare av flera olika historieintressen är intressant. Det öppnar upp en möjlighet för kulturarvsförvaltningen att kunna arbeta med, inte en, men flera kulturarvsprocesser i samhället. Förvaltningen skulle då acceptera förekomsten av flera historieintressen i samhället och *slippa* ett i längden omöjligt krav att formulera dem *åt* människor. Den skulle inte själv ha någon ensamrätt på att formulera och uttrycka en enda historia, som på ett påtvingat vis skulle vara "allas" historia eller kulturarv. Däremot skulle den förbehålla sig rätten att vara konfliktförmedlare mellan motstridiga kulturarvs- och historieprocesser.

Begreppet om kulturarvsdissonanser (se kap 3:5) kan underlätta förståelsen av vad kulturarvsförvaltningens onekligen svåra uppgift skulle bli i ett sådant perspektiv. Det skulle inte finns något "allas kulturarv", utan bara en oändlig mängd *våra* och *deras* kulturarv, som med nödvång konflikterar eller hjälpligt harmonierar med varandra (Tunbridge & Ashworth 1996). Därav en ständig dissonans mellan olika kulturarv och olika bruk av dem. Att hantera dessa dissonanser skulle definitivt inte bli någon framtida "dans på rosor", i en ljusnande framtid. Att övergå från en äldre verksamhetsroll till en ny skulle "bara" innebära att man skiftade fokus från äldre till nya problem.

Kulturarvsförvaltningens svåra och balanserande uppgift skulle bli att förvalta dessa dissonanser genom att garantera vissa minimikrav. Inget kulturarvsuttryck eller historieintresse skulle ha någon rätt att undertrycka någon annan kulturarvsprocess. Alla samhällsmedborgare skulle ha rätt att uttrycka sina historier, kulturarv och kulturella samhörigheter i tid och rum. Alla skulle ha rätt att vara delaktiga i dessa varierade kulturprocesser. Men ingen samhällsgrupp eller historieintresse skulle ha rätt att åsidosätta de demokratiska spelreglerna och hävda ett kulturarv eller ett visst bruk av ett kulturarv över ett annat. Ingen samhällsgrupp skulle heller ha rätt att utnyttja symbol- och upplevelsevärden i kulturarv för att öppet uttrycka aversioner mot andra grupper i samhället. Då skulle kulturarvsförvaltningen utnyttja sitt tolkningsföreträde och ha rätt att negativt normera offentliga sådana kulturarvsuttryck genom att definiera dem som *missbruk*.

6.4 Riktlinjer för en global framtida kulturarvspolitik

Kulturarvsförvaltningar runtom i världen har en spännande tid framför sig. För att undvika alla de faror för ett politiskt och ekonomiskt missbruk som så negativt beskrivits innan, har de ett stort utvecklingsarbete framför sig. Detta är ett svårt arbete, men samtidigt en engagerande utmaning.

Världskommissionens rapport *Vår skapande mångfald*, liksom Tunbridge & Ashworths bok *Dissonant Heritage: the management of the past as a resource in conflict* (Unesco 1997, Tunbridge & Ashworth 1996) erbjuder en del riktlinjer för ett sådant kulturpolitiskt utvecklingsarbete.

Vad det ytterst handlar om har beskrivits som en omprövning av själva kulturbegreppet . Det har beskrivits som att:

kulturpolitikens största problem är inte bristen på resurser, vilja, engagemang eller ens bristen på samordning för de kulturpolitiska åtgärderna. Det rör sig snarare om misstolkningar av föremålet för denna politik, dvs kulturen, eller att endast vissa delar av det som konstituerar kulturbegreppet, fått erkännande (Mercer 1993 citerat i Unesco 1997).

Enligt Världskommissionen för kultur och utveckling skall kultur ses som själva grunden för all utveckling. Kultur existerar inte som ett avgränsat område bredvid politik och ekonomi. Ekonomisk och politisk utveckling är istället aspekter av kulturell utveckling. Utveckling och ekonomi ingår i ett samhälles kultur.

Andra kulturbegrepp är av en mer instrumentell karaktär där kultur ses som något som kan främja eller förhindra ekonomisk utveckling. Utveckling blir då något som skall "ta hänsyn till kulturella faktorer". Världskommissionens synsätt blir omvänt: utveckling omfattar inte enbart utbudet av varor och tjänster i ett samhälle. Vad det framförallt omfattar är människors möjligheter att välja ett fullödigt, tillfredsställande och värdefullt liv i gemenskap med andra, ett förverkligande av den mänskliga tillvarons möjligheter. Kulturarbete, inklusive kulturarvsverksamheter av olika slag blir därmed ett utvecklingsarbete som ställs i samhällets tjänst.

Kulturarvsförvaltningar, regeringar och kulturpolitiker kan inte bestämma ett folks kultur. De är snarare själva en del av den. Men den kan påverka kulturen till det bättre eller sämre och på så vis delvis styra den riktning som utvecklingen tar.

Kulturarvsförvaltningar uttrycker kulturpolitiska ambitioner för kulturarvet. Kulturarvsförvaltning är därmed politik. Som politik kan det uttryckas på negativa och positiva sätt, som t. ex en börda eller en tillgång. Världskommissionen uttrycker ett positivt sätt på att definiera kultur- och kulturarvspolitik. Den vill definiera kulturarvspolitik som kulturellt utvecklingsarbete för demokratisk mobilisering av samhällen.

Den kulturarvspolitiska grundprincipen bör vara att odla respekt för alla kulturer som tolererar andra och ansluter sig till en global etik. Det innebär inte bara tolerans men uttrycklig uppmuntran till en mångfald av livsstilar – även i det egna samhället. Översatt till kulturarvspolitik bör det handla om att tillåta och främja alla kulturarvsuttryck i ett samhälle som ömsesidigt respekterar varandra (Unesco 1997).

Hur skall dessa grundprinciper realiseras inom ramen för en kulturpolitik för kulturarvsförvaltningar? Det är mycket som behöver göras för att dessa mål skulle

kunna realiseras. Det är knappast bara en fråga om att luta sig tillbaka och "ompröva sitt kulturbegrepp" i någon intellektuell mening.

Till att börja med, så saknas det en adekvat utbildning. Enligt Världskommissionens rapport är t. ex idag få institutioner för fornminnen och arkeologi rustade för att hantera de sociopolitiska aspekterna av kultur och utveckling (ibid:200). Vad som krävs är att tvärvetenskapligt inriktade utbildningar från nya institutionella baser byggs upp ur en lång rad ämnen, varvid man tar fasta på kulturarvets samband med miljö, samhällsliv och med kulturell kontinuitet. Sådana utbildningar finns inte idag (men se Kristiansen 1998) men krävs för att kulturarvsförvaltningar skall kunna utveckla ett nytt kunskapsunderlag och för att samhällen skall kunna ompröva attityder och synsätt på kulturarv.

Även miljöarbetet utgår från faktorer som hänger samman med kulturella faktorer. Kulturarvsförvaltningen måste därför utveckla ett integrerat samarbete med naturvården för att utveckla ett gemensamt värdeunderlag för kulturmiljön. Detta kräver en helt ny forskning för natur- och kulturarvsteori. Det handlar i första hand om att utveckla ett integrerat värdeunderlag för ansvarsområden som sammanfaller (Hedrén 1998).

Kulturarvsförvaltningar kan naturligtvis inte vänta på att adekvata utbildningar bortom snäva universitetsdiscipliner skall utvecklas. Den processen kommer att ta lång tid och vara ett mödosamt och konfliktfyllt arbete för universiteten i samarbete med förvaltningen och samhället. Förvaltningarna måste istället redan idag medvetet utveckla breda kulturpolitiska strategier för sin verksamhet utifrån den kompetens de besitter genom sin praxis.

De kulturpolitiska strategier som kan utvecklas handlar i korthet om att:

- utvidga kulturarvsbegreppet
- göra det inkluderande, inte särskiljande
- se kulturarvsförvaltning som kulturellt utvecklingsarbete.

Att radikalt utvidga sina kulturarvsbegrepp handlar förvaltningspolitiskt om att utveckla mer folkligt förankrade mandat för sina verksamheter.

Kulturarv är förkroppsligade kollektiva minnen och yttrar sig främst som levande kulturprocesser av olika slag, "historiens verkande krafter". Kulturarvsprocesser avsätter sig till stor del som objekt och monument. Äldre tiders kulturarvsförvaltningar uppehöll sig nästan uteslutande vid kulturarv som monument och objekt och tog rentav i misstag tagit dessa för att vara "kulturarvet" i singularis. Den har varit en monument- och objektvård.

De väsentligaste uttrycken för kulturarv är istället betydligt bredare och utgörs av hos människor förankrade miljöer, landskap och immateriella uttryck som språk, hantverk, traditioner, seder, m. m. Ett utvidgat kulturarvsbegrepp med dessa högst rimliga innebörder ger kulturarvsförvaltningar möjligheter att utveckla nya dimensioner av sitt arbete. De skulle få en mer utvecklad samhällsroll och kunna göra det svårare att missbruka kulturarv för kortsiktiga intressen från politiskt eller ekonomiskt håll.

Det innebär dock högst betydande förändringar av verksamheten. Objekt- och monumentvård blir enbart en del i arbetet, som istället inriktar sig i högre grad mot bevarande och utveckling av miljöer, hantverk, m.m. Arbetet blir lokalt präglat och integrerat med de människor som är kulturarvsbärare i olika meningar.

Kulturarvsverksamheten blir medvetet kulturpolitiskt och syftar till att, i för samhället positiv riktning, främja och stärka kulturella processer som berör historiebruk i vid

mening. Arbetet definieras som kulturell utvecklingsverksamhet som mobiliserar och utvecklar demokratin i samhället.

Kulturarvsförvaltningar kan idag enbart sanktionera inkluderande kulturarvsbegrepp. Kollektiva minnen på nationella nivåer, kan inte i de flesta av dagens multietniska samhällen uttryckas som ett enda etniskt folks kulturarv. Nationer som väljer att uttrycka kollektiva nationella minnen som ett enda etniskt folks historia tillbaka till Hedenhös, riskerar att särskilja, medvetet eller ej, nya grupper eller minoritetsgrupper av medborgare som inte får del i detta kulturarv. "Dissonanser" som detta ger upphov till kan bli förödande (se kap 3:5).

Arkeologer måste därför utveckla nya fördjupade förståelser av de arkeologiska etnicitets- och kulturbegreppen och av arkeologins sammanhang med samhällsbildning och kulturell kontinuitet (se t.ex. Jones 1996, Ucko 1995:1-26, Graves-Brown 1996:1-21).

Länder som Australien och Kanada visar här både vägen och problemen för kulturarvspolitiska handlingsprogram som utgår från mångkulturella samhällssituationer och dynamiska nutidsorienterade kulturarvsdefinitioner (McLellan & Richmond 1994, Tunbridge & Ashworth 1996.)

Smalare definitioner av kulturarvsbegrepp och förvaltningar, främst upptagna med monumentvård eller konventionell kulturhistorisk arkeologi, får svårt att kunna spela en positiv samhällsroll här. Tvärtom kan de lätt bli offer för politiska missbruk och få ofrivilliga, djupt negativa samhällsroller (Ucko 1995:1-21).

Kort uttryckt: problemen finns redan, men så gör även möjligheterna. Det verkar finnas mycket spännande att göra och utveckla för de som vill ta arkeologi-, kulturarvs- och museiarbetet som en utmaning till något nytt.

REFERENSER

Adolfsson, G. 1987; *Människa och objekt i smyckeskrinen. Analys av arkeologiska utställningar i Sverige*. Symposion, Lund.

Almqvist, C-J- L 1994 (1846); *Om skandinavismens utförbarhet*. Faksimilutgåva av Nordiska rådet, Stockholm.

Alzen, A. & Hillström, M. 1999(red); *Kulturarvet, muséerna och forskningen. Rapport från en konferens 13-14 nov 1997*. Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag. Södertälje.

Alzen, A, mfl (red) 1998; *Kulturarvets natur*. Symposion. Stockholm/Stehag.

Alzén, A. 1993; "Reservera eller kultivera - bevarandesträvanden inom den tidiga hembygdsrörelsen". I: Anshelm, J. (red); *Modernisering och Kulturarv*. Symposion, Stehag, s 125-145.

Anderson, B. 1996 (1984); *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Daidalos, Göteborg.

Anshelm, J. 1993; *Modernisering och Kulturarv*. Symposion, Stockholm/Stehag.

Appadurai, A. (ed) 1986; *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge University Press, Cambridge

Appadurai, A. 1996; *Modernity at large: cultural dimensions of globalization*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Arnold, B. 1990; "The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany". I: *Antiquity* 64:464-78. Cambridge.

Ashworth, G. J. & Larkham, P. J. (eds) 1994; *Building a new heritage: tourism, culture and identity in the new Europe*. Routledge, London.

Atkinson, J. A. Banks, I. & O'Sullivan, J. (eds) 1996; *Nationalism and Archaeology*. Cruithne Press, Glasgow.

Baudou, E. & Moen, J. (red) 1995; *Rannsakingar efter antikiteter- ett symposium om 1600-talets Sverige*. KVHAA 30, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Bauman, Z. 1987; *Legislators and interpreters: on modernity, post-modernity and intellectuals*. Polity Press, Cambridge.

Bauman 1992; *Mortality, Immortality and Other Life Strategies*. Polity Press:London

Bauman, Z. 1993; *Postmodern ethics*. Blackwell Publishers, Oxford.

Barth, F. 1969; "Introduction". In Barth, F (ed); *Ethnic Groups and Boundaries* Little Brown, Boston.

- Battail, J-F. 1993; "Kulturarvet och det nationella självmedvetandet – en idéhistorisk skiss". I: Anshelm, J (red); *Modernisering och kulturarv*. Symposion, Stehag/Stockholm, s 183-205.
- Beckman, S. 1993; "Om kulturarvets väsen och värde". I; *Modernisering och Kulturarv*. I: Anshelm, J. (red); Symposion, Stehag, Stockholm, s 61-120.
- Beckman, S. 1998; "Vad vill staten med kulturarvet?" I: Alzen, A, mfl (red) *Kulturarvets natur..* Symposion, Stockholm/Stehag, s 13-51.
- Berg, K. 1999: "Den pågående översynen av den statliga museiorganisationen". I; Alzen, A. & Hillström, M. (red); *Kulturarvet, muséerna och forskningen. Rapport från en konferens 13-14 nov 1997*. Riksbankens Jubileumsfond och Gidlunds förlag. Södertälje. , s 219-225
- Berman, M. 1995 (1982); *Allt som är fast förflyktigas – modernism och modernitet*. Arkiv förlag, Lund .
- Bernal, M. 1987 (1997); *Black Athena: the afroasiatic roots of classical civilisation*. (Översatt till svenska 1997; *Svarta Athena*), Symposion, Stehag.
- Berthelsson, B. 1946; "Kulturminnesvården, provinsmuseerna och landsantikvarierna". *Ad patriam illustrandam*. Hyllningskrift till Sigurd Curman. Almqvist & Wiksell, Uppsala.
- Bibeln*. Predikaren 1:9. 1917 års upplaga, s 849. Svenska Kyrkan. Diakonistyrelsens bokförlag, Stockholm.
- Biörnstad, M. (red) 1987; *Fortid och Framtid. Vänbok till Roland Pålsson*. Riksantikvarieämbetet , Stockholm.
- Björkroth, M. 1991; "Från vision till verklighet", I: *Bygd och Natur Årsbok 1991:23-79*. Återblickar - Samfundet för hembygdsvård 75 år.
- Bohman, S. & Palmqvist, L. (red) 1997a: *Museer och kulturarv - en museivetenskaplig antologi*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Bohman, S.1997b; *Historia, museér och nationalism*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Bond, G. C. & Gilliam, A. (eds) 1994; *Social construction of the Past: Representation as Power*. Routledge, London.
- Boniface, P. & Fowler, P. J. 1993; *Heritage and tourism in the global village*. Routledge, London.

- Bourdieu, P. 1977; *Outline of a theory of practice*.
Cambridge University Press, Cambridge.
- Brattli, T. 1992; *Evolusjonismen och det moderne: en analyse av tillkomsten av arkeologien som vitenskaplig disiplin*. Tromsø Universitet.
- Bringéus, N-A Gunnar 1966; Olof Hyltén-Cavallius som etnolog : en studie kring Wärend och Wirdarne. Nordiska museets handlingar; 63. Stockholm
- Broadly, D. 1991; *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. HLS förlag, Stockholm.
- Burström, M., Winberg, M. & Zachrisson, T. 1997; *Fornlämningar och folkminnen*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Butler, T. 1989; *Memory: history, culture and the mind*. Oxford.
- Bygd och Natur Årsbok 1991*; "Återblickar - Samfundet för hembygdsvård 75 år"
Samfundet för hembygdsvård, Stockholm.
- Carman, J. 1991; "Beating the bounds - archaeological heritage management as archaeology, archaeology as social science".
I; *Archaeological Review from Cambridge, Vol 10: 2: 175-184*.
- Carman, J. 1996; *Valuing Ancient Things: Archaeology and Law*.
Leicester University Press, London.
- Carlshamre, S. 1990; *Förklara och berätta vad som hänt: 4 uppsatser om historiens filosofi*. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Cars, G., mfl. 1996; *Kulturmiljö på spel*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Clausen, J. 1900; *Skandinavismen historisk fremstillet*. Köpenhamn.
- Colley, S. 1995; "What happened at WAC 3?". *Antiquity* 69:15-18.
- Curman, S. 1928 "Richard Dybeck såsom fornforskare" *Samfundet för Hembygdsvårds Årsskrift 1928:160-167*.
- Curman, S. 1945; "Fornlämningarna och landskapet" *Bygd och Naturs Årsbok 1945:35-49*.
- Curman, S. 1946; *Kultur- och naturvårdens önskemål vid vattenregleringar och kraftverksbyggen*. Särtryck: Föredrag vid Härnömässan i Östersund den 13 juli 1945.
- "Debatt om HUR-utredningen". I: *KMV 1993/1:63 –73*.
Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Delanty, G. 1995; *Europa: idé, identitet, verklighet*. Daidalos, Göteborg.

- Diaz-Andreu, M. & Champion, T. (eds) 1996; *Nationalism and Archaeology in Europe*. UCL Press, London.
- Djurklou, N-G. 1872; *Om svensk fornsaksforskning och Kongl. Maj: ts nådiga förordning af den 29 nov 1867*, Örebro.
- Djurklou, N-G. 1873; *Hvad den privata fornforskningen väntar af 1873 års riksdag*. Stockholm.
- Djurklou, N-G. 1875; "Några anmärkningar i anledning af d:r Hans Hildebrands skrift: 'Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt". *Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1875*. Stockholm.
- Ehn, B. 1986; *Museendet*. Carlssons Bokförlag, Stockholm.
- Eklöf, I, mfl. 1996; *Samhällsplaneringen som kulturvårdare? Planeringslagstiftningens roll i omsorgen om det yttre kulturarvet*. Riksantikvarieämbetet och Byggforskningsrådet, Stockholm.
- Eriksson, G. & Frängsmyr, T. 1992; *Idehistoriens huvudlinjer*. Wahlströms & Widstrands, Stockholm.
- Erixon, S. 1937; "Statens medverkan i den yngre kulturminnesvården" *Tidskrift för Hembygdsvård 1937:188-200*
- Featherstone, M. (ed) 1990; *Global Culture. Nationalism, Globalization and Modernity*. Sage Press, London.
- Forskningens roll i offensiv kulturarvsvård*. Rapport från ett seminarium 14 november 1996. FRN Rapport 1997. Riksbankens Jubileumsfond & Gidlunds Förlag, Stockholm.
- Forsslund, K-E. 1914; *Hembygdsvård*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Fowler, P. J. 1992; *The past in contemporary society: then/now*. Routledge, London.
- Friedman, J. 1994; *Cultural Identity and Global Process*. Sage Press, London.
- Gjestrum, J-A, norsk museiforskare. Muntlig kommentar 1998 vid föreläsning under forskarkurs "Arkeologisk kulturmiljövård", Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet
- Goddard, V. et al (eds) 1994; *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict*. TAG conference 1992 in Southampton. Berg, Oxford.
- Grandien, B. 1987; *Rönndruvans glöd. Nygöticistiskt i konst, tanke och miljö under 1800-talet*. Nordiska Museets Handlingar 107. Stockholm.

- Graves-Brown, P. et al (eds) 1995; *Archaeology and Cultural Identity: the construction of european communities*. Routledge, London.
- Greenfield, J. 1996 (1989); *The return of cultural treasures*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Grundberg, J, Kristiansen, K & Nordbladh, J 1999; *En nationell forskarskola i arkeologisk kulturmiljövård*. Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet. Gotarc Series C, no 23. Göteborg
- Grundtvig, N.F.S 1832; *Nordens Mytologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk utviklet og oplyst*. Köpenhamn.
- Halbwachs, M. 1992; *On collective memory*. University of Chicago Press, Chicago.
- Hedrén 1994; *Miljöpolitikens natur*. Linköpings Universitet, Linköping.
- Hedrén, J. 1998; "Om natur- och kulturarvens konturlöshet". I; Alzen, A, mfl (red); *Kulturarvets natur*. Symposium, Stockholm/Stehag, s 103-123.
- Hedrén, J. 1998 ;"Några reflektioner över den miljöpolitiska helhetssynen". I; Alzen, A, mfl (red) *Kulturarvets natur*. Symposium. Stockholm/Stehag, s 337-355.
- Herbert, D. 1995; *Heritage, tourism and society*. Mansell, London.
- Herder, J G. 1969; *JG Herder on social and political culture*. London.
- Hewison, R. 1987; *The Heritage Industry. Britain in a climate of decline*. Methuen, London.
- Hillmo, T. 1991; "Från bygd till natur". I; *Bygd och Natur Årsbok 1991. Återblickar - Samfundet för hembygdsvård 75 år, s 135-172*.
- Hildebrand, H. 1873; *Den vetenskapliga fornforskningen, hennes uppgift, behof och rätt*. Stockholm.
- Hildebrand, B. 1937; *C.J Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige 1816-1837*. KVHAA: 44:1, Stockholm
- Hildebrand, B. 1943; "Hans Hildebrand. Till hundraårsminnet". *Scandia*, Lund.
- Hobsbawn, E. 1990; *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Holmström, S. 1997; "Om konsten att ära". *KMV 4/1997:50-58*.
- Horne, D. 1984; *The Great Museum. The Representation of History*. Pluto Press, London.

- Hvarvner, H., mfl 1970; *70-talets museum*. LT:s förlag, Stockholm.
- Hylland-Eriksen, T. H. 1996; *Historia, myt och identitet*. Bonnier Alba, Stockholm.
- Häggström, L. & Lundén, S. (in press); "Fortid till salu. Rovgrävning och handel med kulturföremål". I kommande nr av *Fornvännen under 1999*.
- Häggström, L. 1998 "Vem äger det förgångna – om materiellt kulturarv som lönsam handelsvara". I; *Kontaktstencil 41, Arkeologi och förmedling*. Helsingfors.
- Jacobsson, B 1983 *Nils Månsson Mandelgren – en resande konstnär i 1800-talets Sverige*. Bra Böcker, Höganäs.
- Janson, S. 1974; *Kulturvård och samhällsbildning*. Nordiska Museets Handlingar 83, Lund.
- Janson, S. 1991; "Sigurd Curman riksantikvarie. En tillbakablick". I; *KMV 1991/4: 4-12*.
- Jensen, O. 1997 a; "Fortiden som udödlighetens rum". Ballegard-Petersen & A-L Sommer (eds); *Dödens rum*. Odense Universitetsforlag.
- Jensen, O. 1998 a; "Gudomlighetens tidevarv – mot en ny förståelse av den äldre göticismen och 1600-talets antikvariska intresse". I: Karlsson, H & Jensen, O, (red); *Arkeologiska Horisonter*. Symposion, Stockholm/Stehag, s 72-87.
- Jensen, O. 1998 b "Källor till det förflutna. Om tingens källvärde förr och nu" I; *META 1998:3, ss 28-42*. Medeltidsarkeologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Jensen, O. 1998 c; "The Cultural Heritage: Modes of Preservation and the longing for Eternal Life". I; Andersson, A. C, et. al. (eds); *The Kaleidoscopic Past*. Department of Archaeology, University of Göteborg, 99-119.
- Jensen, J. 1992; *Thomsens Museum - historien om Nationalmuseet*. Gyldendalske Boghandel, Köpenhamn.
- Johnson, J. G. 1923; "De ledande principerna uti fornminnesvårdskommitténs förslag till statliga åtgärder för åstadkommande av en effektiv kulturminnesvård". *RIG 1923, s 139-154*.
- Jones, S. 1995; "Discourses of identity in the interpretation of the past". I; Graves-Brown, P. et. al. (eds) 1995; *Archaeology and Cultural Identity: the construction of european communities*. Routledge, London, s 63-80.

- Jones, S. 1997; *The Archaeology of Ethnicity - constructing identities in the past and the present*. Routledge, London.
- Jordanes 1997; *Getica. Om goternas ursprung och bedrifter*. Atlantis, Stockholm.
- King, A. 1991; *Culture, Globalization and the World System*. MacMillan, London.
- Kjeldstadli, K. 1998; *Det förflutna är inte vad det en gång var*. Studentlitteratur, Lund.
- Kleberg, C.J. 1987; "Bevarandemålet i den nya kulturpolitiken"
I: Björnstad, M. (red); *Förtid och Framtid – vänbok till Roland Pålsson..*
Riksantikvarieämbetet, Stockholm, s 19-36.
- Klindt-Jensen, O. 1975; *A History of Scandinavian Archaeology*.
Thames & Hudson, London.
- Koptyoff, I. 1986; "The cultural biography of things: commoditization as process".
I; Appadurai, A. (ed) 1986; *The social life of things: commodities in cultural perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kohl, P. & Fawcett, C. (eds) 1995; *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kristiansen, K. 1981; "A Social History of Danish Archaeology",
I; Daniel, G (ed); *Towards a History of Archaeology*.
Thames and Hudson, London.
- Kristiansen K. 1996a; *Kunskapsuppbyggnad och kvalitetsutveckling inom den arkeologiska uppdragsverksamheten*. Utredningsuppdrag.
Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Kristiansen, K. 1998; Muntlig kommentar vid föreläsning 1998 under forskarkurs
"Arkeologisk kulturmijövård", Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet
- Kristiansen, K. 1998; "Gamla gränser och nya frontlinjer. Reflektioner kring
arkeologins identitet" I; Jensen, O. & Karlsson, H, (red); *Arkeologiska
Horisonter*. Symposium, Stockholm/Stehag, s 176-200.
- Kungl. Maj:ts placat och påbud om gamle monumenter och antiqviteter 28 nov 1666,
publicerat i Swenske och Göthiske gamle handlingar, Stockholm 1728.
- Landzelius, M. 1996; *Between Presence and Erasure. Signification and Spatial Restructuring*. Institutionen för kulturvård, University of Göteborg.
- Lewin, L. 1991; "De politiska partiernas uppgång och fall".
I; Rentzhog, S & Medelius, H (red) 1991; *90-tal: visioner och vägval*
Fataburen. Nordiska Museets och Skansens Årsbok. Stockholm, s 199-21.
- Lowenthal, D. 1985; *The Past is a Foreign Country*.
Cambridge University Press, Cambridge.

- Lundberg, B & Råberg, P (red) 1997: *Kunskapsarv och museum*. Rapport från museidagarna 1995 och 1996 i Umeå. Institutionen för museologi, Umeå Universitet. Umeå
- Lundström, I. 1996; *Kunskap som Kraft - handlingsprogram för hur muséerna med sitt arbete kan motverka främlingsfientlighet och rasism*. Fritzes förlag, Stockholm
- McLellan, J. & Richmond, A. H. 1994; "Multiculturalism in crisis: a postmodern perspective on Canada". *Ethnic and racial studies* 17/4: 662-83.
- Magnus, B. & Morger, K. 1994; *Kön och kulturarv*. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Malmsten, C. 1932; "Bostadsproblem på Stockholmsutställningen". I; *Samfundet för Hembygdsvårds Årsskrift 1932*: 67-78. Repliker av Markelius, S och svar av Malmsten, ibid:98-105.
- Mandelgren, N-M. 1876; *Några bidrag till den svenska arkeologiska forskningens historia under den tid, Her Kommendören, m.m. Herr D:r Bror Emil Hildebrand innehåft riksantikvarie-embetet... Historisk interiör. Faksimiltryck 1982 med efterskrift av Bengt Jacobsson. Lund.*
- Miller, D. 1987; *Material culture and mass consumption*. Blackwell, Oxford.
- Milner, A. 1994; *Contemporary cultural theory: an introduction*. University College Press, London.
- Nihlén, J. 1937 "En nyorientering. Hembygdsrörelsen är en vädjan i handling". I; *Tidskrift för Hembygdsvård*, s 33-40.
- Nihlén, J. 1938;"Hembygdsvård och folkbildning" I; *Bygd och Naturs Årsskrift*, s 257-263.
- Nihlén, J. 1939; "Romantikens hembygd och vår egen". I; *Tidskrift för Hembygdsvård 1939*:11-56.
- Nihlén, J. 1971;"Hembygdsrörelsen och Samfundet Hembygdsvård. Återblick och reflektioner". I; *Bygd och Naturs Årsbok 1971*:7-22.
- Nietzsche, F. 1924 (1874); *Historien och Livet*. Stockholm.
- Nordin, S. 1989; *Från tradition till apokalys. Historiekritik och civilisationskritik i det moderna Europa*. Symposion. Lund / Stehag.
- Nordin, E. & Unnerbäck, A. 1995; "Kulturhistoriskt värde?" *KMV 2/1995*:11-21.

- Nordbladh, J. 1997; "Conducteuren C.G Hilfeling och hans samtid".
I; *Till Gunborg. Arkeologiska samtal*. Åkerlundh, A, mfl (red); Stockholm
Archaeological Reports, nr 33. Stockholms Universitet, s 527-536.
- Oehlenschläger, A. 1819; *Nordens Guder*. Köpenhamn.
- Palmqvist, L. 1997; "Den internationella museologin - en översikt".
I; Bohman, S. red *Museer och kulturarv - en museivetenskaplig antologi*.
Carlssons bokförlag, Stockholm, s 119-149.
- Pearce, S. 1995; *On collecting: an investigation into collecting in the European tradition*. Routledge, London.
- Pearce, S. (ed) 1997; *Experiencing Material Culture in the Western World*.
Leicester University Press, London.
- Prentice, R. 1993; *Tourism and heritage attractions*. Routledge, London.
- RAÄ Rapport 1995:3, *Strategier för arkeologisk kunskapsuppbyggnad - RAÄ:s arkeologikonferens i Jönköping 11-12/11 1993*. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Regeringens proposition 1942:8; om förslag till lag om kulturminnen. Stockholm.
- Regeringens proposition 1987/88:104; *Kulturmiljövård*. Fritzes förlag. Stockholm.
- Regeringens proposition 1996/97:3; *Kulturpolitik*. Fritzes förlag. Stockholm.
- Rentzhog, S.1977; "Den svenska hembygdsrörelsen". I; *Bygd och Natur Årsbok 1977*, *Hembygdsvård - en folkrörelse i arbete*, s 9-27.
- Rentzhog, S. & Medelius, H. (red)1991; *90-tal: visioner och vägval*. Fataburen.
Nordiska Museets och Skansens Årsbok, Stockholm.
- "Riksantikvarieämbetets forskningsprogram 1990"; I: Friberg, G. (red); *Kulturarvet i antikvarisk teori och praktik. Möte på Aronsborg den 4-5 april 1990*.
Riksantikvarieämbetet, Stockholm, s 9-24.
- Rowlands, M. 1994; "The politics of identity in archaeology".
I; Bond, G. C. & Gilliam, A. (eds) 1994; *Social construction of the Past: Representation as Power*. Routledge, London.
- Rudbeck, O. 1947; *Atlantica III* Olof Rudbeck, Atland eller Manheim, första delen.
Lychnos bibliotek, 2:1, Uppsala & Stockholm.
- Rydén, J. 1991; "Hembygd för framtid". I; Rentzhog, S. & Medelius, H. (red);
90-tal: visioner och vägval. Nordiska Museet, Stockholm.
- Schmidt P. R. & Roderick J (eds); 1996 *Plundering Africa's past*.
Indiana University Press, Bloomsbury.

- Schnapp, A. 1993; *The Discovery of the Past*. British Museum Press, London.
- Schuck, H. 1936-43; Kgl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Dess förhistoria och historia. Stockholm.
- Schück, H. 1946; "En humanistisk vetenskapsakademi växer fram".
I; *Ad patriam illustrandam*. Hyllningsskrift till Sigurd Curman.
Almqvist & Wiksell, Uppsala, s 1-84.
- Selinge, K-G. 1994 (red); *Sveriges Nationalatlas. Kulturminnen och kulturmiljövård*.
Bra Böcker, Höganäs
- SFS 1828:78 Kungl. Maj:ts förordning den 29 november 1828 ang. forntida minnesmärkens fredande och bevarande. Stockholm
- SFS 1942:350; Lag om fornminnen. Svensk Författningssamling. Stockholm
- SFS 1987:10; Plan- och bygglag. Svensk författningssamling, Stockholm
- SFS 1987:12; Lag om hushållning med naturresurser. Svensk författningssamling, Stockholm
- SFS 1988: 950; Kulturminneslagen. Svensk författningssamling, Stockholm.
- "Sigurd Curman som kulturminnesvårdare och museiman".
I: *KMV* 1991:4. Temanummer om Sigurd Curman med artiklar av Janson, Noréen, Wetterberg, Björnstad, m fl, Riksantikvariämbetet, Stockholm.
- Smith-Herrnstein, B. 1988; *Contingencies of value: alternative perspectives for critical theory*. Harvard University Press, Cambridge.
- Smith, L. 1993; "Towards a Theoretical Framework for Archaeological Heritage Management". I; *Archaeological Review from Cambridge Vol 12/1:56-70*.
- SOU 1922: 11-12 *Betänkande med förslag till lag angående kulturminnesvård samt organisation av kulturminnesvården*, Ecklesiastikdepartementet, Stockholm.
- SOU 1938:60 *Betänkande med förslag till reviderad fornminneslagstiftning m m*, Ecklesiastikdepartementet. Stockholm.
- SOU 1965: 10; Antikvitetskollegiet. Centralorgan för svensk kulturminnesvård, Betänkande avgivet av antikvarieutredningen. Ecklesiastikdepartementet. Stockholm
- SOU 1972:45; Kulturminnesvård. Betänkande avgivet av 1965 års musei- och utställningssakkunniga. Kulturdepartementet, Stockholm.

- SOU 1973:5; Museérna, Betänkande av 1965 års musei- och utställningsverksamhet. Kulturdepartementet, Stockholm
- SOU 1974:28; En ny statlig kulturpolitik. Kulturdepartementet, Stockholm.
- SOU 1992:137; Arkeologi och exploatering: betänkande av HUR-utredningen Fritzes förlag. Stockholm
- SOU 1995:84; Kulturpolitikens inriktning. Slutbetänkande av Kulturutredningen. Kulturdepartementet. Fritzes förlag, Stockholm.
- Starbäck, K. 1920 "Samfundet för Hembygdsvård".
I; *Tidskrift för Hembygdsvård* 1920:1-21.
- Starbäck, K. 1923; "Naturskyddet som grundval för hembygdsvården"
Svenska Naturskyddsföreningens Småskrifter 1. Stockholm
- Stavenow, Å. 1972; Nils Månsson Mandelgren. Nordiska museets handlingar ; 79
Stockholm.
- Stjernquist, B. 1993; *Arkeologi och Samhälle. Fornlämningars behandling i samhällsplaneringen*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Stolcke, V. 1995; "Talking Culture: New Boundaries, New Rhetorics of exclusion in Europe, with comments". I; *Current Anthropology Vol 36/1: 1-25*.
- Ståhle, C-I. (red) 1960; *Rannsakningar efter antikviteter* Band I.
KVHAA, Uppsala.
- Ståhle, C-I. (red) 1960; *Rannsakningar efter antikviteter* 1969 Band II.
KVHAA, Uppsala.
- Ståhle, C-I. & Stahre, N-G (red) 1992; *Rannsakningar efter antikviteter*
Band III. KVHAA, Uppsala.
- Sundin, B. 1981; "Från rikspark till bygdemuseum: om djurskydds-, naturskydds-, och hembygdsrörelserna i sekelskiftets Sverige".
I; *Naturligtvis: uppsatser om natur och samhälle tillägnade Gunnar Eriksson*. Institutionen för idéhistoria. Umeå Universitet.
- Sundin, B. (red) 1997; *Kunskapsarv och museum*.
Institutionen för museologi, Umeå Universitet.
- Svestad, A. 1995; *Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi*.
Universitetsforlaget, Oslo.
- Svensson, S. 1929; "Hembygdsrörelsen – en folkrörelse". I; Svensson, S. (red);
Hembygdens Arv. Svenska Journalen, Stockholm, s1-12.

- Sørensen-Stigh, M-L. 1998; Muntlig kommentar vid föreläsning 1998 under forskarkurs "Arkeologisk kulturmijövård", Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet
- Sørensen-Stigh, M-L. 1996; "The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in the nineteenth century Denmark". I; Diaz-Andreu, M. & Champion, T. (eds) 1996; *Nationalism and Archaeology in Europe*. UCL Press, London, s 24-48.
- Tilley, C. 1999; *Metaphor and material culture*. Blackwell Publishers, Oxford.
- Toulmin, S. E. & Goodfield, J. 1966; *The Discovery of Time*. Harper & Row, New York.
- Trigger, B. 1994 (1989); *Arkeologins idéhistoria*. Symposium, Stehag.
- Tunbridge, J.E. 1998; "The question of heritage in Europe in european cultural conflict". I; Graham, B; *Modern Europe: Place, Culture, Identity*. Arnold Press, London
- Tunbridge, J. E. & Ashworth, G. J. 1996; *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Wiley & Sons Ltd, Sydney.
- Ucko, P. J. (ed) 1995; *Theory in Archaeology - a world perspective*. Routledge, London.
- Urry, J. 1996; "How societies remember the past". I; Fyfe, G. & Macdonald, S. (red); *Theorizing Museums – representing identity and diversity in a changing world*. Blackwell Publishers, Cambridge, Oxford.
- Walsh, K. 1992; *The representation of the past: museums and heritage in the postmodern world*. Routledge: London.
- Welinder, S. 1993; *Miljö, Kultur och Kulturmiljö*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Wetterberg, O. 1991; "Kulturminnesvård och hembygdsvård". I; *KMV1991 /4: 53-58*
- Wetterberg, O. 1992; *Monument och Miljö-perspektiv på det tidiga 1900-talets byggnadsvård i Sverige*. Avhandling framlagd vid Chalmers tekniska högskola, Arkitekturhistoria, Göteborg.
- Wijkander, K. Överantikvarie, RAÄ. Muntlig kommentar vid föreläsning i forskarkursen "Arkeologisk kulturmiljövård" 1998, Institutionen för Arkeologi, Göteborgs Universitet
- Viksten, A 1937 "Motsättningar och enande linjer". I; *Tidskrift för Hembygdsvård* 1937:233-238
- UNESCO 1997 *Vår skapande mångfald*. Rapport från Världskommisionen för miljö och utveckling, Utbildningsdepartementet 1995. Stockholm.

- Zachrisson, T. 1997; "Folktraditioner kring fornlämningar".
I; Burström, M, Winberg, M, ; *Fornlämningar och folkminnen..*
Riksantikvarieämbetet, Stockholm, s 92-104.
- Ödman, E. 1993; "Lagstiftning och administration berörande fornminnesvård
och fysisk planering". I; Stjernquist, B (red); *Arkeologi och Samhälle.*
Fornlämningars behandling i samhällsplaneringen.
Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

FIGURLISTA

Fig 1. Tidsbegrepp.

Fig 2. Minnen, kultur och kulturarv.

Fig 3. Kulturarvscykeln.

Fig 4. Kulturarv som kollektiv identitet.

Fig 5. De kollektiva minnenas hierarkier och möjliga relationer.

Fig 6. Den institutionella musealiseringssprocessen.

Fig 7. Kulturarvsprocessernas aktörer, relationer och hierarkier.

Fig 8. Kulturarv som ekonomisk resurs (Larkham & Ashworth 1994: 17).

Fig 9. Olika exempel på kulturarvdissonanser.

Fig 10. Kulturarvsförvaltningens politiska ansvarsuppdrag.

Fig 11. Historie- och kulturarvsprocessens geografiska hierarki enligt äldre modell,

Fig 12. Historie- och kulturarvsprocessens demokratiska hierarki enligt äldre modell.

Fig 13. Historie- och kulturarvsprocessens geografiska hierarki enligt modern modell,

Fig 14. Historie- och kulturarvsprocessens demokratiska hierarki enligt modern modell.

Fig 15. Transformations of history-heritage-politics both within and outside heritage management (Sørensen, föreläsning 1998)

Fig 16. Kulturarvsvärden.

Fig 17. De två värdeskalornas skilda argumentation.

Fig 18. Kulturarvsförvaltningens vetenskapliga och politiska ansvarsuppdrag.

Fig 19. Kulturarvsförvaltningens vetenskapliga ansvars- och legitimeringsförhållande i samhället

Fig 20. Kulturarvsförvaltningens politiska ansvars- och legitimeringsförhållande i samhället.

